

1 [317]
ROK XCIX

Wojskowy Przegląd Prawniczy

STYCZEŃ-MARZEC

WARSZAWA 2026

INDEKS 381543

ISSN 0137-7272

1 [317]
ROK XCIX

Wojskowy Przegląd Prawniczy

STYCZEŃ-MARZEC

WARSZAWA 2026

INDEKS 381543

ISSN 0137-7272

RADA NAUKOWA

Przewodniczący: Dariusz Korneluk

Członkowie: prof. dr hab. Sorin Alamooreanu, gen. bryg. SG dr Piotr Boćko, prof. dr hab. Katarzyna Chałubińska-Jentkiewicz, Alexandre Ferreira Baptista Coelho, gen. bryg. dr Dariusz Czekaj, prof. dr hab. Katarzyna Dudka, Veronika Húšťová, ppłk dr Wińczysław Jastrzębski, płk Tomasz Kajzer, dr Krzysztof Karsznicki, dr Mykola Khavroniuk, płk dr Bartosz Klepczyński, płk Mirosław Kolanowski, płk Tomasz Mackiewicz, dr hab. Piotr Milik, dr hab. Eugeniusz Moczuk, prof. dr hab. Marek Mozgawa, dr Krzysztof Mucha, prof. dr hab. Hanna Paluszkiewicz, płk Anatol Sawa, prof. dr hab. Maciej Szostak, Bohdan Telefanko, dr hab. Marzena Małgorzata Toumi, płk dr n. med. Radosław Tworus

KOLEGIUM REDAKCYJNE

Przewodniczący: dr Krzysztof Wójcik

Członkowie: Grzegorz Artymiak, Zbigniew Badelski, Małgorzata Duszyńska, Agnieszka Goździk, Ireneusz Szelağ

REDAKCJA

Redaktor Naczelny: dr Krzysztof Wójcik

Z-cy Redaktora Naczelnego: Zbigniew Badelski, Agnieszka Goździk

Sekretarz Redakcji: Marta Cieřlik

WYDAJE PROKURATURA KRAJOWA

Adres Redakcji:
02-676 Warszawa, ul. Postępu 3
tel. 22 12 51 666
e-mail: redakcja.pk.wpp@prokuratura.gov.pl

*Redakcja i korekta językowa
wizjonerzytekstu.pl Halina Sadulak*

*Druk, skład i korekta
Centrum Poligrafii sp. z o.o., www.jakubiccy.com.pl*

*Okładka
Studio Grafpa, grafpa.pl*

Indeks 381543 ISSN 0137-7272

Nakład 200 egz.

Wersją podstawową (referencyjną) czasopisma jest wersja papierowa. Artykuły i recenzje w „Wojskowym Przeglądzie Prawniczym” nie mają charakteru urzędowego, lecz są wyrazem poglądów ich autorów.

WOJSKOWY
PRZEGLĄD
PRAWNICZY
KWARTALNIK

STYCZEŃ - MARZEC • WARSZAWA 2026

WYDAJE PROKURATURA KRAJOWA

SPIS, TREŚCI

**PROF. DR. HAB. PIOTR
GIRDWOYŃ**

Katedra Kryminalistyki,
Wydział Prawa i Administracji,
Uniwersytet Warszawski

*Psychiatria sądowa – kukułcze jajo
w edukacji sędziów i prokuratorów.
Rozważania na pograniczu nauki,
praktyki i dydaktyki*

5

DR MONIKA NOWIKOWSKA

Katedra Prawa
Informatycznego, Akademia
Sztuki Wojennej

*Prawne uwarunkowania ograniczenia
w korzystaniu z tajnej współpracy przez
służbę kontrwywiadu wojskowego*

21

DR ŁUKASZ ROSIAK

WSB Merito

*Przestępstwo zgwałcenia – istota zmian
w obrębie rozdziału XXV kodeksu karnego*

46

MARCIN JACHIMOWICZ

Prokuratura Okręgowa
w Zielonej Górze, Krajowa
Szkoła Sądownictwa
i Prokuratury

*Pozycja procesowa specjalisty
w postępowaniu karnym, karnym
skarbowym oraz wykroczeniowym*

66

FILIP MIKOŁAJCZYK
Wydział Prawa i Administracji,
Uniwersytet Warszawski

.....

***Wybrane aspekty związane ze zwiększeniem
bezpieczeństwa prawnego funkcjonariuszy
Policji i Straży Granicznej oraz żołnierzy
w związku z sytuacją na granicy polsko-
białoruskiej – art. 78a k.p.k.
i Zespół Ochrony Praw Żołnierzy***

100

***Psychiatria sądowa – kukułcze jajo
w edukacji sędziów i prokuratorów.
Rozważania na pograniczu nauki,
praktyki i dydaktyki***

*Forensic Psychiatry – A Cuckoo’s Egg in
the Education of Judges and Prosecutors.
Reflections on the Borderline between Legal
Science, Practice, and Education*

Streszczenie

Niniejszy artykuł omawia współczesny model kształcenia psychiatrii sądowej na aplikacji sędziowskiej i prokuratorskiej. Są w nim sformułowane krytyczne uwagi pod adresem polskiego ustawodawstwa w zakresie ukształtowania dowodu z opinii biegłych psychiatrów, a także zakresu i przedmiotu kształcenia na aplikacjach. Krytyka prowadzi do wskazania kierunków zmian szkolenia, które mogłyby się wzorować na rozwiązaniach przyjętych w Holandii.

Słowa kluczowe: psychiatria sądowa, edukacja, aplikacja sędziowska, aplikacja prokuratorska, opinia biegłego.

Szukając związków historycznych między prawem a psychiatrią, trzeba sięgnąć zarówno do pradawnych pomników prawa, jak również literatury². Ludzkie obserwacje schorzeń psychicznych oraz próby ich tłumaczenia zarówno przyczynami racjonalnymi, jak i nadprzyrodzonymi sięgają czasów na pograniczu historii i mitologii³. Wyjaśnianie dziwnych i nieracjonalnych

¹ Prof. dr hab. Piotr Girdwoyń, Katedra Kryminalistyki WPIA Uniwersytet Warszawski

² Niniejszy artykuł stanowi rozwinięcie referatu pod tym samym tytułem wygłoszonego na XVII Polsko-Niemieckiej Konferencji z Psychiatrii Sądowej w dn. 27.09.2025 r.

³ E.H. Reynolds, J.V. Kinnier Wilson, *Psychoses of Epilepsy in Babylon: The Oldest*

zachowań interwencją bogów zamykających oczy herosom i wprawiających ich w obłąd uniemożliwiający kontrolę własnego zachowania (jak u Achillesa⁴ czy Heraklesa, u którego wystąpiło przynajmniej kilka rzutów „obłądu”, w tym najtragiczniejszy, w wyniku którego zabił swoją żonę wraz z dziećmi, co można wyjaśniać epilepsją lub psychozą⁵) z jednej strony niewątpliwie dawało w miarę spójne wytłumaczenie na miarę ówczesnej wiedzy, z drugiej jednakże, od samego początku, nawiązywało do poszukiwania sprawiedliwości. Ta bowiem – również rozumiana jako odwieczny porządek świata – naruszana przez sprawcę „dotkniętego przez bogów” właśnie ze względu na wskazany jego przymiot, doznawała mniejszego uszczerbku niż w odniesieniu do działań osoby w pełni świadomej przebiegu i konsekwencji własnego zachowania.

Świadomie pomijając długą i skomplikowaną historię psychiatrii i psychiatrii sądowej, wypada stwierdzić, że współcześnie zagadnienia dotyczące funkcjonowania psychicznego człowieka w otaczającym świecie, z uwzględnieniem nie tylko tradycyjnych chorób czy zaburzeń, ale także coraz powszechniej diagnozowanych stanów (np. neuroróżnorodności⁶), mają kluczowe znaczenie z punktu widzenia prawidłowości orzekania zarówno w sprawach cywilnych, jak i karnych. Wiedza z zakresu psychiatrii, neurologii czy psychologii, podobnie jak innych nauk sądowych, rozwija się na tyle dynamicznie, że niezbędne wydaje się jej stałe pogłębianie i aktualizowanie w ramach kształcenia ustawicznego, niezależnie od bazy, którą powinna posiadać każda osoba ucząca się prawa, w szczególności taka, która w przyszłości będzie wykonywać zawód sędziego lub prokuratora.

Account of the Disorder, Epilepsia 2008, nr 9, t. 49, s. 1488-1490.

⁴ Ten i wiele innych przykładów – zob. F. Bolechała, *Wspólne drogi psychiatrii i medycyny sądowej – historia i rozwój pojęcia niepoczytalności od czasów antycznych po współczesne*, Arch. Med. Sąd. Kryminol. 2009, nr 59, s. 300-308.

⁵ J.C. Eloge, D.A. Ross, J.J. Cooper, *Afflicted by the Gods: The Shared History and Neurobiology of Psychosis and Epilepsy*. Biol Psychiatry. 2020, nr 12, t. 87, s. e35-e36.

⁶ Zob. Sz. Tarapata, *Osoby ze spektrum autyzmu a przypisanie odpowiedzialności karnej* [w:] A. Górski, B. Kmiecik (red.): *Autyzm a prawo*, Warszawa 2019, s. 126-146.

Polski system prawny – w przeciwieństwie do wielu innych⁷ – nie opiera się na binarnym podziale poczytalności, ale wyróżnia stany pośrednie. Koncepcja ta dobrze przyjęła się zarówno w doktrynie, jak i w orzecznictwie. Sąd Najwyższy już od ponad 50 lat utrzymuje pogląd, w myśl którego „Niepoczytalność i poczytalność stanowią dwa przeciwstawne bieguny w ocenie stanu psychicznego sprawcy. Pomiędzy nimi istnieją stany pośrednie, w których odchylenia od normy mają rozmaite nasilenie, poczynając od nieznacznych odchyień in minus od normalnej psychiki, a kończąc na stanach, w których zdolność rozpoznania znaczenia czynu lub kierowania postępowaniem albo obie te zdolności, aczkolwiek nie wyłączone całkowicie, są jednak w bardzo znacznym stopniu ograniczone. Tej sfery pośredniej pomiędzy pełną poczytalnością a niepoczytalnością dotyczy przepis art. 25 § 2 k.k. [z 1969 r., obecnie 31 § 2 k.k. – P. G.] Osoba o ograniczonej poczytalności jest odpowiedzialna za popełnione przez nią przestępstwa, przy czym może być ukarana łagodniej niżby to wynikało z sankcji przepisu szczególnego ustawy karnej. Dlatego też obowiązkiem Sądu I instancji w wypadkach podejrzenia zaistnienia tego rodzaju anomalii na odcinku poczytalności jest poczynienie dokładnych w tym kierunku ustaleń za pomocą biegłych psychiatrów i wyciągnięcie z nich odpowiednich wniosków⁸”. Tego rodzaju (słuszne) podejście w sposób oczywisty wymaga od organu procesowego pogłębionych kompetencji w zakresie psychiatrii sądowej, aby wespół z biegłymi, ale także poprzez umiejętne zadawanie pytań i kontrolę opinii (pisemnej oraz ustnej) czynić trafne spostrzeżenia w odniesieniu do szerokiego spektrum stanów psychicznych oskarżonego.

Kompetencje te powinny być rozwijane od wczesnych etapów edukacji, czyli począwszy od studiów prawniczych. Problem ten dostrzegano od dawna. W Stanach Zjednoczonych odnotowano wzrost zainteresowania zajęciami z psychologii i psychiatrii,

⁷ G. Rejman, *Zasady odpowiedzialności karnej*. Art. 8-31 k.k. Komentarz, Warszawa 2009, s. 694.

⁸ Zob. wyrok SN z 16.11.1973 r., III KR 257/73, LEX 21585; zob. postanowienie SN z 29.08.2023 r., III KK 324/23, LEX nr 3601319.

począwszy od lat 30. XX wieku⁹. Wyrazem inkluzywnego podejścia amerykańskich prawników wydają się rozsądne poglądy sędziego H. Weihofena, przytaczane w latach 70. XX wieku: „If law training is to include any basic understanding of human behavior, as related to the specific problems encountered by lawyers, it must be provided in the law school curriculum”¹⁰. Podejście to ma zdecydowanie charakter uniwersalny, rozciągający się poza kształcenie na poziomie uniwersyteckim.

Tymczasem w polskiej praktyce edukacyjnej, przynajmniej na poziomie akademickim, od pewnego czasu obserwuje się może nie tyle zmniejszone zainteresowanie przedmiotami rozwijającymi m.in. kompetencje społeczne, ile ściślejsze koncentrowanie się na przedmiotach prawniczych¹¹. Oznacza to z drugiej strony, że oczekiwania w zakresie zdobywania kompetencji istotnych z punktu widzenia wykonywania zawodu są przesuwane na etap kształcenia podyplomowego, czyli zarówno studiów podyplomowych¹², jak w szczególności aplikacji prawniczych.

Patrząc na problem całościowo, warto zauważyć, że przerwienie ciężaru kształcenia na etap po uzyskaniu dyplomu – bez wcześniejszej podstawy zdobywanej w czasie studiów prawniczych – wydaje się nieprawidłowy. Oczywiście, szczegółowe zagadnienia praktyczne związane z wykorzystaniem wiedzy psychiatrycznej lub psychologicznej w postępowaniu muszą być

⁹ J.M. MacDonald, *The Teaching of Psychiatry in Law Schools*, *The Journal of Criminal Law, Criminology, and Police Science* 1958, nr 4, t. 49, s. 311.

¹⁰ „Jeśli edukacja prawnicza ma obejmować podstawową wiedzę na temat ludzkich zachowań w kontekście konkretnych problemów, z jakimi spotykają się prawnicy, należy je uwzględnić w programie nauczania szkół prawniczych” – M.A. Peszke, *What Kind of Psychiatry in Law School?*, *Journal of Legal Education* 1970, nr 2, t. 23, s. 309–317.

¹¹ W 2025 roku na Wydziale Prawa i Administracji UW weszła w życie zmiana programu, w myśl której znacznie zmniejszono liczbę przedmiotów specjalizacyjnych, rozszerzonych w 2017 roku (<https://rekrutacja.wpia.uw.edu.pl/faq/prawo/na-czym-polegaja-zmiany-w-nowym-programie-studiow/>, dostęp: 25.10.2025 r.), również WPiA UJ wydaje się zawężyć liczbę przedmiotów specjalizacyjnych (https://bip.uj.edu.pl/documents/1384597/153689234/1_23_UJ.WPA_PRA_3_S.pdf, dostęp: 25.10.2025 r.). Ma to oczywiście uzasadnienie zarówno finansowe, jak i organizacyjne i nie należy tej tendencji jednoznacznie krytykować, tym niemniej staje się ona faktem. Zajęcia dotyczące opiniowania psychiatrycznego stanowią rzadkość w programach studiów.

¹² Np. na WPiA UŁ, <https://www.wpia.uni.lodz.pl/psychiatria> (dostęp: 25.02.2026 r.).

powiązane z programem edukacji zawodowej, natomiast wobec bardzo skromnego (i fakultatywnego) zakresu nauczania podstaw na wydziałach prawa szkolenie na aplikacji musi rozpocząć się (a biorąc pod uwagę jego skromny wymiar godzinowy – nierzadko również kończyć) na zagadnieniach wstępnych i bardzo ogólnych¹³.

Wydaje się to tym bardziej niesatysfakcjonujące, że kształcenie aplikantów i aplikantek w ramach aplikacji sędziowskiej i prokuratorskiej w zakresie wiedzy pozaprawnej w ogóle, a psychiatryczno-psychologicznej w szczególności, wydaje się dotknięte kilkoma systemowymi nieprawidłowościami.

Po pierwsze (co nie jest zjawiskiem wyłącznie obecnym w naszym systemie), ustawodawca często ma tendencję do wkraczania na tereny różnych dziedzin z zakresu wiadomości specjalnych (w tym szczególnie psychiatrii) w sposób może wygodny z punktu widzenia orzekania, ale odbiegający od merytorycznej poprawności, tworząc konstrukty bardzo uproszczone i dostosowane do potrzeb organów procesowych. Tytułem przykładu wystarczy ponowne przywołanie konstrukcji pojęcia „poczytalności” (mającej przecież – nie tylko w Polsce¹⁴ – konotację mieszaną, a nie psychologiczno-psychiatryczną i to od dawna¹⁵) i sprowadzenie spektrum ludzkiej psychiki w istocie do trzech, ewentualnie czterech stanów, tj. poczytalności zniesionej, ograniczonej w stopniu znacznym, ograniczonej w stopniu innym niż znaczny i wreszcie nieograniczonej. Takie rozumienie ludzkiej psychiki (choć i tak, jak już była mowa, szersze niż w niektórych innych systemach prawnych) oczywiście może skłaniać do nawet nieświadomej presji na opiniującego psychiatrę, aby nie skupiał się na

¹³ Wady takiego systemu uwidaczniają się np. w odniesieniu do prawa karnego skarbowego. Ponieważ nie jest ono wykładane powszechnie, a zarazem ma bardzo istotne znaczenie praktyczne – dydaktyka na poziomie aplikacji sędziowskiej i prokuratorskiej w zasadzie musi rozpoczynać się od podstaw.

¹⁴ F. Bolechała, *Stan psychiczny a odpowiedzialność karna – regulacje prawne i kryteria medyczne w Polsce oraz innych państwach*, Arch. Med. Sąd. Kryminol. 2009, nr 59, s. 309-319.

¹⁵ W. Zalewski, *Niepoczytalność, poczytalność zmniejszona – garść wątpliwości, co do konstrukcji instytucji w kontekście najnowszych rozwiązań wobec „niepoprawnych” przestępców*, GSP 2015, nr 23, s. 471-489.

detalach, tylko dostarczał gotowe elementy do uzasadnienia orzeczenia (a może wręcz – jak tego oczekuje się niekiedy od innych biegłych – w istocie niemal zastąpił organ procesowy w orzekaniu)¹⁶. Jako inny przykład tego trendu można wskazać jedno z ustawowych zadań opiniowania psychiatrycznego, tj. ocenę, czy oskarżony może prowadzić obronę w sposób samodzielny i rozsądny¹⁷. Tymczasem rolą biegłego psychiatry w polskim systemie nie może być dostosowanie się do oczekiwań organu procesowego i jego rozumienia zagadnień psychiatrycznych, lecz ma to być rzetelne i niezależne opiniowanie. Warto dodatkowo zauważyć, że w odniesieniu do biegłych ustawodawca posługuje się przepisami ogólnymi (wystarczy wskazać treść art. 201 k.p.k., który zawiera właściwie wyłącznie formalne wady opinii), co już na poziomie nauki prawa, a także wykonywania zawodu ułatwia przyszłym adeptkom i adeptom aplikacji posługiwanie się schematami zamiast zachęcać ich do stawiania twórczych pytań i podejmowania prób szerszego wyjaśniania rzeczywistości. W efekcie pojawia się niebezpieczeństwo stawiania standardowych pytań i formułowania na nie równie rutynowych odpowiedzi – zamiast rzetelnego i pogłębionego diagnozowania.

Po drugie, co bardziej odnosi się do zasad kształcenia zawodowego, w polskim systemie osoba będąca na aplikacji sędziowskiej czy prokuratorskiej nie zamyka sobie drogi ani w zakresie zawodu (możliwe jest np. zgłoszenie się absolwenta aplikacji prokuratorskiej do objęcia wakującego stanowiska asesorskiego w sądzie¹⁸), ani kierunku rozwoju zawodowego (wybór stanowiska asesorskiego w wydziale cywilnym albo karnym następuje po zdaniu egzaminu sędziowskiego i zależy nie tylko od zainteresowań kandydata lub kandydatki, ale często także od siedziby sądu). Poza tym kwestie zarówno dobrostanu

¹⁶ A. Szaploneczay, *Wadliwe opinie biegłych jako przyczyna pomyłek sądowych w polskim procesie karnym. Sygnalizacje możliwości naprawczych*, SPRiM 2019, nr 1, s. 230 i nast.

¹⁷ Przesłanki te, a zwłaszcza „rozsądność” obrony, pozostają niejasne, tym bardziej, że ustawa w ogóle ich nie definiuje. Zob. T. Tomaszewski, *Prawo do obrony jako gwarancja rzetelnego procesu karnego*, Prok. i Pr. 2020, nr 6, s. 123 i nast.

¹⁸ W trybie art. 33 b. ustawy o Krajowej Szkole Sądownictwa i Prokuratury (t.j. Dz.U. z 2022 r. poz. 217).

psychicznego, funkcjonowania człowieka, jak też patologii w tym zakresie mają charakter uniwersalny, niezależny od procedury. Zaburzenia psychiczne wpływające czy to na poczytalność, czy na świadomość, względnie swobodę oświadczenia woli, mogą być i często są identyczne.

W polskim systemie prawa karnego procesowego sędzia prowadzący postępowanie jurysdykcyjne kontroluje prawidłowość czynności podjętych przez prokuratora nie tylko pod względem czysto proceduralnym, ale także merytorycznym, tj. samodzielnie ustala znamiona i nie jest związany kwalifikacją prawną. W postępowaniu cywilnym wprawdzie obowiązuje zasada dyspozycyjności, ale nie zwalnia ona sądu z analizowania ewentualnych wad oświadczenia woli czy czynników (w tym także psychopatologicznych) pozwalających na ocenę wiarygodności świadka (pojęcie to także nieco inaczej jest rozumiane w psychologii niż w prawie, co niekiedy bywa źródłem nieporozumień)¹⁹.

Z powyższych systemowych względów nie widać powodów, dla których podstawowy kurs zagadnień psychiatrycznych dla przyszłych prokuratorów oraz sędziów miałby być różnicowany w zależności od ścieżki kariery. Tymczasem w polskich obecnych realiach ma to miejsce. W ramach zwykłej aplikacji sędziowskiej, trwającej trzydzieści sześć miesięcy, adeptki i adepci stykają się z problematyką psychiatryczną dosłownie trzy razy.

Pierwszy kontakt obejmuje zagadnienia w czasie drugiego zjazdu (w okresie jednego miesiąca od rozpoczęcia aplikacji) zatytułowanego: „Postępowanie przygotowawcze ze szczególnym uwzględnieniem czynności sądowych, mediacja, psychiatria i psychologia sądowa”. Już sam tytuł wskazuje na to, że zagadnienia psychiatryczne są jedynie wątkiem pobocznym, omawianym w zestawieniu z szeregiem innych (niekoniecznie ściśle merytorycznie powiązanych, np. mediacja). Na łącznie około

¹⁹ A. Orzechowska, K. Eichstaedt, P. Gałęcki, *Udział biegłego psychologa w przesłuchaniu świadka w świetle polskiego prawa karnego*, *Psychiatr. Pol.* 2021, nr 5, s. 1169–1181, wspominają słusznie o psychologicznej ocenie wiarygodności dokonywanej „na podstawie analizy ich osobowości oraz motywacji wynikających z określonych sytuacji i układów, w jakich znajdował się świadek w stosunku do sprawcy czynu zabronionego w czasie dokonywania przez niego przestępstwa” (s. 1179) oraz ocenie wiarygodności zeznań świadka dokonywanej przez sąd (*ibidem*).

35 godzin tego zjazdu jedynie 2 godziny poświęcone są *stricto* psychiatrii sądowej, tyle samo psychologii sądowej oraz technice i taktyce przesłuchania sądowego.

Drugi kontakt z wiedzą z zakresu psychiatrii odbywa się w trakcie zjazdu dwudziestego pierwszego, dotyczącego postępowania nieprocesowego i postępowania w sprawie nieletnich, gdzie w ramach postępowania wykonawczego (sześciogodzinny blok z dużą liczbą tematów) omawia się m.in. leczenie odwykowe lub psychiatryczne, z koniecznością zapoznania się z aktami związanymi z leczeniem odwykowym lub psychiatrycznym.

Trzeci, a zarazem ostatni kontakt aplikantów sędziowskich z psychiatrią odbywa się w ramach zjazdu dwudziestego trzeciego, poświęconego prawu osobowemu i spadkowemu. W ich trakcie w ciągu 2 godzin odbywają się zajęcia obligatoryjnie prowadzone przez „lekarza–psychiatrę na temat stanu wyłączającego świadome albo swobodne powzięcie decyzji i wyrażenie woli przez testatora, wad oświadczenia woli i braku możliwości swobodnego podjęcia decyzji oraz wyrażenia woli, omawiane jest także sporządzanie opinii na potrzeby postępowania sądowego w tym przedmiocie”²⁰.

O ile osoba ucząca się samodzielnie lub z innego źródła nie będzie chciała rozszerzać swojej wiedzy, o tyle wskazane powyżej zajęcia wyczerpią zakres oferowanej przyszłym sędziom wiedzy psychiatrycznej, na którą w czystej postaci w trakcie aplikacji sędziowskiej przeznaczono 4 godziny. Nie ulega wątpliwości, że stanowi to zbyt mało czasu i nawet najbardziej fascynujący wykład z tego zakresu nie tylko nie wyczerpie problematyki choćby pojedynczego zagadnienia (jak np. opinia psychiatryczna), ale w ogóle nie będzie w stanie przedstawić zarysu zagadnień, z jakimi mogą się zetknąć przyszli sędziowie.

Wskazany skromny wymiar edukacji należy zestawić choćby tylko z:

²⁰ KSSiP, *Program aplikacji sędziowskiej*, https://www.kSSIP.gov.pl/sites/default/files/aplikacje_-_programy_aplikacji_-_program_aplikacji_srdziowskiej.pdf (dostęp: 25.02.2026 r.).

1. potrzebą znajomości nawet zrębów członu psychiatrycznego, ewentualnie biologicznego (choroba psychiczna, upośledzenie umysłowe – abstrahując od tego, że współcześnie doktryna postuluje nowe pojęcia: „zaburzenie psychiczne²¹” oraz „niepełnosprawność intelektualna²²”), a także psychologicznego (ze wszystkimi kontrowersjami w zakresie tzw. „innego zakłócenia czynności psychicznych²³”) rozumienia definicji niepoczytalności, mającej niewątpliwie złożony charakter;
2. kwestią przesłanek zaistnienia uzasadnionych wątpliwości wymienionych w art. 79 § 1 pkt. 3 i 4 k.p.k. o równie skomplikowanej naturze²⁴;
3. znajomością elementów i umiejętnością sporządzenia postanowienia o powołaniu biegłych psychiatrów (art. 202 k.p.k.).

Powyższe zestawienie bazuje jedynie na klasycznych problemach psychiatrycznych, w ogóle nie dotyka coraz powszechniejszych problemów związanych w szczególności z: neuroróżnorodnością, oddziaływaniem na psychikę nowych substancji psychoaktywnych, uzależnienia od technologii, w tym mediów społecznościowych, i szeregu innych współczesnych wyzwań o istotnym znaczeniu prawnokarnym. Liczba godzin dydaktycznych w ramach aplikacji sędziowskiej poświęconych na zagadnienia psychiatryczne uniemożliwia w ogóle zdobycie praktycznej wiedzy w tym zakresie. Biorąc pod uwagę wspomniane wcześniej odejście od dydaktyki psychiatrii w trakcie studiów prawniczych, należy uznać, że edukacja sędziów w tym zakresie jest po prostu niedostateczna, co może mieć dramatyczne konsekwencje, jeśli chodzi o sprawowanie wymiaru sprawiedliwości.

²¹ W. Zalewski, *Niepoczytalność...*, s. 474.

²² M. Budyn-Kulik [w:] M. Mozgawa (red.), *Kodeks karny. Komentarz aktualizowany*, LEX/el. 2025, art. 31.

²³ W. Zalewski, *Niepoczytalność...*, s. 475.

²⁴ K. Eichstaedt [w:] D. Świecki (red.), *Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany*, LEX/el. 2025, art. 79.

Dla porównania – na aplikacji prokuratorskiej zagadnienia psychiatryczne są omawiane znacznie szerzej. Problematyce tej poświęcono właściwie cały zjazd piąty, w trakcie którego omawiane są następujące tematy: Psychiatria sądowa z elementami psychologii sądowej; Struktura i funkcje psychiki człowieka; Osobowość; Psychopatologia ogólna i szczegółowa; Opiniowanie sądowo-psychiatryczne, sądowo-psychologiczne i seksuologiczne; Psychologiczne aspekty wiarygodności zeznań i wyjaśnień²⁵. Biegły psychiatra oraz seksuolog prowadzą w ramach zajęć typu C (łącznie 14 godzin) – 6 godzin zajęć, a biegły psycholog – 4 godziny. W ramach zajęć typu G na ogólną liczbę 7 godzin psychiatra/seksuolog prowadzi 2 godziny, podobnie jak biegły psycholog. Po tym zjeździe aplikanci odbywają trzytygodniową praktykę w prokuraturze rejonowej, której celem jest zapoznanie się m.in. „z czynnościami prokuratora w postępowaniu przygotowawczym związanymi z procesowym zabezpieczaniem i wykorzystywaniem dokumentacji psychiatrycznej i psychologicznej, z powoływaniem biegłych lekarzy psychiatrów i seksuologów (ewentualnie też lekarzy innych specjalności – art. 202 k.p.k.), sporządzeniem wniosku o obserwację psychiatryczną, a także z przeprowadzaniem czynności przesłuchania”²⁶. Następnym zjazdem rozpoczyna się od sprawdzianu polegającego na przygotowaniu „projektu postanowienia o powołaniu biegłych lekarzy psychiatrów (lub biegłych lekarzy psychiatrów i seksuologa) wraz z uzasadnieniem albo wniosku o obserwację w zakładzie leczniczym”²⁷. Ustawa prawo o ochronie zdrowia psychicznego jest też omawiana (choć krótko) w ramach zjazdu dwudziestego trzeciego z zakresu kodeksowych i pozakodeksowych spraw rozpoznawanych w postępowaniu nieprocesowym.

W porównaniu do aplikacji sędziowskiej widać przede wszystkim nacisk na umiejętności praktyczne w odniesieniu do postanowienia o powołaniu biegłego czy wniosku o obserwację. W mniejszym zakresie edukacja skupia się na umiejętności

²⁵ KSSiP, *Program aplikacji prokuratorskiej*, https://www.kSSIP.gov.pl/sites/default/files/program_aplikacji_prokuratorskiej_0.pdf (dostęp: 25.10.2025 r.).

²⁶ Ibidem.

²⁷ Ibidem.

kontroli dowodu z opinii biegłego, co stanowi nie tylko formalną powinność organu procesowego, ale ma istotne znaczenie gwarancyjne dla oskarżonego.

Oprócz niezrozumiałej dysproporcji godzinowej między poszczególnymi aplikacjami zwraca uwagę nieuzasadniona komplementarność treści zajęć. Jedynie w stosunkowo wąskim zakresie obie grupy słuchaczy uczą się tych samych zagadnień. Specjalizacja ta byłaby może zrozumiała w modelu specjalizacji (np. od początku kształcenia sędziów rodzinnych, karnych czy gospodarczych), które to rozwiązanie jest jednak obce polskiej tradycji. Nie widać powodów, dla których przyszli sędziowie nie mieliby zgłębiać wiedzy choćby w zakresie ogólnego opiniowania psychiatrycznego, seksuologicznego, przygotowania postanowienia o powołaniu biegłych w tym zakresie, czy o zarządzeniu obserwacji psychiatrycznej. Jest to wiedza elementarna i jak się wydaje – niezbędna dla każdego.

Trzeci istotny element, na który należałoby zwrócić uwagę, to bardzo silny nacisk obecnego systemu edukacji aplikantów i aplikantek na opanowanie wiedzy teoretycznej i praktycznych umiejętności zawodowych z pominięciem szerszego spojrzenia na problem. Mówiąc nieco anegdotycznie, od aplikantów oczekuje się dzisiaj znajomości kilku tysięcy orzeczeń oraz umiejętności rozwiązywania kasusów, podczas gdy dla prawidłowego orzekania co najmniej równie istotne wydają się kompetencje miękkie, empatia czy prawidłowa komunikacja. Prowadzi to do sytuacji, w której osoba wykonująca zawód sędziego nigdy nie była np. w areszcie śledczym, zakładzie karnym czy szpitalu psychiatrycznym, nie widziała warunków, jakie tam panują, co wydaje się kluczowe z punktu widzenia orzekania o umieszczaniu tam podsądnych. Właśnie szpitale czy oddziały psychiatryczne, podobnie jak SOR-y, są placówkami, których funkcjonowanie należałoby szczególnie dobrze poznać, aby zyskiwać nie tylko teoretyczne podstawy oceny prawidłowości umieszczenia tam podsądnych. Zmiana w tym zakresie, organizacja np. wizyt studyjnych w tego rodzaju placówkach, jest oczywiście możliwa, ale w pierwszej kolejności zależy od czynników budżetowych (konieczność pokrycia kosztów podróży, noclegów itp., nawet

jeśli nie uwzględniałoby się wynagrodzenia osób, które miałyby prowadzić tego rodzaju zajęcia), po drugie – właśnie ze względu na model kształcenia, a dokładnie egzaminu – nie ma pewności, czy spotkałyby się z zainteresowaniem aplikantek i aplikantów. To ostatnie, oczywiście, nie stanowi wystarczającego argumentu dla rezygnacji z prób takich zajęć dydaktycznych (w zbliżonej formie są one prowadzone np. w szkołach policyjnych, gdzie słuchacze zapoznają się z teorią i praktyką interwencji służb porządku publicznego), tym niemniej nie można go lekceważyć.

Warto zwrócić uwagę na fakt, że zbliżony model został przyjęty i jest realizowany w Holandii, począwszy od lat 2011-2014. W poprzednim systemie przyszli sędziowie – w sposób zbliżony do współczesnego systemu polskiego – zgłębiali wiedzę teoretyczną w szkole oraz odbywali praktyki w sądach (z dodatkowym wymaganiami, aby przez rok pracowali w charakterze oskarżyciela publicznego)²⁸. Począwszy od roku 2011, zmieniono diametralnie założenia szkolenia sędziów i prokuratorów, nastąpiło odejście od modelu zbliżonego do akademickiego na rzecz zindywidualizowania i pracy z konkretną osobą: „Sędziowie mają większą kontrolę nad swoim wykształceniem, współpracują z innymi osobami w zespołach naukowych i badawczych w celu dzielenia się wiedzą i jak najszybciej otrzymują zadania sądowe. Zajmują oni pozycję, która bardziej przypomina pozycję kolegi, niż osoby uczestniczącej w programie szkoleniowym. Większy nacisk kładzie się na rozwój osobisty, na przykład w zakresie postawy sędziowskiej, uczciwości i umiejętności komunikacyjnych”²⁹. Program ten kładzie duży nacisk na samodzielność, umiejętność zadawania pytań oraz współpracę z innymi uczestnikami procesu, co niewątpliwie sprzyja wyjaśnieniu prawdy.

²⁸ J.F. Bruinsma, *Judges and Lawyers in The Netherlands – An Overview from 1970 till 2004* [w:] W.F. Felstiner (red.), *Reorganization and Resistance: Legal Professions Confront a Changing World*, Utrecht 2005, s. 63–87.

²⁹ S. Roos, E. van Amelsfort-van der Kam, *A New Process for the Recruitment, Selection and Training of Judges* [w:] S. Verbeek, J. Breeuwsma (red.), *Judicial Reform in the Netherlands. A New Process for the Recruitment, Selection and Training of Judges*, <https://www.rechtspraak.nl/SiteCollectionDocuments/Judicial-reform-2015-compleet.pdf> (dostęp: 25.02.2026 r.), tłum. P.G.

Wskazane powyżej systemowe nieprawidłowości na styku prawa i psychiatrii sądowej pozwalają na sformułowanie może przesadzonej pod względem stylistycznym, ale prawdziwej w istocie tytułowej tezy, w myśl której zagadnienia psychiatryczne w kształceniu przyszłych sędziów i prokuratorów są wspomnianym w tytule „kukułczym jajem” – istotnym problemem, którego decydenci chcieliby się pozbyć. Swoboda wyrażenia woli, rozpoznanie znaczenia swojego czynu oraz pokierowania swoim postępowaniem warunkują zdolność do ponoszenia odpowiedzialności, a głównym sposobem ustalenia tego kluczowego problemu staje się opinia psychiatryczna. Ustawodawca nakłada na psychiatrów obowiązki wypowiedzania się o zagadnieniach w istocie prawnych – w sposób dostosowany do wygody organów procesowych. System jest tak skonstruowany, że organ procesowy może przestawać na opinii o wątpliwej wartości, byleby spełniała warunki formalne, a brak rzetelnej wiedzy zdobytej w trakcie aplikacji mocno utrudnia lub wręcz skutecznie uniemożliwia sensowną kontrolę opinii biegłych, zwłaszcza w odniesieniu do aplikantów sędziowskich, którzy w znikomym stopniu (w porównaniu z prokuratorami) mają szansę uzyskać niezbędną wiedzę.

Nie należy – jak to ma miejsce w niektórych publikacjach – poprzestawać jedynie na skonstatowaniu problemów bez choćby próby wskazania sposobów ich rozpoznania. Diagnoza powinna prowadzić do propozycji zmian, które mogłyby doprowadzić do zmniejszenia lub wyeliminowania skali opisanych powyżej negatywnych zjawisk.

Po pierwsze, co do niedoskonałości samych przepisów, nie należy oczekiwać rezygnacji z pojęcia „poczytalności”, nawet jeśli jest ono niedoskonałe i uproszczone; wydaje się, że ma ono na tyle mocno ugruntowaną tradycję, obrosło orzecznictwem, że jest mimo wszystko czytelne i wartościowe. Jednak krytycznie należałoby oceniać zarówno zwiększanie zakresu opinii psychiatrycznej (wspomniana wcześniej zdolność do prowadzenia obrony w sposób racjonalny i samodzielny), jak i nadmierne dążenie organów procesowych do kategorycznego opiniowania przez biegłych w sposób w istocie przesuwający na nich odpowiedzialność za kierunek rozstrzygnięcia. Jest to postulat

skierowany zarówno do ustawodawcy (refleksja nad treścią art. 202 § 5 k.p.k.), jak też praktyki – w zakresie, w jakim organy procesowe nie będą starały się zadawać pytań biegłym, porzysztając na treści pisemnej opinii.

Po drugie, należy położyć znacznie większy nacisk na kształcenie sędziów i prokuratorów, zarówno na etapie podstawowym, jak i w zakresie kształcenia ustawicznego. Zmiany w odniesieniu do pierwszej sfery są trudniejsze do realizacji, ale nie należy z nich rezygnować, pamiętając o tym, że powinny być one zharmonizowane z szerszym zagadnieniem – umiejętnością oceny opinii biegłego i dyskusji na jej temat. W odniesieniu do kształcenia ustawicznego wydaje się niezbędna współpraca ze środowiskiem psychiatrycznym dla ustalenia istotnych tematów, które pojawiają się w diagnostyce – jak np. działanie nowych substancji psychoaktywnych, neuroróżnorodności itp. Nawiązując do tytułu jednego z wystąpień na XVII Polsko-Niemieckiej Konferencji z Psychiatrii Sądowej, tj. referatu J. Pobochoy *Czy psychiatria sądowa jest nauką?*, należałoby przypomnieć paremię Celsusa, przytoczoną przez Ulpiana: *Ius est ars boni et aequi*. Można mieć wątpliwości co do statusu naukowego (w sensie *science*) zarówno psychiatrii, jak i prawa, ale nie wpływa to ani na istotność opinii, ani na obowiązek dyskusowania jej w toczącym się postępowaniu. Do tego jednak trzeba mieć odpowiednie narzędzia, umiejętności, a przede wszystkim motywację; dotyczy to obydwu stron.

Po trzecie wreszcie, co wydaje się równie ważne, konieczne jest propagowanie, także w ramach szkolenia podstawowego i ustawicznego, wiedzy na temat higieny psychicznej człowieka. Przyszłe kadry prokuratury i sądów są już przynajmniej świadome konieczności właściwej higieny psychicznej i nie wypierają problemów takich jak: depresja, wypalenie zawodowe, przemęczenie (co może być charakterystyczne dla starszych pokoleń), jednak system w znikomy, żeby nie powiedzieć – w żaden sposób nie wychodzi im naprzeciw z pomocą, a dobrostan psychiczny osób wykonujących funkcję organów procesowych jest również jedną z gwarancji (pozaustawowych) prawidłowego orzekania i właściwego funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości.

Bibliografia

- F. Bolechała, *Wspólne drogi psychiatrii i medycyny sądowej – historia i rozwój pojęcia niepoczytalności od czasów antycznych po współczesne*, Arch. Med. Sąd. Kryminol. 2009, nr 59.
- F. Bolechała, *Stan psychiczny a odpowiedzialność karna – regulacje prawne i kryteria medyczne w Polsce oraz innych państwach*, Arch. Med. Sąd. Kryminol. 2009, nr 59.
- J.F. Bruinsma, *Judges and Lawyers in The Netherlands – An Overview from 1970 till 2004* [w:] W.F. Felstiner (red.), *Reorganization and Resistance: Legal Professions Confront a Changing World*, Utrecht 2005.
- M. Budyn-Kulik [w:] M. Mozgawa (red.), *Kodeks karny. Komentarz aktualizowany*, LEX/el. 2025, art. 31.
- K. Eichstaedt [w:] D. Świecki (red.), *Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany*, LEX/el. 2025, art. 79.
- J.C. Eloge, D.A. Ross, J.J. Cooper, *Afflicted by the Gods: The Shared History and Neurobiology of Psychosis and Epilepsy*. Biol Psychiatry. 2020, nr 12, t. 87.
- J.M. MacDonald, *The Teaching of Psychiatry in Law Schools*, The Journal of Criminal Law, Criminology, and Police Science 1958, nr 4, t. 49.
- A. Orzechowska, K. Eichstaedt, P. Gątecki, *Udział biegłego psychologa w przesłuchaniu świadka w świetle polskiego prawa karnego*, Psychiatr. Pol. 2021, nr 5.
- M.A. Peszke, *What Kind of Psychiatry in Law School?*, Journal of Legal Education 1970, nr 2, t. 23.
- G. Rejman, *Zasady odpowiedzialności karnej. Art. 8-31 k.k. Komentarz*, Warszawa 2009.
- E.H. Reynolds, J.V. Kinnier Wilson, *Psychoses of Epilepsy in Babylon: The Oldest Account of the Disorder*, Epilepsia 2008, nr 9, t. 49.
- S. Roos, E. van Amelsfort-van der Kam, *A New Process for the Recruitment, Selection and Training of Judges* [w:] S. Verbeek, J. Breeuwsma (red.), *Judicial Reform in the Netherlands. A New Process for the Recruitment, Selection and Training of Judges*, <https://www.rechtspraak.nl/SiteCollectionDocuments/Judicial-reform-2015-compleet.pdf> (dostęp: 25.02.2026 r.), tłum. P.G.

- A. Szaploneczay, *Wadliwe opinie biegłych jako przyczyna pomyłek sądowych w polskim procesie karnym. Sygnalizacje możliwości naprawczych*, SPRiM 2019, nr 1.
- Sz. Tarapata, *Osoby ze spektrum autyzmu a przypisanie odpowiedzialności karnej* [w:] A. Górski, B. Kmieciak (red.): *Autyzm a prawo*, Warszawa 2019.
- T. Tomaszewski, *Prawo do obrony jako gwarancja rzetelnego procesu karnego*, Prok. i Pr. 2020, nr 6.
- W. Zalewski, *Niepoczytalność, poczytalność zmniejszona – garść wątpliwości, co do konstrukcji instytucji w kontekście najnowszych rozwiązań wobec „niepoprawnych” przestępców*, GSP 2015, nr 23.

Abstract:

This article discusses the contemporary model of forensic psychiatry education in judicial and prosecutorial training programmes. It formulates critical remarks regarding Polish legislation on the evidence from expert psychiatric opinions, as well as the scope and subject matter of training programmes. The criticism leads to suggestions for changes in training, which could be modelled on solutions adopted in the Netherlands.

Keywords: forensic psychiatry, education, judicial training, prosecutorial training, expert opinion.

Prawne uwarunkowania ograniczenia w korzystaniu z tajnej współpracy przez służbę kontrwywiadu wojskowego

Legal conditions for restrictions on the use of secret cooperation by the military counterintelligence service

Streszczenie

Materiał dotyczący prawnych uwarunkowań ograniczeń w korzystaniu z tajnej współpracy przez służby specjalne analizuje ramy prawne, zasady oraz mechanizmy kontroli nad pozyskiwaniem i wykorzystywaniem informacji od osób niebędących funkcjonariuszami. Wskazuje, że tajna współpraca stanowi jedno z kluczowych narzędzi operacyjnych służb, jednak jej stosowanie musi podlegać ścisłym ograniczeniom i kontroli z uwagi na potencjalne zagrożenia dla praw i wolności obywatelskich.

W artykule wskazano, że ustawodawca polski wprowadza katalog osób i zawodów, wobec których współpraca tajna jest zakazana ze względu na konieczność ochrony interesu publicznego, tajemnicy zawodowej, niezależności funkcji publicznych oraz rzetelności życia publicznego (m.in. parlamentarzyści, sędziowie, prokuratorzy, dziennikarze, radcowie prawni). Ograniczenia te mają przeciwdziałać ryzyku korupcji operacyjnej, manipulacji, konfliktu interesów oraz instrumentalizacji służb. W artykule wskazano również na mechanizmy wyjątkowe umożliwiające odstępstwa od zakazów, wymagające zgody najwyższych organów władzy wykonawczej, co ma zapewnić

¹ Dr Monika Nowikowska, Kierownik Katedry Prawa Informatycznego Akademii Sztuki Wojennej, Kierownik Działu Centrum Kompetencji DNS w Pionie Rejestru Domen Internetowych NASK PIB, radca prawny.

dodatkową kontrolę oraz transparentność decyzji. Jednocześnie przewidziana jest odpowiedzialność karna za naruszenie tych zasad przez funkcjonariuszy.

Słowa klucze: tajna współpraca, służby specjalne, służby policyjne, Służba Kontrwywiadu Wojskowego, osobowe źródło informacji

1. Uwagi ogólne

Korzystanie przez służby porządku i bezpieczeństwa z informacji osób postronnych jest czymś oczywistym i naturalnym. Nie ma bowiem formalnych, prawnych ani faktycznych możliwości, by siłami samych tych formacji odnosić sukces w walce z przestępczością, zagrożeniami dla życia społecznego czy zachowaniami wykraczającymi poza przyjęte normy, a będącymi w katalogu zadań danej służby. Stąd powiedzenie, że to obywatele są „oczami” i „uszami” tych formacji². Sprawnie działające państwo nie może pozwolić sobie na ignorowanie tego faktu.

Bardziej zaawansowaną formą jest świadome i celowe działanie funkcjonariuszy służb, które ma na celu pozyskiwanie informacji poprzez ustanowienie trwałej współpracy z osobami, które mają wiedzę lub dostęp do danych mających istotne znaczenie dla pracy operacyjno-rozpoznawczej. Mowa jest wówczas o tzw. działaniach werbunkowych, tj. inicjatywie służby, w celu pozyskania do współpracy określonej osoby zgodnie z opracowanymi procedurami³.

Mając powyższe na uwadze, w literaturze przedmiotu wyróżnia się tajną oraz jawną współpracę. Jawna współpraca wyraża się w postaci oficjalnych kontaktów przedstawiciela służby specjalnej z osobami zajmującymi określone stanowiska w administracji, które z racji zajmowanej pozycji są zobowiązane do pomocy służbie. Natomiast tajna współpraca, już z samej nazwy, ma charakter konspiracyjny i polega na regularnych kontaktach osoby pozyskanej z pracownikiem pionu operacyjnego służby specjalnej. W takim ujęciu utrwalony jest już pogląd, że

² T.M. Miłkowski, *Czynności operacyjno-rozpoznawcze a prawa i wolności jednostki*, Warszawa 2020, Lex/el.

³ J.H. Larecki, *Wielki leksykon tajnych służb świata*, Warszawa 2017, s. 905.

osoby współpracujące w ramach prowadzonych czynności operacyjno-rozpoznawczych określane są terminem „poufne osobowe źródła informacji” (POZI). Rozumieć przez to należy zbiorcze określenie wszystkich kategorii osób, które w sposób niejawni i świadomy udzielają pomocy służbom, polegającej na przekazywaniu informacji o osobach, środowiskach i obiektach, które pozostają w prawie uzasadnionym zainteresowaniu danej służby, a także na wykonywaniu zadań zleconych przez jej funkcjonariuszy⁴.

Tematyka tajnej współpracy ze służbami budzi wiele emocji i pozostaje w stałym zainteresowaniu wielu środowisk, szczególnie przy okazji zmian ustawowych lub uchwalania tego typu aktów. Pojawia się ona również w środkach masowego przekazu przy okazji różnego rodzaju wydarzeń, w których media doszukują się udziału osób inspirowanych lub działających na polecenie funkcjonariuszy którejś ze służb. Jest to temat ważny, aktualny, który stanowi trudną problematykę badawczą.

Podkreślenia wymaga fakt, że ustawodawca ustalił odmienne zasady tajnej współpracy służb policyjnych od służb specjalnych. Na potrzeby artykułu przyjęto rozumienie pojęcia „służby specjalne” zgodnie z art. 11 ustawy z dnia 24 maja 2002 r. o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Agencji Wywiadu⁵, w treści którego wskazano, że „przy Radzie Ministrów działa Kolegium do Spraw Służb Specjalnych, jako organ opiniodawczo-doradczy w sprawach programowania, nadzorowania i koordynowania działalności Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Agencji Wywiadu, Służby Kontrwywiadu Wojskowego, Służby Wywiadu Wojskowego i Centralnego Biura Antykorupcyjnego, zwanych dalej «służbami specjalnymi» (...)”. W świetle przyjętego rozwiązania należy mówić o zamkniętym katalogu polskich służb specjalnych, w skład których wchodzi: ABW, AW, SKW, SWW i CBA⁶.

⁴ T.M. Miłkowski, *Czynności...*, Lex/el.

⁵ Ustawa z dnia 24 maja 2002 r. o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Agencji Wywiadu (t.j. Dz.U. z 2025 r. poz. 902) – dalej jako ustawa o ABW i AW.

⁶ M. Nowikowska, *Czynności operacyjno-rozpoznawcze a prywatność jednostki – uwagi na tle wybranego orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka*, WPP 2025, nr 3, s. 68.

Adresowany do służb specjalnych zakaz pozyskiwania do tajnej współpracy określonych kategorii osób, takich jak: posłowie, senatorzy czy dziennikarze, nie występuje na gruncie ustaw, na podstawie których działają służby policyjne. Oznacza to, że Policja, Straż Graniczna czy Żandarmeria Wojskowa mogą korzystać z takiej formy pomocy świadczonej przez te osoby⁷. Na tych przykładach najbardziej widoczna jest różnica w przyjęciu dwóch charakterystycznych modeli rozwiązań normatywnych. W jednym tematyka POZI jest jedynie sygnalizowana jako potencjalna metoda pracy operacyjnej, w drugim obwarowana jest ograniczeniami formalnymi. Pogłębia to tym samym wrażenie, że problematyka ta wymaga dogłębnej analizy. Zastanowienia wymaga fakt, że w tym wypadku to formacje policyjne, a nie służby specjalne, cieszą się większą swobodą działania⁸.

Przepisy kompetencyjne Służby Kontrwywiadu Wojskowego⁹, podobnie jak ustawa o ABW i AW oraz ustawa o Centralnym Biurze Antykorupcyjnym¹⁰, reglamentują prawo do podejmowania niejawnej współpracy przez wskazanie katalogu stanowisk, co do których z założenia nie można podejmować werbunku¹¹. Analiza prawnej regulacji ograniczenia w korzystaniu z tajnej współpracy przez Służbę Kontrwywiadu Wojskowego stanowi główny cel rozważań podjętych w artykule.

Poruszona problematyka wymagała przeprowadzenia analizy treści i oceny literatury przedmiotu (zastosowania techniki *desk research*) oraz orzecznictwa sądowego obejmujących trzy zasadnicze zagadnienia: charakter tajnej współpracy, przesłanki znamionujące „tajną współpracę” oraz *ratio legis* ustanowienia

⁷ M. Bożek, *Służby specjalne oraz kryteria ich kwalifikacji na gruncie polskiego ustawodawstwa* [w:] M. Bożek, M. Czuryk, M. Karpiuk, J. Kostrubiec, *Służby specjalne w strukturze władz publicznych. Zagadnienia prawnoustrojowe*, Warszawa 2014, s. 22-23.

⁸ T.M. Miłkowski, *Czynności...*, Lex/el.

⁹ Ustawa z dnia 9 czerwca 2006 r. o Służbie Kontrwywiadu Wojskowego oraz Służbie Wywiadu Wojskowego (t.j. Dz.U. z 2024 r. poz. 1045) – dalej jako ustawa o SKW i SWW.

¹⁰ Ustawa z dnia 9 czerwca 2006 r. o Centralnym Biurze Antykorupcyjnym (t.j. Dz.U. z 2025 r. poz. 712) – dalej jako ustawa o CBA.

¹¹ R. Netczuk, *Zadania i formy ich realizacji przez funkcjonariuszy CBA* [w:] P. Hofmański, Z. Kwiatkowski (red.), *System Prawa Karnego Procesowego. Tom V. Sądy i inne organy postępowania karnego*, Warszawa 2015, Lex/el.

ograniczenia w korzystaniu z tajnej współpracy przez polskie służby specjalne. Wnikliwe studia nad literaturą przedmiotu pozwoliły sformułować ogólny problem badawczy w postaci pytania: dlaczego ustawodawca polski odmiennie uregulował zagadnienie korzystania z tajnej współpracy przez polskie służby specjalne i służby policyjne, przyznając większy obszar uprawnień w badanym zakresie służbom policyjnym. Udzielenie odpowiedzi na to pytanie miało ułatwić osiągnięcie celu badawczego, za jaki przyjęto poszerzenie i usystematyzowanie wiedzy na temat zasad tajnej współpracy ze służbami. Ze względu na złożoność problemu ogólnego za celowe uznano wskazanie szczegółowych problemów badawczych, takich jak: (1) jakie elementy decydują o tajnej współpracy, (2) dlaczego zakaz tajnej współpracy z określonymi kategoriami osób ma charakter względny, dopuszczając możliwość tajnej współpracy z dziennikarzami, redaktorami oraz nadawcami, wreszcie (3) jakie są konsekwencje prawne naruszenia przez funkcjonariusza służb specjalnych zakazu tajnej współpracy z określonymi kategoriami osób.

2. Ograniczenia w korzystaniu z tajnej współpracy – wyłączenia podmiotowe

W dyspozycji art. 41 ustawy o SKW i SWW ustawodawca wprowadził zakaz korzystania z tajnej współpracy osób w nim wymienionych. Do podmiotów tych zaliczono: posłów i senatorów; osoby zajmujące kierownicze stanowiska państwowe, o których mowa w art. 2 ustawy z dnia 31 lipca 1981 r. o wynagrodzeniu osób zajmujących kierownicze stanowiska państwowe¹²; dyrektorów generalnych w ministerstwach, urzędach

¹² T.j. Dz.U. z 2023 r. poz. 624. Zgodnie z art. 2 ustawy do osób zajmujących kierownicze stanowiska państwowe zalicza się: 1) Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej; 2) Marszałka Sejmu, Marszałka Senatu, Prezesa Rady Ministrów, wicemarszałka Sejmu, wicemarszałka Senatu, wiceprezesa Rady Ministrów, Prezesa Najwyższej Izby Kontroli, ministra, Prezesa Narodowego Banku Polskiego, Rzecznika Praw Obywatelskich, Rzecznika Praw Dziecka, Rzecznika Finansowego, Rzecznika Małych i Średnich Przedsiębiorców, Prezesa Urzędu Ochrony Danych Osobowych, Prezesa Instytutu Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, Przewodniczącego Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji, wiceprezesa Najwyższej Izby Kontroli, Szefa Kancelarii Sejmu, Szefa Kancelarii Senatu, zastępców Szefa Kancelarii Sejmu, zastępców Szefa Kancelarii Senatu, Szefa Kancelarii Prezesa Rady Ministrów, Szefa

centralnych lub urzędach wojewódzkich; sędziów, asesorów sądowych, prokuratorów, adwokatów i radców prawnych; członków rady nadzorczej, członków zarządu oraz dyrektorów programów „Telewizji Polskiej – Spółka Akcyjna” i „Polskiego Radia – Spółka Akcyjna”, a także dyrektorów terenowych oddziałów „Telewizji Polskiej – Spółka Akcyjna”; dyrektora generalnego, dyrektorów biur oraz kierowników oddziałów regionalnych „Polskiej Agencji Prasowej – Spółka Akcyjna”; nadawców w rozumieniu art. 4 pkt 16 ustawy z dnia 29 grudnia 1992 r. o radiofonii i telewizji¹³; redaktorów naczelnych, dziennikarzy lub osób prowadzących działalność wydawniczą, o których mowa w ustawie z dnia 26 stycznia 1984 r. – Prawo prasowe¹⁴; rektorów oraz członków Rady Głównej Nauki i Szkolnictwa Wyższego, Polskiej Komisji Akredytacyjnej i Rady Doskonałości Naukowej. Jest to tzw. katalog zamknięty.

Analizowany przepis był 11-krotnie nowelizowany¹⁵. Należy podkreślić, że zmiany te nie miały charakteru zasadniczego, a jedynie techniczny, i polegały np. na rozszerzeniu katalogu włączeń (określonego ust. 1 w pkt 4) o asesorów sądowych i radców prawnych lub skreśleniu z katalogu włączeń prorektorów i kierowników podstawowych jednostek organizacyjnych

Służby Cywilnej, Głównego Inspektora Pracy, zastępców Głównego Inspektora Pracy, Szefa Krajowego Biura Wyborczego; 3) Ministra Stanu, Szefa Kancelarii Prezydenta, zastępców Szefa Kancelarii Prezydenta; 4) Prezesa Polskiej Akademii Nauk, Sekretarza Akademii Kopernikańskiej, sekretarza stanu, członka Państwowej Komisji do spraw przeciwdziałania wykorzystaniu seksualnemu małoletnich poniżej lat 15, członka Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji, pierwszego zastępcę Prezesa Narodowego Banku Polskiego, podsekretarza stanu (wiceministra), wiceprezesa Narodowego Banku Polskiego, Zastępców Rzecznika Praw Obywatelskich, Zastępców Rzecznika Praw Dziecka, Zastępców Prezesa Urzędu Ochrony Danych Osobowych, Zastępców Rzecznika Finansowego, zastępców Rzecznika Małych i Średnich Przedsiębiorców, kierownika urzędu centralnego, wiceprezesa Polskiej Akademii Nauk, wojewodę, zastępców kierownika urzędu centralnego, wicewojewodę.

¹³ Ustawa z dnia 29 grudnia 1992 r. o radiofonii i telewizji (t.j. Dz.U. z 2022 r. poz. 1722) – dalej jako u.rtv.

¹⁴ Ustawa z dnia 26 stycznia 1984 r. – Prawo prasowe (t.j. Dz.U. z 2018, poz. 1914) – dalej jako pr.pras.

¹⁵ Dz.U. z 2011 r. Nr 84, poz. 455; Dz.U. z 2014 r. poz. 253; Dz.U. z 2013 r. poz. 1247; Dz.U. z 2015 r. poz. 1224; Dz.U. z 2016 r. poz. 1318; Dz.U. z 2017 r. poz. 1978; Dz.U. z 2018 r. poz. 1669; Dz.U. z 2019 r. poz. 687; Dz.U. z 2022 r. poz. 502; Dz.U. z 2023, poz. 81; Dz.U. z 2024 r. poz. 1405.

w publicznych i niepublicznych szkołach wyższych, pozostawiając jedynie rektorów.

Zakazem bezwzględnym tajnej współpracy z SKW objęte zostały osoby wymienione w ust. 1 pkt 1-6, 9-10 ustawy o SKW i SWW. Działając na podstawie art. 41 ust. 3 pkt 1, Szef SKW w celu realizacji zadań SKW może wydać zgodę na korzystanie z tajnej współpracy z nadawcami, redaktorami naczelnymi, dziennikarzami, wydawcami, jeżeli jest to uzasadnione względami bezpieczeństwa państwa, po uzyskaniu zgody Prezesa Rady Ministrów. Natomiast w przypadku powołania ministra w celu koordynowania działalności służb specjalnych (tzw. Ministra Koordynatora Służb Specjalnych) Szef SKW wyraża zgodę, po uzyskaniu zgody tego ministra. S. Hoc wskazuje, że w tych wyjątkowych przypadkach osobie podejmującej tajną współpracę powinien być okazywany przez SKW dokument zawierający pisemną zgodę wymienionych podmiotów¹⁶. A contrario należy przyjąć, że współpraca jawna z wymienionymi w art. 41 ust. 1 ustawy o SKW i SWW podmiotami jest prawnie i faktycznie dopuszczalna¹⁷.

Katalog osób, w odniesieniu do których ustawodawca zakazuje tajnej współpracy ze służbami ma charakter *numerus clausus*. Oznacza to, że jest to wyliczenie enumeratywne i przepisu tego nie można interpretować rozszerzająco. Należy podkreślić, że zakaz korzystania z tajnej współpracy ma charakter względny. Przejawia się on w tym, że w odniesieniu do przedstawicieli mediów (nadawców, redaktorów naczelnych, dziennikarzy lub osób prowadzących działalność wydawniczą), przy zastosowaniu określonej w art. 41 ust. 3 pkt 1 w zw. z ust. 4 ustawy o SKW i SWW procedury, możliwa jest tajna współpraca. Współpraca jawna z podmiotami wymienionymi w art. 41 ust. 1 ustawy o SKW i SWW jest prawnie dopuszczalna.

¹⁶ S. Hoc, P. Szustakiewicz, *Komentarz do art. 26 [w:] S. Hoc, P. Szustakiewicz, Ustawa o Centralnym Biurze Antykorupcyjnym. Komentarz*, Warszawa 2012, Lex/el.

¹⁷ Ibidem.

3. Względny charakter zakazu tajnej współpracy z dziennikarzami

Szczególną formę działalności agenturalnej¹⁸ stanowi tajna współpraca z mediami. Ustawa o SKW i SWW reglamentuje prawo do podejmowania przez funkcjonariuszy Służby Kontrwywiadu Wojskowego niejawnej współpracy przez wskazanie katalogu stanowisk, co do których z założenia nie można podejmować werbunku. Wyjątkowo współpraca może być jednak podjęta z nadawcami, redaktorami naczelnymi, dziennikarzami lub osobami prowadzącymi działalność wydawniczą, jeżeli jest to uzasadnione względami bezpieczeństwa państwa i po uzyskaniu zgody Szefa SKW za aprobatą Prezesa Rady Ministrów, a w przypadku powołania ministra w celu koordynowania działalności służb specjalnych Szef SKW wyraża zgodę po uzyskaniu zgody tego Ministra Koordynatora¹⁹.

Pojęcia „nadawca”, „redaktor naczelny”, „dziennikarz”, „osoba prowadząca działalność wydawniczą” zostały zdefiniowane w ustawie o radiofonii i telewizji oraz ustawie Prawo prasowe²⁰. Zgodnie z art. 4 pkt 5 u.rtv „nadawcą jest osoba fizyczna, osoba prawna lub osobowa spółka handlowa, która tworzy i zestawia program oraz rozpowszechnia go lub przekazuje innym osobom w celu rozpowszechniania”. Według M. Mrozowskiego nadawcą w mediach jest zorganizowana grupa, która prowadzi swoją działalność na prawach instytucji. Najważniejszym zadaniem instytucji nadawczej jest przekazanie informacji do wiadomości publicznej²¹. Warto także przy tym wspomnieć, iż instytucja nadawcza jest pojęciem węższym niż instytucja medialna. Do pierwszego rodzaju organizacji wliczamy nadawców

¹⁸ Przez działalność agenturalną należy rozumieć posiadanie osobowych źródeł informacji, czyli niejawnych współpracowników wykorzystywanych w działaniach służb w pracy operacyjnej np. dla rozpoznania osoby, obiektu, zdarzenia czy też zdobycia potrzebnych informacji. Zob. J.H. Larecki, *Wielki...*, s. 35.

¹⁹ R. Netczuk, *Zadania...*, Lex/el.

²⁰ Zob. szerzej: K. Chałubińska-Jentkiewicz, M. Nowikowska, *Prawo mediów*, Warszawa 2022, s. 74; J. Sieńczyło-Chlabcz, Z. Zawadzka, M. Nowikowska, *Prawo prasowe*, Warszawa 2019, s. 32; wyrok SA w Warszawie z 18.04.2012 r., VI ACa 1337/11, Legalis.

²¹ M. Mrozowski, *Media masowe. Władza, rozrywka, biznes*, Warszawa 2001, s. 46.

radiowych, telewizyjnych, prasowych oraz podmioty rozprowadzające nagrania wideofoniczne i gry komputerowe, natomiast w tym drugim terminie, oprócz instytucji nadawczych, kryje się szereg przedsiębiorstw działających na rzecz nadawców oraz tworzących przekazy, a także same rady nadzorcze mediów²².

Według art. 7 ust. 2 pkt 5 pr.pras. dziennikarzem jest osoba zajmująca się redagowaniem, tworzeniem lub przygotowaniem materiałów prasowych, pozostająca w stosunku pracy z redakcją albo zajmująca się taką działalnością na rzecz i z upoważnienia. W literaturze przedmiotu pojęcie to spotykane jest w trzech ujęciach: pierwsza koncepcja – łączy pojęcie dziennikarza ze stosunkiem pracy; druga koncepcja – wiąże dziennikarza z przynależnością do stowarzyszenia dziennikarzy; trzecia koncepcja – łączy dziennikarza z faktycznym wykonywaniem zawodu dziennikarskiego, tzn. publikowaniem w środkach masowego przekazu²³. Definicja dziennikarza zawarta w pr.pras. łączy pierwszą i trzecią koncepcję. Dziennikarz może pozostawać z redakcją w stosunku pracy (na podstawie umowy o pracę), jak również zajmować się działalnością dziennikarską na podstawie umowy cywilnoprawnej (umowy zlecenia lub umowy o dzieło) bądź na podstawie zarejestrowanej działalności gospodarczej. Ponadto także osoba, która jest stałym współpracownikiem redakcji i zbiera materiały na własną rękę z przeznaczeniem dla danej redakcji, posiada status dziennikarza²⁴. Status dziennikarza jest niezależny od posiadanego wykształcenia i doświadczenia zawodowego. W literaturze przedmiotu wskazuje się, że aby być dziennikarzem, nie jest konieczne ukończenie studiów na kierunku dziennikarstwo czy innych studiów wyższych, ani odbycie przygotowania lub praktyki zawodowej²⁵.

Według art. 7 ust. 2 pkt 6 i 7 pr.pras. „redaktorem jest dziennikarz decydujący lub współdecydujący o publikacji materiałów prasowych”, natomiast „redaktorem naczelnym jest osoba posiadająca

²² Ibidem, s. 46.

²³ J. Sieńczyło-Chlabicz, Z. Zawadzka, M. Nowikowska, *Prawo...*, s. 33.

²⁴ J. Sobczak, *Prawo prasowe. Komentarz*, Warszawa 2008, s. 328.

²⁵ M. Nowikowska, *Tajemnica dziennikarska a dobro procesu karnego*, Pal. 2023, nr 5, s. 106.

uprawnienia do decydowania o całokształcie działalności redakcji”. Wydawcą jest podmiot, który finansuje i organizuje proces powstawania i kolportażu publikacji prasowej. W literaturze podnosi się, że wydawca jest podmiotem, który ustanawia redakcję, tworzy warunki techniczne do przygotowania wydawnictwa, organizuje proces techniczny wytworzenia periodyku oraz zajmuje się jego udostępnieniem i reklamą²⁶.

Rozpoznawanie negatywnych zjawisk społecznych, ujawnianie przejawów patologii, a także wykrywanie naruszeń prawa i przejawów przestępczości nie jest zazwyczaj możliwe bez zorganizowanej infiltracji społeczeństwa i gospodarki. Jak trafnie zauważa F. Prusak, „sukcesów rozpoznawczo-wykrywczych nie można oczekiwać bezwarunkowo, zwłaszcza jeżeli nie zostaną uruchomione określone instytucje przedprocesu karnego, a zwłaszcza instrumenty operacyjne”²⁷. Jednym z takich instrumentów jest szeroko rozumiana agentura operacyjna, która zakłada współpracę wykrywczo-rozpoznawczą policji oraz służb z osobami na zasadach poufności jej istnienia i tajności zachowania. Szczególną rolę w tym zakresie mogą odgrywać dziennikarze.

Media traktowane są niemal powszechnie jako jedna z najpotężniejszych instytucji naszych czasów, tzw. „czwarta władza”²⁸. W tym kontekście tzw. funkcja kontrolna (*watchdog*) mediów stanowi o ich dzisiejszym znaczeniu i podobieństwie do działalności policji i służb. Sprawowanie nadzoru nad instytucjami władzy i przedstawicielami elit rządzących oraz ujawnianie bezprawnych poczynań funkcjonariuszy publicznych urasta obecnie do jednego z najważniejszych wyznaczników potęgi prasy. Dziennikarze śledczy we współczesnych demokracjach postrzegani są niemal jak „ostatni sprawiedliwi”, którzy

²⁶ I. Dobosz, *Prawo prasowe*, Warszawa 2006, s. 91-96; J. Maślanka (red.), *Encyklopedia wiedzy o prasie*, Wrocław 1976, s. 200-201.

²⁷ F. Prusak, *Agenturalne rozpoznanie patologii biznesu w konwencji przedprocesu karnego* [w:] A. Tarwacka (red.), *Iura et negotia. Księga Jubileuszowa z okazji 15-lecia Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie*, Warszawa 2015, Lex/el.

²⁸ W. Adamczyk, *Dziennikarstwo śledcze a kryzysy polityczne* [w:] A.M. Zarychta, Ł. Donaj, M. Kosiarz, A. Barański (red.), *Media a polityka*, Łódź 2007, s. 1.

demaskując prawdziwe oblicze ludzi władzy, kierują się dobrem społecznym. Rezultatem ich prasowych dochodzeń niejednokrotnie jest wszczęcie postępowań karnych przez organy ścigania. Podobnie jak w przypadku służb, dziennikarze korzystają z różnych form współpracy. Cel dochodzeń dziennikarskich często skupia się na współpracy z urzędnikami czy przedstawicielami instytucji państwowych w celu uzyskania dostępu do materiałów, których publikacja pozwoliłaby na ujawnienie spraw ważnych – zazwyczaj dotyczących czynów niemoralnych lub przestępstw.

Dziennikarstwo śledcze stanowi szczególną dziedzinę dziennikarstwa. Jego celem jest wykrywanie i publiczne ujawnianie przestępstw. Przedmiotem dziennikarstwa śledczego jest w szczególności ujawnianie zbrodni, korupcji wśród osób pełniących funkcje publiczne, nepotyzmu, nadużyć władzy, naruszeń dyscypliny finansów publicznych w imię dobra publicznego²⁹. Ustawodawca w art. 15 pr.pras. ustanowił zasadę tajemnicy dziennikarskiej. Tajemnica zawodowa dziennikarza jest jedną z materialnych gwarancji wolności prasy oraz prawną gwarancją zaufania i intymności w stosunkach prasowych między dziennikarzem a autorem materiału prasowego³⁰. Przyznaje ona dziennikarzowi prawo do nieujawniania osobowych źródeł informacji, jak również stanowi istotny czynnik niezależności prasy, stwarzając

²⁹ M. Kędzierska, „Śledztwo dziennikarskie” – wybrane zagadnienia, Prok. i Pr. 2007, nr 4, s. 45; K. Dudka, *O dziennikarstwie śledczym, czyli czy dziennikarzowi wolno wszystko?* [w:] T. Gardocka, J. Sobczak (red.), *Czy istnieje IV władza? Wolność prasy w teorii i praktyce*, Toruń 2010, s. 107.

³⁰ Zob. szerzej: J. Bafia, *Dziennikarska tajemnica zawodowa*, Prasa Polska 1988, nr 2, s. 8; M. Nowikowska, *Tajemnica...*, s. 101-118; J. Brodzki, *Tajemnica zawodowa dziennikarza. Nie dajmy się skołować*, Prasa Polska 1987, nr 7, s. 12 i nast.; E. Galewska, *Tajemnica dziennikarska w kodeksach etyki zawodowej*, iKAR 2016, nr 6, s. 85; Z. Gościński, *Tajemnica dziennikarska a obowiązek składania zeznań w procesie karnym*, Warszawa 1997; S. Hoc, *O ochronie źródeł informacji dziennikarzy (wybrane aspekty)* [w:] J. Adamowski, T. Wallas, K. Kakareko (red.), *Między Klio a Themis. Księga dedykowana Profesorowi Jackowi Sobczakowi*, Warszawa-Poznań 2016, s. 391 i nast.; R. Koper, *Granice ochrony tajemnicy dziennikarskiej w procesie karnym*, RPEIS 2012, nr 2, s. 85; P. Kosmaty, *Tajemnica dziennikarska i jej granice*, Kwartalnik KSSiP 2019, nr 3, s. 29; E. Kosowska-Korniak, *Prawnoprocesowe aspekty tajemnicy dziennikarskiej*, Prok. i Pr. 2014, nr 2, s. 157.

korzystne warunki do uzyskania zaufania społecznego³¹. Celem instytucji tajemnicy dziennikarskiej jest ochrona relacji zaufania łączącej dziennikarzy i ich informatorów, co w konsekwencji ma zapewnić dopływ informacji do mediów³².

Wydaje się, że podobieństwo działań dziennikarzy oraz policji i służb, podobne cele oraz metody działania, w tym możliwość korzystania z osobowych źródeł informacji sprawiają, że ustawodawca polski dopuszcza wyjątkowo niejawną współpracę służb z dziennikarzami, jeżeli jest to uzasadnione względami bezpieczeństwa państwa³³.

4. Odpowiedzialność prawna funkcjonariusza za naruszenie zakazu tajnej współpracy z określonymi kategoriami osób

Kategorią istotną z punktu widzenia powyższych rozważań jest także zagadnienie odpowiedzialności prawnej funkcjonariusza za naruszenie zakazu tajnej współpracy z określonymi kategoriami osób. Ustawodawca w art. 55 ust. 1 ustawy o SKW i SWW wskazał, że funkcjonariusz SKW albo żołnierz zawodowy wyznaczony na stanowisko służbowe w SKW, który tajnie współpracuje z nadawcą oraz redaktorem naczelnym, dziennikarzem lub osobą prowadzącą działalność wydawniczą, podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8. W ustępie drugim art. 55 ustawodawca wyłączył tę odpowiedzialność, wskazując, że nie popełnia tego przestępstwa funkcjonariusz, który uzyskał zgodę Szefa SKW na współpracę. Należy w tym miejscu zauważyć, że analizowane przepisy stanowią *lex imperfecta*. Nie zawierają bowiem sankcji, które penalizowałyby zachowanie odnośnie innych kategorii osób.

Udzielając odpowiedzi na pytanie o konsekwencje prawne naruszenia przez funkcjonariusza SKW lub żołnierza

³¹ W. Lis, *Komentarz do art. 15* [w:] W. Lis, P. Wiśniewski, Z. Husak, *Prawo prasowe. Komentarz*, Warszawa 2012, s. 366.

³² M. Zaremba, *Tajemnica dziennikarska* [w:] M. Zaremba (red.), *Prawo prasowe. Komentarz*, Warszawa 2018, s. 242.

³³ W. Kitler, *Pojęcie i zakres bezpieczeństwa informacyjnego państwa, ustalenia systemowe i definicyjne* [w:] W. Kitler, J. Taczkowska-Olszewska (red.), *Bezpieczeństwo informacyjne. Aspekty prawno-administracyjne*, Warszawa 2017, s. 22.

zawodowego wyznaczonego na stanowisko służbowe w SKW zakazu tajnej współpracy z określonymi kategoriami osób, można stwierdzić, że ustawodawca – oprócz wprowadzenia odpowiedzialności karnej z tytułu naruszenia zakazu tajnej współpracy z nadawcami, redaktorami naczelnymi, dziennikarzami oraz osobami prowadzącymi działalność wydawniczą – nie wprowadził sankcji karnej za naruszenie omawianego zakazu względem innych kategorii osób. Funkcjonariusz SKW lub żołnierz zawodowy może natomiast zawsze zostać pociągnięty do odpowiedzialności dyscyplinarnej.

5. *Ratio legis* ustanowienia włączeń podmiotowych w zakresie tajnej współpracy

Zakaz korzystania z tajnej współpracy osób pełniących określone funkcje publiczne lub wykonujących zawody zaufania publicznego w istocie poważnie ogranicza sposób działania służb specjalnych. W tym miejscu należy podkreślić, że ustawodawca odmiennie traktuje służby policyjne. Adresowany do służb specjalnych zakaz pozyskiwania do tajnej współpracy wskazanych kategorii osób nie występuje bowiem na gruncie ustaw, na podstawie których działają służby policyjne. Oznacza to, że Policja, Straż Graniczna, Żandarmeria Wojskowa mogą korzystać z takiej formy pomocy świadczonej przez te osoby. Co za tym idzie służby specjalne nie mogą w pewnym zakresie, istotnym z punktu widzenia zapewnienia bezpieczeństwa państwa, korzystać ze wsparcia udzielanego niejawnie przez takie osoby³⁴.

Konieczne wydaje się zatem udzielenie odpowiedzi na pytanie, dlaczego ustawodawca w sposób odmienny uregulował zasady korzystania z tajnej współpracy przez służby specjalne i służby policyjne, wprowadzając jedynie ograniczenia tego rodzaju w ustawach kompetencyjnych służb specjalnych.

Wydaje się, że *ratio legis* przyjętego rozwiązania może wynikać ze względów historycznych. Jak był to – i nadal jest – ważny i wrażliwy społecznie element, uwidoczniły dyskusje polityczne w początkowych latach funkcjonowania Polski

³⁴ M. Bożek, *Służby...*, s. 22-23.

w demokratycznym porządku prawnym, po upadku systemu totalitarnego. Wieloletnie działania komunistycznego aparatu bezpieczeństwa, ze Służbą Bezpieczeństwa na czele, spowodowały, że informowanie o rzeczach złych, nagannych albo wręcz przestępczych po 1990 roku w wielu osobach wciąż wywoływało obawy o uznanie ich za „donosicieli” czy „kapusiów”³⁵. Uwarunkowania historyczne Polski spowodowały, że pewne określenia mają właściwie wyłącznie wydźwięk negatywny. Na potrzebę demontażu dziedzictwa po byłych totalitarnych ustrojach komunistycznych zwrócił także uwagę TK w wyroku z 10.11.1998 r.³⁶ Trybunał wskazał za konieczne podejmowanie środków prawnych i administracyjnych, zrywających z rozwiązaniami propagowanymi w poprzednim ustroju. Jako przykład można wskazać ustawę lustracyjną, której celem jest odsunięcie od władzy osób, co do których nie można mieć pewności, że będą wykonywać swe funkcje zgodnie z zasadami demokratycznymi, gdyż nie okazały żadnego zaangażowania w stosunku do tych zasad i nie mają żadnego interesu, aby obecnie zasady te wyznawać. TK stwierdził jednak, że takie środki dają się pogodzić z ideą demokratycznego państwa prawa tylko wtedy, gdy – pozostając w zgodzie z wymaganiami państwa opartego na rządach prawa – będą skierowane przeciwko niebezpieczeństwu grożącemu podstawowym prawom człowieka oraz procesowi demokracji.

Z perspektywy historycznej, jako drugi argument, można także wskazać niebezpieczeństwo wywierania przez służby specjalne wpływu na życie polityczne kraju, jakie w naturalny sposób rodzi sytuacja niejawnego kooperacji osoby pełniącej funkcję publiczną z funkcjonariuszem służby specjalnej. W państwie demokratycznym praktyka funkcjonowania służb specjalnych PRL była nie do zaakceptowania. Stąd też zapewne wzięły się powody, dla których przyjęto w ustawodawstwie normującym pozycję prawną nowych służb specjalnych rozwiązania uniemożliwiające wpływ na życie polityczne kraju przy pomocy tajnych współpracowników pełniących funkcje publiczne.

³⁵ R. Terlecki, *Miecz i tarcza komunizmu. Historia aparatu bezpieczeństwa w Polsce 1944-1990*, Kraków 2007, s. 194-195.

³⁶ K 39/97, OTK 1998, z. 6, poz. 99.

W opinii A. Tarachy „dotykamy tu niezwykle delikatnej materii”. Z jednej strony zbyt szerokie uprawnienia służb specjalnych do prowadzenia tajnych operacji zagrażają prawom i wolnościom obywatelskim, co może rodzić uzasadnione obawy o przekształcenie się państwa prawa w państwo policyjne. Z drugiej strony zbytnie krępowanie organów odpowiedzialnych za bezpieczeństwo publiczne może spowodować, że nie będą one w stanie realizować skutecznie swoich obowiązków. Rozsądne wyważenie proporcji jest tu z pewnością zadaniem trudnym, ale koniecznym³⁷.

Wreszcie w doktrynie wskazuje się, że na sposób działania służb specjalnych wpływa również brak powszechnej dostępności informacji na temat działań tych służb, a także związana z tym prawnie zagwarantowana możliwość tajnego stosowania przez nie ofensywnych metod pracy operacyjnej. Tym, co wyróżnia służby specjalne na tle aparatu państwa, jest duży stopień ich utajenia. Kształtowany od zawsze w ten sposób obraz służb specjalnych znajduje również odzwierciedlenie w regulacjach prawnych dotyczących organizacji i funkcjonowania tych służb³⁸.

Trudno jest udzielić jednoznacznej odpowiedzi, dlaczego analizowane zagadnienie zostało odmiennie uregulowane w odniesieniu do służb policyjnych i służb specjalnych. W literaturze przedmiotu dodatkowo wskazuje się, że brak jest jasnego kryterium, które w sposób kategoriyczny pozwalałoby klasyfikować służby policyjne i służby specjalne. Jedynie wskazanie w art. 11 ustawy o ABW i AW z nazwy służb specjalnych jest faktem. Jak się wydaje, odmiennie regulowanie pewnych aspektów funkcjonowania służb specjalnych i służb policyjnych „to raczej skutek, niż przyczyna działalności prawodawcy”³⁹. Obydwie kategorie zajmują się ochroną szeroko rozumianego bezpieczeństwa

³⁷ A. Taracha, *Glosa do wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 20 kwietnia 2004 r.*, Prz. Sejm. 2004, nr 6, s. 200.

³⁸ M. Bożek, *Służby...*, s. 24; M. Nowikowska, *Ochrona informacji niejawnych w systemie bezpieczeństwa państwa po wejściu Rzeczypospolitej Polskiej do NATO* [w:] K. Chałubińska-Jentkiewicz, K. Gawkowski, Z. Nowak, Ł. Piątkowski, K. Wąsik (red.), *Bezpieczeństwo narodowe Rzeczypospolitej Polskiej. 25 lat członkostwa w NATO*, Warszawa 2024, s. 205 i nast.

³⁹ M. Bożek, *Służby...*, s. 24.

państwa. Próbą udzielenia odpowiedzi na to pytanie wydaje się być związek działalności służb specjalnych z ochroną bezpieczeństwa państwa w tych aspektach, którymi zajmują się służby specjalne, a które nie są przedmiotem zainteresowania służb policyjnych. Zarysowana w ten sposób dystynkcja ma jednak wyłącznie charakter pewnej konwencji poznawczej. Wśród zadań ustawowych służb specjalnych można znaleźć zadania, których nie ma w katalogu zadań służb policyjnych. Przykładowo – do zadań tych służb zalicza się: rozpoznawanie, zapobieganie i zwalczanie zagrożeń godzących w porządek konstytucyjny czy rozpoznawanie, zapobieganie i wykrywanie przestępstw szpiegostwa, terroryzmu, naruszenia tajemnicy państwowej.

Wydaje się, że czynnikiem, którym kierował się po 1989 r. ustawodawca, narzucając służbom specjalnym ograniczenia w zakresie działalności agenturalnej, były doświadczenia minionego okresu. Problematyka „tajnego pozyskiwania informacji przez służby” nadal stanowi temat wrażliwy i wymaga racjonalnego podejścia ustawodawcy.

6. Przesłanki znamionujące „tajną współpracę”

Analiza zagadnienia ograniczeń w korzystaniu z tajnej współpracy przez funkcjonariuszy SKW oraz żołnierzy zawodowych wyznaczonych na stanowiska służbowe w SKW wymaga wyjaśnienia pojęcia „tajna współpraca”. Pomocny w rozumieniu tego pojęcia może być przepis art. 3a ust. 1 ustawy z dnia 18 października 2006 r. o ujawnianiu informacji o dokumentach organów bezpieczeństwa państwa z lat 1944-1990 oraz treści tych dokumentów⁴⁰. Zgodnie z brzmieniem dyspozycji art. 3a ust. 1 u.lustr. współpracą jest „świadoma i tajna współpraca z ogniwami operacyjnymi lub śledczymi organów bezpieczeństwa państwa w charakterze tajnego informatora lub pomocnika przy operacyjnym zdobywaniu informacji”. Należy podkreślić, że pojęcie to było przedmiotem kontrowersji i wątpliwości, których formalnym wyrazem stały się przedstawione Trybunałowi Konstytucyjnemu wnioski o ocenę zgodności tego przepisu

⁴⁰ Dz.U. z 2025 r. poz. 1519 – dalej jako u.lustr.

ustawy z przepisami Konstytucji RP. Wyrokiem z 10.11.1998 r.⁴¹ Trybunał Konstytucyjny orzekł, iż nie dopatrywał się niezgodności kwestionowanej definicji z Konstytucją, jednak przy założeniu rozumienia treści pojęcia „współpracy” w sposób określony w wyroku. Trybunał, dostrzegając brak należytej określoności postanowień definiujących współpracę, dokonał wykładni art. 3a ust. 1 u.lustr.⁴², uznając, że z przepisu tego „można odtworzyć pewne treści o bardziej skonkretyzowanym prawnie charakterze” i wyprowadzić następujące przesłanki łącznie znamionujące „tajną współpracę”.

Po pierwsze, współpraca musi być świadoma. Współpraca jest świadoma wtedy, kiedy współpracujący wie, iż nawiązał kontakt z przedstawicielem służb. Ponadto zwrot „świadoma współpraca” w zamyśle ustawodawcy podkreśla i wzmacnia znaczenie podmiotowego, pozytywnego, akceptującego stosunku osoby współpracującej do działania na rzecz organów bezpieczeństwa państwa, dając się określić jako zgodność i lojalność w dążeniu do realizacji wspólnego działania.

Po drugie, współpraca musi być „rzeczywistym współdziałaniem”. Nie można uznać za współpracę uchylanie się od dostarczenia takiej informacji ani współdziałanie pozorne – choćby przejawiało się w formalnym dopełnianiu czynności i procedur wymaganych przez oczekującego współpracy.

Po trzecie, współpraca musi być tajna, a więc osoba współpracująca musi sobie zdawać sprawę, że fakt nawiązania współpracy i jej przebieg mają pozostać tajemnicą, w szczególności wobec tych osób i środowisk, których mają dotyczyć przekazywane informacje.

⁴¹ K 39/97, OTK 1998, z. 6, poz. 99.

⁴² Należy podkreślić, że wyrok ten zapadł na tle stosowania nieobowiązującej już ustawy z dnia 11.04.1997 r. o ujawnieniu pracy lub służby w organach bezpieczeństwa państwa lub współpracy z nimi w latach 1944-1990 osób pełniących funkcje publiczne (Dz.U. Nr 70, poz. 443). Definicja zawarta w art. 4 ust. 1 starej ustawy jest tożsama z definicją zawartą w art. 3a ust. 1 obowiązującej ustawy z dnia 18 października 2006 r. Tym samym przesłanki sformułowane w wyroku TK z 10.11.2008 r. zachowały aktualność przy wykładni obecnie obowiązującej ustawy lustracyjnej.

Po czwarte, współpraca musi wiązać się z operacyjnym zdobywaniem informacji przez służby.

Po piąte, współpraca nie może się ograniczyć do samej deklaracji woli, lecz musi materializować się w świadomie podejmowanych, konkretnych działaniach w celu urzeczywistnienia podjętej współpracy. Tym samym za niewystarczające uznać należy samo wyrażenie zgody w przedmiocie nawiązania i zakresu przyszłej współpracy, lecz konieczne są konkretne działania odpowiadające wyżej wskazanym kryteriom i składające się na rzeczywiste współdziałanie z organami bezpieczeństwa⁴³.

Przesłanki znamionujące tajną współpracę ze służbami zostały także określone w orzecznictwie Sądu Najwyższego. W wyroku z 24.04.2013 r.⁴⁴ SN uznał, że ujawnienie przez osobę lustrowaną podjęcia i przebiegu kontaktów z organami operacyjnymi, dokonane wobec środowiska, których przekazywane informacje dotyczyły, powoduje niespełnienie kryterium tajności, niezbędnego do zakwalifikowania tych kontaktów jako tajnej współpracy. Jeżeli współpracownik podał szeregowi osób ze środowiska, których dotyczyły przekazywane informacje, że zobowiązał się do dokonywania tych działań i je wykonywał, a jednocześnie nie zastrzegł zachowania w tajemnicy przez te osoby, że podpisał zobowiązanie i następnie współpracował, to brak jest w takim przypadku dochowania warunku jej tajności, o którym mowa w art. 3a ust. 1 u.lustr.⁴⁵ Na podstawie analizowanego orzeczenia można stwierdzić, że współpraca jest tajna, gdy osoba współpracująca zdaje sobie sprawę, że fakt nawiązania współpracy i jej przebieg mają postać tajemnicy, w szczególności wobec osób i środowisk, których dotyczą przekazywane informacje.

⁴³ Przesłanki te zachowały aktualność przy wykładni obecnie obowiązującej ustawy lustracyjnej, czemu TK dał wyraz w wyroku z 11.05.2007 r., K 2/07, OTK-A 2007, nr 5, poz. 48.

⁴⁴ V KK 31/13, Legalis nr 684207.

⁴⁵ Zob. wyrok SN z 19.10.2005 r., II KK 231/05, OSNKW 2006, nr 3, poz. 26; postanowienie SN z 14.04.2005 r., II KK 33/05, OSNKW 2005, nr 1, poz. 761; wyrok SN z 30.10.2014 r., II KK 53/14, OSNKW 2015, nr 2, poz. 20; wyrok SA w Poznaniu z 27.09.2012 r., II AKA 192/12, Legalis nr 680002.

Na gruncie nowej ustawy lustracyjnej akcentowano też, że dla wyeliminowania przesłanki „tajności” nie jest wystarczające to, iż osoby postronne wiedzą o kontaktach osobowego źródła informacji z prowadzącym to źródło funkcjonariuszem, istotniejsze jest bowiem, czy znany jest przedmiot prowadzonych rozmów i treść przekazywanych podczas tych rozmów informacji⁴⁶.

Na uwagę zasługuje także wyrok SN z 5.10.2000 r.⁴⁷, w którym doprecyzowane zostało pojęcie tajnej współpracy. SN wskazał, że „współpracą w charakterze tajnego informatora jest to zachowanie polegające na udzieleniu organom bezpieczeństwa państwa pomocy w postaci dostarczenia informacji ułatwiającej wykonanie zadań powierzonych tym organom. Nie jest natomiast współpracą uchylanie się od dostarczenia takiej informacji ani współdziałanie pozorne – choćby przejawiało się w formalnym dopełnianiu czynności i procedur wymaganych przez oczekującego współpracy”. Sąd ten stwierdził, że nie można uznać za tajną współpracę samej tylko deklaracji bez zmaterializowania się tej współpracy w konkretnych działaniach. O istnieniu współpracy nie może zatem świadczyć sam fakt podpisania zobowiązania, pozostawania do dyspozycji organów, sporządzenie różnych informacji i przyjęcie wynagrodzenia. Ważny jest bowiem fakt realnego, a nie pozornego działania. Do okoliczności, które organy orzekające powinny brać pod uwagę, SN zaliczył m.in. postawę i stosunek informatora do służb oraz pozornosc działania. Ustanie kontaktów w wyniku jednoznacznych stwierdzeń funkcjonariuszy organów bezpieczeństwa, iż przekazywane informacje są bezwartościowe, ogólnikowe, nieprzydatne, świadczące o odmowie współpracy, również powinno być uwzględniane w zakresie oceny istnienia tajnej współpracy.

W doktrynie dodatkowo wskazuje się, że zagadnienie przesłanek znamionujących tajną współpracę wykracza poza zagadnienia normatywne. Wiąże się to bowiem z wieloma innymi obszarami zachowań społecznych. T. Miłkowski zwraca dodatkowo uwagę na znaczenie przesłanek, które skłaniają do podjęcia

⁴⁶ Wyrok SN z 29.01.2016 r., IV KK 326/15, Legalis nr 1398381.

⁴⁷ II KKN 271/00, Legalis nr 48351.

decyzji o współpracy oraz stanowiących przeszkodę dla tego typu decyzji. Do pierwszej grupy Autor zalicza m.in.: zainteresowanie materialne, obawę przed ujawnieniem materiałów kompromitujących, niskie pobudki (zazdrość, zawiść, chęć zemsty), poczucie krzywdy, odrzucenia czy negatywne nastawienie do przestępczości (chęć pomocy służbom). Do przesłanek negatywnych natomiast Autor zalicza brak możliwości (w ocenie danej osoby) osiągnięcia celów, do których dążą, czy brak szacunku do organów władzy i służb (celowe wprowadzenie w błąd). Należy podkreślić, że analizując zagadnienie ograniczenia w korzystaniu z tajnej współpracy w ujęciu normatywnym, tj. na podstawie ustawy o SKW i SWW, nie mamy jednak do czynienia z oceną intencji, a zakazami podmiotowymi⁴⁸.

Podsumowanie

Jednym z podstawowych zadań, jakie stoją przed służbami specjalnymi, jest zapewnienie bezpieczeństwa strukturom państwa oraz obywatelom przed zachowaniami godzącymi w chronione społecznie dobra prawne⁴⁹. Przejawia się to w podejmowaniu czynności, które prowadzą do wyeliminowania takich zagrożeń. W literaturze przedmiotu można odnaleźć wiele pozycji poświęconych rozważaniom na temat pracy służb specjalnych, w szczególności szeroko dyskutowane są ofensywne formy pracy operacyjnej, określane zbiorczo mianem prowokacji policyjnej (zakup kontrolowany, kontrolowane przyjęcie lub wręczenie korzyści majątkowej)⁵⁰. Natomiast instytucji ograniczającej

⁴⁸ T.M. Miłkowski, *Czynności...*, Lex/el.

⁴⁹ P. Herbowski, *Pozyskanie tajnego współpracownika przez służby kontrwywiadowcze na podstawie materiałów obciążających – rozważania o sensie instytucji*, Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego 2019, nr 51, s. 83.

⁵⁰ Zob. M. Szuniewicz-Stępień, *Działania operacyjno-rozpoznawcze w ustawie antyterrorystycznej a europejski standard ochrony praw człowieka – wybrane zagadnienia* [w:] W. Zubrzycki, K. Jałoszyński, A. Babiński (red.), *Polska ustawa antyterrorystyczna: odpowiedź na zagrożenia współczesnym terroryzmem*, Szczytno 2016, s. 335-368; P. Lubiewski, *Ustawa antyterrorystyczna wobec służb specjalnych. Rozszerzenie czy aktualizacja* [w:] W. Zubrzycki, K. Jałoszyński, A. Babiński (red.), *Polska ustawa antyterrorystyczna: odpowiedź na zagrożenia współczesnym terroryzmem*, Szczytno 2016, s. 303-321; M. Wosek, *Działania antyterrorystyczne w aspekcie praw człowieka i wolności obywatelskich* [w:] W. Zubrzycki, K. Jałoszyński, A. Babiński (red.), *Polska ustawa antyterrorystyczna: odpowiedź na zagrożenia współczesnym terroryzmem*, Szczytno 2016, s. 583-590.

możliwość pozyskania przez służby kontrwywiadowcze tajnych współpracowników nie poświęcono dotąd szczególnej uwagi.

Ustawy kompetencyjne przewidują uprawnienia policji i służb specjalnych do korzystania z pomocy tajnego agenta, czyli współpracownika poufnego niebędącego ich funkcjonariuszem⁵¹. Ustawy te jednak nie precyzują form, przesłanek, dozwolonych granic działania czy odpłatności za tego rodzaju usługi. Ustawy te również nie stwarzają jakichkolwiek wskazań, co do sposobu dokumentowania samych czynności oraz co do przechowywania i wykorzystania uzyskanych informacji. Współpraca z tajnymi współpracownikami znajduje wyraźnie określoną podstawę prawną. Analizowany instrument prawny, w postaci ograniczenia tajnej współpracy, występuje jednak tylko w przepisach kompetencyjnych dotyczących służb specjalnych, tj. art. 37 ust. 1 ustawy o ABW i AW, art. 26 ust. 1 ustawy o CBA oraz art. 41 ust. 1 ustawy o SKW i SWW.

Przeprowadzona analiza pozwala na sformułowanie następujących wniosków. Zakaz korzystania przez służby specjalne z tajnej współpracy określonych kategorii osób ma charakter zamknięty. Oznacza to, że zakaz ten dotyczy wyłącznie podmiotów *expressis verbis* wskazanych przez ustawodawcę. Po drugie, zakaz korzystania z tajnej współpracy ma charakter względny. Przejawia się on w tym, że w odniesieniu do dziennikarzy, w drodze wyjątku, dopuszczalna jest tajna współpraca, jeżeli jest to uzasadnione względami bezpieczeństwa państwa i po uzyskaniu zgody Szefa SKW za aprobatą Prezesa Rady Ministrów, a w przypadku powołania ministra w celu koordynowania działalności służb specjalnych – za jego zgodą. Po trzecie, dla oceny, czy mamy do czynienia z tajną współpracą, pomocne może być orzecznictwo sądowe, które sformułowało przesłanki znamionujące „tajną współpracę”. Należą do nich: rzeczywisty charakter współpracy, tajność, świadomość działania, aktywne podejmowanie i zbieranie informacji na rzecz służb. Po czwarte, ustawodawca wprowadził jedynie sankcje karne za naruszenie przez funkcjonariusza zakazu tajnej

⁵¹ Zob. R. Netczuk, *Tajny współpracownik policji na tle prawno-porównawczym*, Katowice 2006, s. 19-36; T. Bojanowski, *Czynności operacyjno-rozpoznawcze Służby Więziennej*, Prz. Leg. 2023, nr 3, s. 65.

współpracy z dziennikarzami, nie wprowadził natomiast sankcji karnych za naruszenie omawianego zakazu w odniesieniu do innych kategorii osób. Funkcjonariusz SKW może natomiast zawsze zostać pociągnięty do odpowiedzialności dyscyplinarnej. Po piąte, należy uznać *opinio communis*, że współpraca jawna z podmiotami wymienionymi w art. 41 ust. 1 ustawy o SKW i SWW jest prawnie dopuszczalna.

Nie zmienia to jednak faktu, że ustawodawca zróżnicował zasady tajnej współpracy w ustawach policyjnych i ustawach dotyczących służb specjalnych. Przeprowadzone rozważania nie pozwoliły w sposób jednoznaczny ustalić powodów tego zróżnicowania, a tym samym celu odmiennych regulacji tajnej współpracy w ustawach kompetencyjnych. Niestety, w uzasadnieniach ustaw kompetencyjnych służb specjalnych problem ten nie był przedmiotem szerszej dyskusji. Wydaje się, że *ratio legis* ustanowienia przez ustawodawcę zakazu korzystania przez SKW z ograniczeń w korzystaniu z tajnej współpracy określonych kategorii osób mogą być uwarunkowania historyczne, w tym doświadczenia minionego okresu. Zasadność funkcjonowania w polskim porządku prawnym analizowanej instytucji, przy umożliwieniu jawnej współpracy z określonymi podmiotami, nie musi oznaczać większych możliwości działania w tym obszarze służb policyjnych. Wydaje się, że musi upłynąć trochę czasu, aby przekazywanie informacji w takiej formule zaczęło być traktowane jako rzecz naturalna, która przyczynia się do poprawy naszego poczucia bezpieczeństwa.

Bibliografia

- W. Adamczyk, *Dziennikarstwo śledcze a kryzysy polityczne* [w:] A.M. Zarychta, Ł. Donaj, M. Kosiarz, A. Barański (red.), *Media a polityka*, Łódź 2007.
- J. Bafia, *Dziennikarska tajemnica zawodowa*, Prasa Polska 1988, nr 2.
- T. Bojanowski, *Czynności operacyjno-rozpoznawcze Służby Więziennej*, Prz. Leg. 2023, nr 3.
- M. Bożek, *Służby specjalne oraz kryteria ich kwalifikacji na gruncie polskiego ustawodawstwa* [w:] M. Bożek, M. Czuryk, M. Karpiuk, J. Kostrubiec, *Służby specjalne w strukturze władz publicznych. Zagadnienia prawnoustrojowe*, Warszawa 2014.

- J. Brodzki, *Tajemnica zawodowa dziennikarza. Nie dajmy się skołować*, Prasa Polska 1987, nr 7.
- K. Chałubińska-Jentkiewicz, M. Nowikowska, *Prawo mediów*, Warszawa 2022.
- I. Dobosz, *Prawo prasowe*, Warszawa 2006, s. 91-96; J. Maślanka (red.), *Encyklopedia wiedzy o prasie*, Wrocław 1976.
- K. Dudka, *O dziennikarstwie śledczym, czyli czy dziennikarzowi wolno wszystko?* [w:] T. Gardocka, J. Sobczak (red.), *Czy istnieje IV władza? Wolność prasy w teorii i praktyce*, Toruń 2010.
- E. Galewska, *Tajemnica dziennikarska w kodeksach etyki zawodowej*, iKAR 2016, nr 6.
- Z. Gostyński, *Tajemnica dziennikarska a obowiązek składania zeznań w procesie karnym*, Warszawa 1997.
- P. Herbowski, *Pozyskanie tajnego współpracownika przez służby kontrwywiadowcze na podstawie materiałów obciążających – rozważania o sensie instytucji*, Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego 2019, nr 51.
- S. Hoc, *O ochronie źródeł informacji dziennikarzy (wybrane aspekty)* [w:] J. Adamowski, T. Wallas, K. Kakareko (red.), *Między Klio a Themis. Księga dedykowana Profesorowi Jackowi Sobczakowi*, Warszawa-Poznań 2016.
- S. Hoc, P. Szustakiewicz, *Komentarz do art. 26* [w:] S. Hoc, P. Szustakiewicz, *Ustawa o Centralnym Biurze Antykorupcyjnym. Komentarz*, Warszawa 2012, Lex/el.
- M. Kędzierska, „Śledztwo dziennikarskie” – wybrane zagadnienia, *Prok. i Pr.* 2007, nr 4.
- W. Kitler, *Pojęcie i zakres bezpieczeństwa informacyjnego państwa, ustalenia systemowe i definicyjne* [w:] W. Kitler, J. Taczowska-Olszewska (red.), *Bezpieczeństwo informacyjne. Aspekty prawno-administracyjne*, Warszawa 2017.
- R. Koper, *Granice ochrony tajemnicy dziennikarskiej w procesie karnym*, RPEiS 2012, nr 2.
- P. Kosmaty, *Tajemnica dziennikarska i jej granice*, *Kwartalnik KSiPiP* 2019, nr 3.
- E. Kosowska-Korniak, *Prawnoprocesowe aspekty tajemnicy dziennikarskiej*, *Prok. i Pr.* 2014, nr 2.
- J.H. Larecki, *Wielki leksykon tajnych służb świata*, Warszawa 2017.
- W. Lis, *Komentarz do art. 15* [w:] W. Lis, P. Wiśniewski, Z. Husak, *Prawo prasowe. Komentarz*, Warszawa 2012.

- P. Lubiewski, *Ustawa antyterrorystyczna wobec służb specjalnych. Rozszerzenie czy aktualizacja* [w:] W. Zubrzycki, K. Jałoszyński, A. Babiński (red.), *Polska ustawa antyterrorystyczna: odpowiedź na zagrożenia współczesnym terroryzmem*, Szczytno 2016.
- T.M. Miłkowski, *Czynności operacyjno-rozpoznawcze a prawa i wolności jednostki*, Warszawa 2020, Lex/el.
- M. Mrozowski, *Media masowe. Władza, rozrywka, biznes*, Warszawa 2001.
- R. Netczuk, *Tajny współpracownik policji na tle prawnoporównawczym*, Katowice 2006.
- R. Netczuk, *Zadania i formy ich realizacji przez funkcjonariuszy CBA* [w:] P. Hofmański, Z. Kwiatkowski (red.), *System Prawa Karnego Procesowego. Tom V. Sądy i inne organy postępowania karnego*, Warszawa 2015, Lex/el.
- M. Nowikowska, *Czynności operacyjno-rozpoznawcze a prywatność jednostki – uwagi na tle wybranego orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka*, WPP 2025, nr 3.
- M. Nowikowska, *Ochrona informacji niejawnych w systemie bezpieczeństwa państwa po wejściu Rzeczypospolitej Polskiej do NATO* [w:] K. Chałubińska-Jentkiewicz, K. Gawkowski, Z. Nowak, Ł. Piątkowski, K. Wąsik (red.), *Bezpieczeństwo narodowe Rzeczypospolitej Polskiej. 25 lat członkostwa w NATO*, Warszawa 2024.
- M. Nowikowska, *Tajemnica dziennikarska a dobro procesu karnego*, Pal. 2023, nr 5.
- F. Prusak, *Agenturalne rozpoznanie patologii biznesu w konwencji przedprocesu karnego* [w:] A. Tarwacka (red.), *Iura et negotia. Księga Jubileuszowa z okazji 15-lecia Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie*, Warszawa 2015, Lex/el.
- J. Sieńczyło-Chlabicz, Z. Zawadzka, M. Nowikowska, *Prawo prasowe*, Warszawa 2019.
- J. Sobczak, *Prawo prasowe. Komentarz*, Warszawa 2008.
- M. Szuniewicz-Stępień, *Działania operacyjno-rozpoznawcze w ustawie antyterrorystycznej a europejski standard ochrony praw człowieka – wybrane zagadnienia* [w:] W. Zubrzycki, K. Jałoszyński, A. Babiński (red.), *Polska ustawa antyterrorystyczna: odpowiedź na zagrożenia współczesnym terroryzmem*, Szczytno 2016.
- A. Taracha, *Glosa do wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 20 kwietnia 2004 r.*, Prz. Sejm. 2004, nr 6.

- R. Terlecki, *Miecz i tarcza komunizmu. Historia aparatu bezpieczeństwa w Polsce 1944-1990*, Kraków 2007.
- M. Wosek, *Działania antyterrorystyczne w aspekcie praw człowieka i wolności obywatelskich* [w:] W. Zubrzycki, K. Jałoszyński, A. Babiński (red.), *Polska ustawa antyterrorystyczna: odpowiedź na zagrożenia współczesnym terroryzmem*, Szczytno 2016.
- M. Zaremba, *Tajemnica dziennikarska* [w:] M. Zaremba (red.), *Prawo prasowe. Komentarz*, Warszawa 2018.

Summary

The material on the legal conditions for restrictions on the use of covert cooperation by special services analyzes the legal framework, rules, and mechanisms for controlling the collection and use of information from persons who are not officers. It points out, that covert cooperation is one of the key operational tools of the services, but its use must be subject to strict restrictions and controls due to the potential threats to civil rights and freedoms.

The article points out, that the Polish legislator introduces a list of persons and professions, for whom secret cooperation is prohibited due to the need to protect the public interest, professional secrecy, the independence of public functions, and the integrity of public life (including parliamentarians, judges, prosecutors, journalists, and legal advisors). These restrictions are intended to counteract the risk of operational corruption, manipulation, conflicts of interest, and the instrumentalization of the services. The article also points to exceptional mechanisms allowing for deviations from the prohibitions, requiring the consent of the highest executive authorities, which is intended to ensure additional control and transparency of decisions. At the same time, criminal liability is provided for violations of these rules by officials.

Keywords: secret cooperation, special services, police services
Military Counterintelligence Service, source of information

Przestępstwo zgwałcenia – istota zmian w obrębie rozdziału XXV kodeksu karnego

The Crime of Rape – The Essence of the Changes within Chapter XXV of the Polish Penal Code

Streszczenie

W niniejszym artykule poruszono problematykę dotyczącą dokonanych zmian w zakresie przestępstwa zgwałcenia w polskim porządku prawnym. Autor analizuje zarówno samą istotę tego wysoce szkodliwego przestępstwa, jak i próby podejmowane w Sejmie RP X kadencji w zakresie prac nad ustawą z dnia 28 czerwca 2024 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, dotyczącą zmiany definicji zgwałcenia i oparcia jej na braku dobrowolnej i świadomej zgody oraz (w pierwotnym przedłożeniu) zmiany kategorii prawnej tego czynu z występku na zbrodnię. Wydaje się, że wprowadzone zmiany legislacyjne (które weszły w życie w dniu 13 lutego 2025 r.) przyczynią się do ułatwienia wykazania zaistnienia przestępstwa zgwałcenia.

Słowa kluczowe: zgwałcenie, przestępstwo, prawo karne, nowelizacja, legislacja

1. Uwagi wprowadzające

Na wstępie należy wskazać, że przestępstwo zgwałcenia zostało stypizowane w rozdziale XXV ustawy z dnia 6 czerwca

¹ Dr Łukasz Rosiak, wykładowca akademicki na WSB Merito, prelegent na kilkunastu ogólnopolskich konferencjach naukowych oraz autor kilkadziesiątu artykułów naukowych, ORCID: 0000-0002-7683-5958.

1997 r. Kodeks karny² zatytułowanym „Przestępstwa przeciwko wolności seksualnej i obyczajności” (który to rozdział obejmuje obecnie art. 197 – 204 k.k.).

Przestępstwo zgwałcenia posiada długą historię w obszarze prawa karnego³. Należy zaznaczyć, że znamiona wyartykułowane w kształcie obowiązującym do dnia 13 lutego 2025 r. przez zwrot „przemocą, groźbą bezprawną lub podstępem”, użyty przez ustawodawcę w art. 197 § 1 k.k., stanowiły okoliczniki sposobu, które odpowiadają na pytanie „w jaki sposób?”⁴. Należy podnieść, że aktualnie obowiązujący k.k. rozstał się z archaicznym pojęciem „czynu nierządnego”, za pomocą którego określano istotę zgwałcenia w art. 168 § 1 k.k. z 1969 r.⁵ Warto zaznaczyć, że w czasach, w których to ściganie z tytułu popełnienia przestępstwa zgwałcenia odbywało się w trybie wnioskowym, niejednokrotnie pokrzywdzone, po złożeniu zawiadomienia o tym przestępstwie, nie podejmowały jednak ostatecznie decyzji o złożeniu wniosku o ściganie – np. w sytuacjach zgwałcenia w małżeństwie⁶.

W doktrynie wskazuje się, że przestępstwo zgwałcenia stanowi przykład społecznej asymetrii. Mężczyźni bowiem są głównymi autorami konstrukcji, dogmatyki, jak również orzecznictwa w sprawach o tego typu przestępstwa – natomiast kobiety głównymi ofiarami zgwałcenia⁷. Należy zauważyć, że częstokroć kwestia zgwałceń wykorzystywana jest w konfliktach zbrojnych⁸. Ponadto w literaturze przedmiotu podnosi się, że skutki popełnienia

² Dz.U. z 2025 r. poz. 383; dalej jako k.k.

³ V.E. Munro, *Sexual Autonomy* [w:] M.D. Dubber, T. Hörnle (red.), *The Oxford Handbook of Criminal Law*, Oxford 2014, s. 750.

⁴ P. Zakrzewski, *Komentarz do art. 197 k.k.* [w:] J. Majewski (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2014, s. 1013.

⁵ A. Marek, *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2007, s. 383.

⁶ A. Michalska-Warias, *Zgwałcenie w małżeństwie. Studium prawnokarne i kryminologiczne*, Warszawa 2016, s. 497.

⁷ M. Płatek, *Przeciwdziałanie wtórnej wiktyimizacji* [w:] L. Mazowiecka (red.), *Wiktyimizacja wtórna. Geneza, istota i rola w przekształcaniu polityki traktowania ofiar przestępstw*, Warszawa 2012, s. 105.

⁸ K. Engle, A. Lottmann, *The Force of Shame*, [w:] C. McGlynn, V.E. Munro, *Rethinking Rape Law. International and Comparative Perspectives*, New York 2010, s. 88.

przestępstwa mogą mieć zróżnicowany charakter⁹, być może najbardziej wymowne jest to, że ofiary zgwałcenia częściej niż osoby niebędące ofiarami zgwałcenia podejmowały próby samobójcze¹⁰. W literaturze przedmiotu zwraca się również m.in. uwagę na szczególne aspekty wiktyimizacji wtórnej ofiar zgwałcenia¹¹.

Zgodzić należy się ze stwierdzeniem, że w wielu przypadkach przestępstwa zgwałcenia jego skutki są nieodwracalne dla ofiary i uniemożliwiają jej powrót do normalnego funkcjonowania w społeczeństwie, co z kolei generuje również koszty publiczne związane z reintegracją ofiary (względnie z zapewnieniem jej możliwości funkcjonowania w społeczeństwie z poszanowaniem zasady humanitaryzmu i solidaryzmu społecznego)¹².

W ramach art. 197 k.k. w opisie znamion przestępstwa zgwałcenia pojawiają się środki działania przestępnego. Aby rozważyć pociągnięcie sprawcy do odpowiedzialności karnej z art. 197 § 1 k.k., musi on wprawdzie doprowadzić inną osobę do obcowania płciowego, posługując się jednym z tychże środków; k.k. do dnia 13 lutego 2025 r. zaliczał do nich jedynie: przemoc, groźbę bezprawną oraz podstęp¹³.

Warto wskazać, że w zakresie art. 197 k.k. na przestrzeni lat 1999-2020 największą liczbę wszczętych postępowań odnotowano w 2019 r. (2527), najmniejszą zaś w 2010 r. (1759); w obszarze liczby stwierdzonych przestępstw (na przestrzeni tego samego okresu) – najwięcej przypadków odnotowano w 2000 r. (2399), najmniej w 2020 (1034)¹⁴.

⁹ M. Szczepaniec, *Media a wtórna wiktyimizacja* [w:] L. Mazowiecka, W. Klaus, A. Tarwacka, *Z problematyki wiktyimologii. Księga dedykowana Profesor Ewie Bieńkowskiej*, Warszawa 2017, s. 203.

¹⁰ F. Leverick, *Killing in Self-Defence*, New York 2006, s. 155.

¹¹ C. Kulesza, *Wiktyimologia procesowa*, Białystok 2020, s. 75.

¹² M. Najman, *Refleksje nad rozszerzaniem odpowiedzialności karnej za przestępstwo zgwałcenia*, Prok. i Pr., 2024, nr 3, s. 49.

¹³ H. Myśliwiec, *Podstęp jako znamię przestępstwa zgwałcenia*, Prok. i Pr. 2012, nr 11, s. 64; V. Konarska-Wrzošek, *Komentarz do art. 197 k.k.* [w:] V. Konarska-Wrzošek (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2023, Lex/el, nb 5; M. Budyn-Kulik, *Komentarz do art. 197 k.k.* [w:] M. Mozgawa (red.), *Kodeks karny, Komentarz aktualizowany*, Warszawa 2024, Lex/el, nb 3.

¹⁴ Policja, *Statystyka. Przestępstwa przeciwko wolności seksualnej i obyczajności*

W dalszej kolejności należy zauważyć, że od dnia 1 października 2023 r., tj. od przyjętej daty wejścia w życie ustawy z dnia 7 lipca 2022 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 2600 ze zm. z Dz.U. z 2023 r., poz. 403) – art. 197 k.k. obowiązywał w nowym brzmieniu (zwiększono górny wymiar sankcji oraz dodano nowe typy kwalifikowane)¹⁵.

Warto zasygnalizować, że ocena art. 197 i n. k.k. w świetle standardów określonych w art. 36 Konwencji stambulskiej¹⁶ stanowiła przedmiot dyskusji naukowej¹⁷. W doktrynie wskazuje się m.in., że idea „tak znaczy tak” właściwie wyznacza obszar prawnokarnego dozwoleń, czego nie można było powiedzieć o formule „przełamania oporu” będącej podstawą rozwiązań przyjętych w art. 197 k.k. w stanie do dnia 13 lutego 2025 r.¹⁸ Dodatkowo warto zauważyć, że organizacje międzynarodowe, takie jak Amnesty International postulowały implementację art. 36 ust. 1 i 2 Konwencji stambulskiej¹⁹ w zakresie znamienia bra-

(197-205). *Zgwałcenie i wymuszenie czynności seksualnej (art. 197)*, <https://statystyka.policja.pl/st/kodeks-karny/przestepstwa-przeciwko-6/63496,Zgwalcenie-i-wymuszenie-czynnosci-seksualnej-art-197.html> (dostęp: 22.11.2025 r.); Ł. Rosiak (Prawo Lektor), *Przestępstwo zgwałcenia [prawo karne; kodeks karny, art. 197 k.k.]. Przepisy, statystyki, orzeczenia*, <https://www.youtube.com/watch?v=QhDK5TXV3i0> (dostęp: 22.11.2025 r.).

¹⁵ W ocenie M. Małeckiego – „ustawa ta pozbawiona została przepisu określającego termin jej wejścia w życie i przepisu tego typu nie da się odnaleźć w żadnym innym akcie powszechnie obowiązującego prawa” (M. Małecki, *Niezmieniony kodeks karny*, Kraków 2023, s. 29).

¹⁶ Konwencja Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej, sporządzona w Stambule dnia 11 maja 2011 r. (Dz.U. z 2015 r. poz. 961), (ang. *Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence*).

¹⁷ RPO, *Normatywny kształt przestępstwa zgwałcenia a potrzeba implementacji Konwencji stambulskiej – seminarium naukowe w BRPO*, 23.02.2024, <https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/seminarium-normatywny-ksztalt-przestepstwa-zgwalcenia> (dostęp: 22.11.2025 r.).

¹⁸ Ł. Pohl, P. Banaszak-Grzechowiak, M. Galiński, *Ujęcie przestępstwa zgwałcenia w wybranych krajach europejskich oraz analiza polskiego ujęcia tego przestępstwa pod kątem ewentualności poszerzenia jego znamion o warunek „braku zgody”*, Warszawa 2024, s. 83.

¹⁹ Art. 36 Konwencji stambulskiej:

1. Strony przyjmą konieczne środki ustawodawcze lub inne środki w celu zapewnienia, by za następujące umyślne czynności groziła odpowiedzialność karna:

ku zgody na obcowanie płciowe lub inną czynność seksualną do polskiego porządku prawnego²⁰.

Niemniej przykładowo można zasygnalizować, że w niemieckim kodeksie karnym (*Strafgesetzbuch*) w przepisie otwierającym sekcję 177 wskazano, że „kto, wbrew wyraźnej woli danej osoby, dopuszcza się wobec niej czynności seksualnych lub zleca tej osobie wykonanie czynności seksualnych albo doprowadza tę osobę do wykonania lub przyzwolenia na wykonanie czynności seksualnych na osobie trzeciej lub przez osobę trzecią, podlega karze pozbawienia wolności od sześciu miesięcy do pięciu lat²¹”. Warto zauważyć, że w sekcji 177 ww. aktu prawnego nadal znajduje się przepis stanowiący, że „karą jest pozbawienie wolności na okres co najmniej jednego roku, jeżeli sprawca: 1. używa siły wobec ofiary, 2. grozi ofierze obecnym niebezpieczeństwem dla życia lub zdrowia, lub 3. wykorzystuje sytuację, w której ofiara jest pozbawiona ochrony i zdana na łaskę i niełaskę sprawcy”.

Jednocześnie należy poczynić pewną terminologiczną uwagę, że w ramach omawiania przestępstwa zgwałcenia należy posługiwać się tym właśnie określeniem, a nie sformułowaniem „gwałt”, obecnym niekiedy w dyskursie publicznym. W doktrynie prawniczej wskazuje się bowiem, że „gwałt” jest pojęciem szerszym, którym niegdyś obejmowano te zgwałcenie. Prawidłowe stosowanie badanych pojęć jest uzależnione

-
- a. penetracja waginalna, analna lub oralna o charakterze seksualnym ciała innej osoby jakąkolwiek częścią ciała lub przedmiotem, bez jej zgody,
 - b. inne czynności o charakterze seksualnym wobec innej osoby, bez jej zgody,
 - c. doprowadzenie innej osoby, bez jej zgody, do podjęcia czynności o charakterze seksualnym z osobą trzecią.

2. Zgoda musi być udzielona dobrowolnie jako wyraz wolnej woli, co należy oceniać w świetle danych okoliczności.

²⁰ Amnesty International, *Nowy rząd powinien jak najszybciej zająć się zmianą definicji gwałtu. Opinia prawna*, 27.11.2023, <https://www.amnesty.org.pl/nowy-rzad-powinien-jak-najszybciej-zajac-sie-zmiana-definicji-gwaltu-opinia-prawna/> (dostęp: 22 listopada 2025 r.).

²¹ Niemiecki kodeks karny (*Strafgesetzbuch* – StGB), Kodeks karny w wersji opublikowanej 13.11.1998 r. (Federalny Dziennik Ustaw I, s. 3322), ostatnio zmieniony artykułem 2 ustawy z 22.11.2021 r. (Federalny Dziennik Ustaw I, s. 4906) https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stgb/englisch_stgb.html (dostęp: 22.11.2025 r.).

zarówno od proponowanych zmian legislacyjnych, jak i od swobodnego rodzaju współpracy prawa z mediami. Wprowadzenie zmian w k.k. powinno korespondować z przekazem zawartym w *mass mediach*, które wywierają duży wpływ na społeczeństwo. Rozpowszechnianie niepoprawnych, potocznych określeń negatywnie rzutuje na świadomość, sprzyjając utrwalaniu się takich treści. Nieznajomość litery prawa skutkuje błędną wykładnią terminów „gwałt” i „zgwałcenie”, a w rezultacie – traktowaniem ich jako synonimów²².

Ambicją przedmiotowego artykułu pozostaje przesłedzenie kolejnych etapów prac legislacyjnych nad ustawą z dnia 28 czerwca 2024 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, jak również wskazanie, czy nowe przepisy są w stanie przyczynić się do zwiększenia liczby ujawnionych przestępstw zgwałcenia.

2. Projekt poselski

W dniu 14 lutego 2024 r. do Sejmu RP X kadencji złożony został poselski projekt dotyczący zmiany definicji przestępstwa zgwałcenia i oparcia jej na braku dobrowolnej i świadomej zgody²³ oraz (w pierwotnym przedłożeniu) zmiany kategorii prawnej tego czynu z występku na zbrodnię (który otrzymał numer druku sejmowego 209²⁴).

Wzmiankowany projekt, opatrzony datą sporządzenia tożsamą z datą złożenia w Sejmie RP, zakładał początkowo, że w k.k. w ramach rozdziału XXV nastąpi szereg zmian obejmujących art. 197 § 1 i 2, art. 198 (z dotychczasowego przepisu

²² P. Theuss, J. Skulimowska, *Gwałt a zgwałcenie w polskim prawie karnym*, PPK 2022, nr 2, t. 6, s. 16-18.

²³ Warto zaznaczyć, że m.in. w ocenie Państwowej Komisji do spraw przeciwdziałania wykorzystaniu seksualnemu małoletnich poniżej lat 15 (dalej jako: PKDP) „ważną inicjatywą jest próba wprowadzenia do polskiego ustawodawstwa definicji przestępstwa zgwałcenia, bazującej na zgodzie wyrażonej przez osoby uczestniczące w akcie seksualnym” – opinia PKDP z 4.04.2024 r. (znak: BAF.023.3.2024) do poselskiego projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny, Sejm X kadencji, druk nr 209, s. 1.

²⁴ Sejm RP X kadencji, *Przebieg procesu legislacyjnego. Poselski projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny, druk nr 209*, <https://www.sejm.gov.pl/sejm10.nsf/Przebieg-Proc.xsp?nr=209> (dostęp: 22.11.2025 r.).

wyodrębniono by dwie jednostki redakcyjne w postaci § 1 i 2), art. 199 k.k. (zmiana brzmienia w obrębie § 1 i 2), jak również zmieniona zostałaby sama nazwa rozdziału XXV k.k. (z „przestępstwa przeciwko wolności seksualnej i obyczajności” na „przestępstwa przeciwko autonomii seksualnej”)²⁵.

Wskazano wówczas, że projektowana zmiana oddziaływałaby na społeczność objętą zakresem jej obowiązywania, tj. przede wszystkim na wszystkich obywateli RP i osoby objęte prawem RP z uwagi na wprowadzaną przepisami powszechnie obowiązującymi zmianę postrzegania przestępstwa zgwałcenia. Nowelizacja oddziaływałaby na osoby nierespektujące autonomii seksualnej innych osób oraz na osoby, których autonomia seksualna jest naruszana. Nowelizacja oddziaływałaby również m.in. na pracowników służb i organów wymiaru sprawiedliwości poprzez zwiększenie obciążenia pracą z uwagi na potencjalne zwiększenie liczby zgłoszeń wymagających podjęcia czynności procesowych²⁶.

Przepis art. 197 k.k. w swoim § 1 stanowiłby, że „kto doprowadza inną osobę do obcowania płciowego bez wcześniejszego wyrażenia świadomej i dobrowolnej zgody przez tę osobę, podlega karze pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 3”.

Przepis dotyczący zgwałcenia w art. 197 § 2 k.k. wskazywałby, że „jeżeli sprawca, w sposób określony w § 1, doprowadza inną osobę do poddania się innej czynności seksualnej albo wykonania takiej czynności, podlega karze pozbawienia wolności od lat 2 do 10” (w tym przypadku zmiana miałaby polegać na zwiększeniu sankcji karnej – z dotychczasowej kary pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8 na karę pozbawienia wolności od lat 2 do 10).

Tak jak uprzednio wskazywano, w zakresie art. 198 k.k. z dotychczasowego przepisu wyodrębniono by dwie jednostki redakcyjne w postaci § 1 i 2. Art. 198 § 1 k.k. stanowiłby, że „kto

²⁵ Sejm X kadencji, druk nr 209, <https://www.sejm.gov.pl/sejm10.nsf/druk.xsp?nr=209> (dostęp: 22.11.2025 r.).

²⁶ D. Wybrańczyk, K. Kurczewska, D. Adamiec, D. Kupis, *Ocena skutków regulacji zawartej w poselskim projekcie ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny (Druk Sejmowy nr 209)*, 07.03.2024, <https://orka.sejm.gov.pl/IEKSBAS.nsf/0/3B5E31638F52B-F9BC1258C4E001B7DBC/%24File/i382-24.docx> (dostęp: 22.11.2025 r.), s. 12–13.

wykorzystując bezradność innej osoby lub wynikający z upośledzenia umysłowego lub choroby psychicznej brak zdolności tej osoby do rozpoznania znaczenia czynu lub pokierowania swoim postępowaniem, doprowadza ją do obcowania płciowego, podlega karze pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 3”. Natomiast art. 198 § 2 k.k. sprowadzałby się do sformułowania – „jeżeli sprawca osobę określoną w § 1 doprowadza do poddania się innej czynności seksualnej albo wykonania takiej czynności, podlega karze pozbawienia wolności od lat 2 do 10”.

W zakresie zaś art. 199 k.k. (dotyczącego nadużycia zależności) § 1 otrzymałby brzmienie: „kto, przez nadużycie stosunku zależności lub wykorzystanie krytycznego położenia, doprowadza inną osobę do obcowania płciowego, podlega karze pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 3”. Natomiast § 2 sprowadzałby się do sformułowania – „jeżeli sprawca w sytuacji określonej w § 1 doprowadza inną osobę do poddania się innej czynności seksualnej albo wykonania takiej czynności, podlega karze pozbawienia wolności od lat 2 do 10”.

Tym samym w pierwotnej wersji przedłożenia, poza istotnym zwiększeniem sankcji karnej za wybrane przestępstwa²⁷, projektowane zmiany zakładały modyfikacje w zakresie zarówno terminologii (oznaczenie samego rozdziału – zamiast „wolność seksualna i obyczajność” – „autonomia seksualna”), jak i przede wszystkim zasadniczej konstrukcji przestępstwa zgwałcenia (usunięcie znamion „przemocą, groźbą bezprawną lub podstępem” i literalne wprowadzenie kwestii wyrażenia świadomej i dobrowolnej zgody).

Jednocześnie w art. 2 ówczesnego projektu ustawy wskazano, że nowelizacja k.k. miałyby wejść w życie po upływie

²⁷ Podzielić należy pogląd, że „proponowane zmiany w zakresie kar prowadziłyby do powstania sprzeczności wewnątrzsystemowych (przestępstwo o niższym stopniu społecznej szkodliwości zagrożone karą łagodniejszą niż przestępstwo o wyższym jego stopniu). Problemem nie jest zbyt niskie zagrożenie ustawowe przewidziane za przestępstwo, a praktyka stosowania prawa, w tym wymierzanie adekwatnych kar przez sądy w ramach możliwości stworzonej przez ustawodawcę” (M. Budyn-Kulik, *Opinia projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny – druk nr 209*, 05.03.2025, https://beos.sejm.gov.pl/Biuro.nsf/BAS_opiniaLeg.xsp?documentId=608AC09643F-634F4C1258C4E001B7DC8&lang=PL (dostęp: 22.11.2025 r.) s. 13).

trzydziestu dni od dnia jej ogłoszenia (jest to termin dłuższy niż czternastodniowy – przewidziany w ramach dyspozycji art. 4 ust. 1 ustawy z dnia 20 lipca 2000 r. o ogłaszaniu aktów normatywnych i niektórych innych aktów prawnych²⁸).

W uzasadnieniu do projektu wzmiankowanej nowelizacji k.k. podniesiono, że „zgłaszalność przemocy seksualnej jest na niskim poziomie, do czego przyczynia się pobłażliwość wymiaru sprawiedliwości i procent wyroków wydawanych z warunkowym zawieszeniem kary, które zniechęcają osoby pokrzywdzone do zgłaszania przestępstwa i podejmowania kroków prawnych”²⁹. Jednocześnie podkreślono, że „przestępstwa o charakterze naruszenia autonomii seksualnej w weryfikowalnie znacznie większym stopniu dotyczą kobiety i dziewczęta, ergo – jest to przemoc motywowana płcią i tym samym jedna z przeszkód stających na drodze do osiągnięcia faktycznej równości kobiet i mężczyzn gwarantowanej w Konstytucji RP³⁰ oraz aktami prawa międzynarodowego³¹”.

Zaznaczono także m.in., że „przestępstwo zgwałcenia ujmowane jako zbrodnia, a nie jako występki, zmieni przeświadczenie społeczne o niskiej szkodliwości czynu. Przełoży się to na wzmiankowane wyżej równouprawnienie kobiet i mężczyzn, ponieważ wprowadzenie kategorii zgody upodmiotowi kobiety będące najczęstszymi ofiarami zgwałceń bez względu na ich stan świadomości i kondycji fizycznej czy psychicznej”³².

Zgodzić należy się ze sformułowaniem, że „przestępstwa o charakterze seksualnym, a w szczególności zgwałcenie, zwane niegdyś zniewoleniem, należą do najbardziej drastycznych form przemocy i naruszeń elementarnych praw i wolności człowieka”³³. M. Małecki podkreśla, że cele proponowanego projektu, zmierzające do uporządkowania wykładni i zmiany

²⁸ Dz.U. z 2019 r., poz. 1461.

²⁹ *Uzasadnienie*, 21.02.2024, <https://orka.sejm.gov.pl/Druki10ka.nsf/0/0C0F50C40E-DBE0E0C1258ACA00374AAC/%24File/209-uzasadnienie.docx> (dostęp: 22.11.2025 r.), s. 1.

³⁰ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483).

³¹ *Uzasadnienie...*, s. 1.

³² *Ibidem*, s. 9-10.

³³ *Ibidem*, s. 1.

tendencji orzeczniczych poprzez wyeliminowanie kryterium „oporu” zachodzącego po stronie ofiary jako warunku zaistnienia przemocy, a w konsekwencji ustalenia popełnienia przez sprawcę przestępstwa zgwałcenia, zasługują na aprobatę³⁴.

Warto wskazać, że w dniu 20 lutego 2024 r. wyżej wymieniony projekt skierowano do pierwszego czytania na posiedzeniu Sejmu RP (do którego to doszło w dniu 7 marca 2024 r.). Marszałek Sejmu (na podstawie art. 87 ust. 2 w związku z art. 90 ust. 1 Regulaminu Sejmu³⁵) skierował poselski projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny, zawarty w druku nr 209, do Komisji Nadzwyczajnej do spraw zmian w kodyfikacjach (dalej jako: NKK) w celu jego rozpatrzenia³⁶. Wyżej wymieniony projekt procedowano w dniu 21 marca 2024 r. w ramach punktu II porządku dziennego posiedzenia NKK., następnie na posiedzeniu NKK wyznaczonym na dzień 9 kwietnia 2024 r.; ostatecznie NKK przyjęła stosowne sprawozdanie w dniu 11 czerwca 2024 r. (przyjęto projekt z poprawkami; druk sejmowy nr 247).

Trzecie czytanie projektu ustawy miało miejsce w dniu 28 czerwca 2024 r. (za zmianą przepisów w obszarze przestępstwa zgwałcenia głosowało 335, przeciw było 44, 47 wstrzymało się, nie głosowało zaś 32 posłów³⁷).

Przyjęty przez Sejm RP projekt (jak wskazuje się w doktrynie w kształcie „bardzo odległym od tego, który wpłynął cztery miesiące wcześniej do łaski marszałkowskiej”³⁸) zakładał, że w art. 10 w § 2 wyrazy „art. 197 § 1, 3” zastępuje się wyrazami „art. 197 § 1, 1a, 3”. w art. 197:

³⁴ M. Małecki, *Ekspertyza w przedmiocie poselskiego projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny, Sejm X kadencji, druk nr 209*, 13.03.2024, <https://orka.sejm.gov.pl/rexdomk10.nsf/0/B633C8A2BA8585BFC1258ACA0042DF75/%24File/i416-24A.docx> (dostęp: 22.11.2025 r.), s. 2.

³⁵ Regulamin Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 30 lipca 1992 r. (M.P. z 2022 r. poz. 990).

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ Sejm RP X kadencji, *Głosowanie nr 6 na 14. posiedzeniu Sejmu dnia 28-06-2024 r. o godz. 09:28:45*, <https://www.sejm.gov.pl/sejm10.nsf/agent.xsp?symbol=glosowania&nrkadencji=10&nrposiedzenia=14&nrzglasowania=6> (dostęp: 22.11.2025 r.).

³⁸ A. Malinowska-Bizon, *Poselski projekt zmiany definicji zgwałcenia. Odpowiedź na uregulowania międzynarodowe i oczekiwania społeczne czy wylewanie dziecka z kąpielą? Uwagi krytyczne*, Prok. i Pr. 2024, nr 9, s. 24.

a) § 1 otrzymuje brzmienie:

„§ 1. Kto doprowadza inną osobę do obcowania płciowego przemocą, groźbą bezprawną, podstępem lub w inny sposób mimo braku jej zgody, podlega karze pozbawienia wolności od lat 2 do 15.”,

b) po § 1 dodaje się § 1a w brzmieniu:

„§ 1a. Tej samej karze podlega, kto doprowadza inną osobę do obcowania płciowego, wykorzystując brak możliwości rozpoznania przez nią znaczenia czynu lub pokierowania swoim postępowaniem.”,

c) § 2 otrzymuje brzmienie:

„§ 2. Jeżeli sprawca w sposób określony w § 1 lub 1a doprowadza inną osobę do poddania się innej czynności seksualnej albo wykonania takiej czynności, podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8.

Art. 198 otrzymuje brzmienie:

„Art. 198. Kto, wykorzystując bezradność innej osoby lub wynikające z upośledzenia umysłowego, choroby psychicznej lub innego zakłócenia czynności psychicznych znaczne ograniczenie zdolności do rozpoznania znaczenia czynu lub pokierowania swoim postępowaniem, doprowadza ją do obcowania płciowego lub do poddania się innej czynności seksualnej albo do wykonania takiej czynności, podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8.”

Jednocześnie przewidziano zmiany w szeregu innych ustaw skorelowanych z przepisami dotyczącymi zgwałcenia – w ustawie z dnia 28 listopada 2014 r. o ochronie i pomocy dla pokrzywdzonego i świadka (Dz.U. z 2015 r. poz. 21), ustawie z dnia 13 maja 2016 r. o przeciwdziałaniu zagrożeniom przestępczością na tle seksualnym i ochronie małoletnich (Dz.U. z 2024 r. poz. 560), ustawie z dnia 9 czerwca 2022 r. o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich (Dz.U. z 2022 r. poz. 1700 oraz z 2023 r. poz. 289 i 1860³⁹).

³⁹ Tekst ustawy przekazany do Senatu RP zgodnie z art. 52 Regulaminu Sejmu; [https://orka.sejm.gov.pl/opinie10.nsf/nazwa/209_u/\\$file/209_u.pdf](https://orka.sejm.gov.pl/opinie10.nsf/nazwa/209_u/$file/209_u.pdf) (dostęp: 22.11.2025 r.).

Prace legislacyjne nad projektem dotyczącym problematyki przestępstwa zgwałcenia toczyły się w Senacie RP (na bazie druku senackiego o nr 109) w Komisji Praw Człowieka i Praworządności oraz Komisji Ustawodawczej – w dniach 9 i 23 lipca 2024 r. Opinie do zmian przepisów złożyli m.in. M. Płatek, Z. Izdebski czy Z. Lew-Starowicz (autorzy co do zasady aprobująco podeszli do kierunku zmian przepisów, aczkolwiek przedstawiali zasadnicze uwagi co do treści⁴⁰). Ostatecznie Senat RP zaproponował jedynie jedną poprawkę względem propozycji Sejmu, tzn. wydłużenie okresu *vacatio legis* z sześciu miesięcy do roku⁴¹, co pozytywnie zaopiniowała (w dniu 26 lipca 2024 r.) wspomniana uprzednio NKK⁴². Niemniej Sejm RP odrzucił poprawkę w toku głosowania⁴³, a samą ustawę w dniu 29 lipca 2024 r. przekazano Prezydentowi RP do podpisu⁴⁴. Prezydent RP podpisał ustawę⁴⁵, która weszła w życie w dniu 13 lutego 2025 r. (ustawę z dnia 28 czerwca 2024 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw opublikowano w organie promulgacyjnym – Dzienniku Ustaw w dniu 12 sierpnia 2024 r., Dz.U. poz. 1228⁴⁶). Wydaje się, że wprowadzone zmiany legislacyjne przyczynią się do ułatwienia wykazania zaistnienia przestępstwa zgwałcenia (poprzez brak konieczności

⁴⁰ Senat RP, *Ustawa o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw*, druk nr 109, <https://www.senat.gov.pl/prace/proces-legislacyjny-w-senacie/ustawy-uchwalone-przez-sejm/ustawy-uchwalone-przez-sejm/ustawa,1636.html> (dostęp: 22.11.2025 r.).

⁴¹ Sejm RP X kadencji, *Uchwała Senatu w sprawie ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw*, druk nr 577, 24.07.2024, <https://www.sejm.gov.pl/sejm10.nsf/druk.xsp?nr=577> (dostęp: 22.11.2025 r.).

⁴² Sejm RP X kadencji, *Sprawozdanie Komisji Nadzwyczajnej do spraw zmian w kodyfikacjach o uchwale Senatu w sprawie ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw*, druk nr 579, <https://www.sejm.gov.pl/sejm10.nsf/druk.xsp?nr=579> (dostęp: 22.11.2025 r.).

⁴³ Sejm RP X kadencji, *Głosowanie nr 38 na 16. posiedzeniu Sejmu dnia 26-07-2024 r. o godz. 17:27:56*, <https://www.sejm.gov.pl/sejm10.nsf/agent.xsp?symbol=glosowania&NrKadencji=10&NrPosiedzenia=16&NrGlosowania=38> (dostęp: 22.11.2025 r.).

⁴⁴ Sejm RP X kadencji, *Przebieg...*

⁴⁵ Prezydent RP, *Ustawy podpisane w sierpniu 2024 r.*, <https://www.prezydent.pl/prawo/ustawy-podpisane/ustawy-podpisane-w-sierpniu-2024-r,90091> (dostęp: 22.11.2025 r.).

⁴⁶ Dziennik Ustaw RP 2024 r. poz. 1228, <https://dziennikustaw.gov.pl/DU/2024/1228> (dostęp: 22.11.2025).

wykazywania okoliczników sposobu w postaci przemocy, groźby bezprawnej czy podstęp).

Ubocznie należy uwypuklić, że proces karny w Polsce skonstruowany jest w myśl modelowych założeń prawniczego pozytywizmu, tzn. zakres postulowanego zachowania stron i innych uczestników procesu wyznaczany jest przez treść obowiązującego prawa (pozytywnego)⁴⁷. Warto zaznaczyć, że celem każdego procesu pozostaje wydanie orzeczenia, które to urzeczywistniałoby oraz zapewniałoby w sposób najpełniejszy przestrzeganie ustalonych i aktualnie obowiązujących norm i gwarancji prawnych⁴⁸. Jedną z najpowszechniej akceptowanych tez w teorii politycznej jest ta, że państwo ma obowiązek podejmowania kroków w celu zapobiegania krzywdzie innych⁴⁹.

W kontekście sankcji warto zauważyć, że kara w najogólniejszym znaczeniu była i jest środkiem oddziaływania jednego człowieka na drugiego – stanowiąca atrybut danego człowieka lub instytucji, która sprawuje władztwo nad osobą stosownie do zależności występujących pomiędzy karzącym a karanym⁵⁰. Dla ustawodawcy odstraszenie od pewnych form zachowania się jest naczelną myślą przy tworzeniu ustawy karnej⁵¹. Kara jest pewną dolegliwością, będąc jednocześnie wyrazem negatywnej oceny społecznej⁵². W doktrynie wskazuje się, że kara kryminalna przedstawiana jest jako działanie ludzkie lub jego odzworowanie w formach i przepisach współokreślających kształt

⁴⁷ J. Skorupka, *O sprawiedliwości procesu karnego*, Warszawa 2013, s. 331.

⁴⁸ Z. Marten, *Psychologia zeznań*, Warszawa 2012, s. 54.

⁴⁹ A. Ashworth, L. Zedner, *Punishment Paradigms and the Role of the Preventive State* [w:] A.P. Simester, A. du Bois-Pedain, U. Neumann (red.), *Liberal Criminal Theory. Essays for Andreas von Hirsh*, Portland 2014, s. 3.

⁵⁰ G. Rejman, *Z rozważań o karze* [w:] J. Utrat-Milecki (red.), *Kara w nauce i kulturze*, Warszawa 2009, s. 39.

⁵¹ M. Szerer, *Karanie a humanizm*, Warszawa 1964, s. 213.

⁵² J. Warylewski, *Kara. Podstawy filozoficzne i historyczne*, Gdańsk 2007, s. 13; zob. również J. Warylewski, *Wstęp do nauki prawa karnego*, Gdańsk 2002, s. 47; J. Makarewicz, *Prawo karne wykład porównawczy z uwzględnieniem prawa obowiązującego w Rzeczypospolitej Polskiej*, Lwów – Warszawa 1924, s. 35; M. Filar, J. Utrat-Milecki (red.), *Kulturowe uwarunkowania polityki kryminalnej*, Warszawa 2014, s. 155.

i faktyczną oraz pożądaną treść społeczną⁵³; niezmiernie ważna pozostaje nieuchronność kary⁵⁴.

Warto zaznaczyć, że powszechnie jako wartość, której ryzyko naruszenia mogłoby uzasadniać prewencyjne pozbawienie wolności, przywoływana jest wolność seksualna (powiązana z godnością ludzką oraz najbardziej intymną sferą integralności jednostki)⁵⁵. W powyższym zakresie należy wskazać, iż zasadniczo to właśnie w przypadku kar izolacyjnych najbardziej widoczny jest prewencyjny charakter kar (przyjmuje się, że pozbawienie wolności uniemożliwia popełnienie znacznej liczby przestępstw⁵⁶).

3. Analiza propozycji wnioskodawców uczynienia ze zgwałcenia w typie podstawowym zbrodni

Należy zaznaczyć, że w stanie prawnym do dnia 13 lutego 2025 r. zarówno typy podstawowe z art. 197 § 1 k.k. (zagrożone karą pozbawienia wolności od 2 do 15 lat), jak i jego odmiana z art. 197 § 2 k.k. (zagrożona karą pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8) były (i nadal są) występkami. Przewidziane natomiast w art. 197 § 3 k.k. (zagrożone karą pozbawienia wolności od 3 do 20 lat) oraz w art. 197 § 4 k.k. (zagrożone karą pozbawienia wolności na czas nie krótszy od 5 lat albo karą dożywotniego pozbawienia wolności), a także w art. 197 § 5 k.k. (zagrożone karą pozbawienia wolności na czas nie krótszy od 8 lat albo karą dożywotniego pozbawienia wolności) – typy kwalifikowane były (i są) zbrodniami⁵⁷.

Warto zwrócić uwagę, że pierwotnie postulowane uczynienie ze zgwałcenia w typie podstawowym zbrodni wiązałoby się z szeregiem konsekwencji, zarówno w obszarze prawa karnego materialnego, jak i procesowego.

⁵³ J. Utrat-Milecki, *Penologia ogólna. Perspektywa integralnokulturowa. Tom 1. Kara kryminalna jako ogólna kategoria instytucji prawnej i społecznej*, Warszawa 2022, s. 226.

⁵⁴ M. Stożek, *Przemoc w rodzinie. Zapobieganie w świetle przepisów prawa*, Warszawa 2009, s. 11.

⁵⁵ T. Sroka, *Prewencyjne pozbawienie wolności*, Kraków 2021, s. 328.

⁵⁶ A. Lach, *Prewencja indywidualna w procesie karnym*, Warszawa 2020, s. 81.

⁵⁷ S. Hyps, *Komentarz do art. 197 k.k.* [w:] A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2024, Legalis/el, nb 55-56.

Jak wiadomo k.k. przyjmuje dwupodział (utrzymujący się od k.k. z 1932 r.) przestępstw, zaliczając do nich zbrodnie i występki (poza pojęciem przestępstwa pozostaje wykroczenie, które jest odrębnym rodzajem czynu zabronionego pod groźbą kary, choć nie można odmówić mu związku z prawem karnym)⁵⁸. Podstawą podziału jest społeczna szkodliwość, a w konsekwencji – ustawowe (a nie wysokość kary faktycznie wymierzonej sprawcy)⁵⁹ zagrożenie karą.

Materialnoprawne znaczenie podziału przestępstw ujawnia się m.in. w tym, że występki (w przeciwieństwie do zbrodni) może być popełniony również nieumyślnie, lecz tylko gdy ustawa tak stanowi (np. art. 155 k.k., art. 157 § 3 k.k. czy art. 164 § 2 k.k.)⁶⁰.

Podział na zbrodnie i występki ma również znaczenie, gdy chodzi o instytucję nadzwyczajnego złagodzenia kary (art. 60 § 6 k.k.). Dodatkowo w wypadku zbrodni nie można zastosować art. 59 k.k. (instytucji odstąpienia od wymierzenia kary). O zbrodni jest mowa także w art. 64 § 3 k.k. (podwyższenie górnego ustawowego zagrożenia, przewidziane w art. 64 § 1 lub 2 k.k., odnoszące się do recydywy, nie dotyczy zbrodni)⁶¹. Podobnie okresy wymagane do przedawnienia karalności przestępstwa (art. 101 § 1 k.k.) pozostają zróżnicowane w zależności od tego, czy czyn stanowi zbrodnię, czy występki⁶² (art. 101 § 1 k.k. w przypadku zbrodni – 40, 20; w przypadku występków – 15, 10, 5).

Podział na występki i zbrodnie odgrywa również rolę przy określaniu właściwości sądu (art. 25 § 1 k.p.k. zbrodnie rozpatruje w pierwszej instancji sąd okręgowy, a występki – w znacznej części – sąd rejonowy). W tym aspekcie nieuzasadnione byłoby wyłączenie od orzekania sądów rejonowych. Warto też

⁵⁸ A. Grześkowiak, *Komentarz do art. 197 k.k.* [w:] A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2024, Legalis/el, nb 1.

⁵⁹ M. Budyn-Kulik, *Komentarz do art. 197 k.k.* [w:] M. Mozgawa (red.), *Kodeks karny, Komentarz aktualizowany*, Warszawa 2024, Lex/el, nb 2.

⁶⁰ J. Kulesza, B. Kunicka-Michalska, *Komentarz do art. 197 k.k.* [w:] R.A. Stefański (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2024, Legalis/el, nb 7.

⁶¹ Ibidem, nb 12.

⁶² Ibidem, nb 13.

pamiętać, że zgodnie z art. 80 k.p.k. oskarżony musi mieć obrońcę w postępowaniu przed sądem okręgowym, jeżeli zarzucono mu zbrodnię (na co zwracał uwagę podczas pierwszego posiedzenia NKK A. Kuczyński).

Choć jeszcze podczas pierwszego posiedzenia NKK wnioskodawcy dążyli do uczynienia z każdego typu zgwałcenia zbrodni, to odnotować należy, że pojawiły się wobec tego rodzaju propozycji głosy sceptyczne (np. opinia autorstwa M. Budyn-Kulik⁶³) oraz krytyczne (m.in. wystąpienie M. Płatek podczas drugiego posiedzenia NKK) i ostatecznie wnioskodawcy wycofali się z przedmiotowego postulatu, przedstawiając podczas trzeciego posiedzenia NKK poprawki do projektu.

4. Wnioski

Kwestia nowelizacji przestępstwa zgwałcenia była w kontekście przedmiotowej nowelizacji istotna z uwagi na fakt tego rodzaju, że (jak wskazuje się w doktrynie prawnokarnej) sądy wymagały (w obowiązującym do dnia 13 lutego 2025 r. stanie prawnym) oporu ofiary, co jak się wydaje stanowi błędną wykładnię, na którą remedium może stanowić niniejsza nowelizacja⁶⁴.

Należy zaznaczyć, że pierwotna propozycja wnioskodawców uczynienia ze zgwałcenia w typie podstawowym zbrodni nie stanowiła optymalnego rozwiązania i ograniczałaby katalog możliwości (w tym środków probacyjnych), jakie sąd mógłby zastosować wobec sprawcy.

⁶³ M. Budyn-Kulik wskazała, że „[...] Pytanie o zasadność przekształcenia typu podstawowego w zbrodnię pozostaje dyskusyjne. Taki zabieg zawsze stanowi efekt określonej polityki karnej państwa. Należałoby przeprowadzić dokładną analizę, jak wpisuje się to w systematykę kodeksu karnego. W obecnym kształcie przestępstwa z art. 197 k.k. przekształcenie to doprowadziłoby do spłaszczenia kar za poszczególne typy zgwałcenia, w tym utrudniłoby dostrzeganie różnicowanie zagrożenia karą za typy podstawowe i kwalifikowane” (M. Budyn-Kulik, *Opinia...*, s. 13).

⁶⁴ M. Małecki, *Sądy wymagają oporu ofiary. Błędną wykładnię przepisu o zgwałceniu trzeba zwalczyć nowelizacją*, 16.04.2024, Dogmaty Karnisty, <https://www.dogmaty-karnisty.pl/2024/04/bledna-wykladnia-przepisu-o-zgwalceni-u/> (dostęp: 22.11.2025 r.). M. Małecki wskazuje na orzeczenia SN (wyrok z 26.07.2001 r., V KKN 95/99; postanowienie z 9.06.2021 r., V KK 165/21) oraz wyrok SA w Katowicach z 8.04.2009 r., II AKa 72/09.

Warto podkreślić, że poza zmianami przepisów dotyczących modyfikacji znamion przestępstwa zgwałcenia, niezwykle istotna mogłaby okazać się także odpowiednia kampania społeczna, uświadamiająca społeczeństwo w kwestiach związanych z autonomią seksualną. Jednocześnie należy poczynić uwagę, że zmiana tytułu rozdziału XXV k.k. z „Przestępstwa przeciwko wolności seksualnej i obyczajności” na „Przestępstwa przeciwko autonomii seksualnej” nie była konieczna⁶⁵ i ostatecznie nie doszła do skutku; tym bardziej, że w przedmiotowym rozdziale znajdują się również przestępstwa godzące w obyczajność⁶⁶ – jak np. art. 200b k.k., 201 k.k. czy 202 k.k., co w przypadku tego rodzaju modyfikacji mogłoby powodować swoiste trudności natury systemowej⁶⁷. Wydaje się, że przyjęty okres *vacatio legis* – wynoszący sześć miesięcy od dnia ogłoszenia ustawy w organie promulgacyjnym, pozostawał wystarczający, by móc przeprowadzić stosowną kampanię informacyjną⁶⁸.

W perspektywie przedmiotowej zmiany przepisów dotyczących zgwałcenia istotna była opinia⁶⁹ W. Wróbla – Przewodniczącego Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Karnego⁷⁰, która to odegrała ważną rolę w zakresie uchwalenia niniejszych przepisów. W obszarze przyjętych przepisów wskazać należy, iż de facto w istocie przyczynią się one do zwiększenia liczby ujawnionych przestępstw zgwałcenia z uwagi na brak konieczności udowodnienia wystąpienia tzw. okoliczników sposobu.

⁶⁵ Podobne stanowisko wybrzmiewa m.in. z opinii Sądu Najwyższego z dnia 4.03.2024 r., BSA.II.021.11.2024 do poselskiego projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny z dnia 14 lutego 2024 r., s. 1.

⁶⁶ B. Gadecki, *Komentarz do art. 197 k.k.* [w:] B. Gadecki (red.), *Kodeks karny. Art. 1-316. Komentarz*, Warszawa 2024, Legalis/el, nb 1.

⁶⁷ D. Wybrańczyk, K. Kurczewska, D. Adamiec, D. Kupis, *Ocena...*, s. 3.

⁶⁸ Przykładowo w serwisie YouTube pojawiają się informacje dotyczące nowelizacji k.k. w obszarze przestępstwa zgwałcenia <https://www.youtube.com/watch?v=63N-GJVUWYRI> (dostęp: 22 listopada 2025 r.).

⁶⁹ W. Wróbel, *Opinia w sprawie poselskiego projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny (druk nr 209) oraz propozycji poprawek*, 06.05.2024, <https://orka.sejm.gov.pl/rexdomk10.nsf/0/43D60353B82B3F57C1258B07002AE43D/%24File/i921-24A.pdf> (dostęp: 15.09.2024 r.).

⁷⁰ Ministerstwo Sprawiedliwości, *Powołanie Członków Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Karnego*, 04.04.2024, <https://www.gov.pl/web/sprawiedliwosc/powolanie-czlonkow-komisji-kodyfikacyjnej-prawa-karnego> (dostęp: 22.11.2025 r.).

Bibliografia

- A. Ashworth, L. Zedner, *Punishment Paradigms and the Role of the Preventive State* [w:] A.P. Simester, A. du Bois-Pedain, U. Neumann (red.), *Liberal Criminal Theory. Essays for Andreas von Hirsh*, Portland 2014.
- M. Budyn-Kulik, *Komentarz do art. 197 k.k.* [w:] M. Mozgawa (red.), *Kodeks karny, Komentarz aktualizowany*, Warszawa 2024, Lex/el.
- K. Engle, A. Lottmann, *The Force of Shame*, [w:] C. McGlynn, V.E. Munro, *Rethinking Rape Law. International and Comparative Perspectives*, New York 2010.
- M. Filar, J. Utrat-Milecki (red.), *Kulturowe uwarunkowania polityki kryminalnej*, Warszawa 2014.
- B. Gadecki, *Komentarz do art. 197 k.k.* [w:] B. Gadecki (red.), *Kodeks karny. Art. 1-316. Komentarz*, Warszawa 2024, Legis/el.
- A. Grześkowiak, *Komentarz do art. 7 k.k.* [w:] A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2024, Legis/el.
- S. Hypś, *Komentarz do art. 197 k.k.* [w:] A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2024, Legis/el.
- V. Konarska-Wrzosek, *Komentarz do art. 197 k.k.* [w:] V. Konarska-Wrzosek (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2023, Lex/el.
- C. Kulesza, *Wiktymologia procesowa*, Białystok 2020.
- J. Kulesza, B. Kunicka-Michalska, *Komentarz do art. 7 k.k.* [w:] R.A. Stefański (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2024, Legis/el.
- A. Lach, *Prewencja indywidualna w procesie karnym*, Warszawa 2020.
- F. Leverick, *Killing in Self-Defence*, New York 2006.
- J. Makarewicz, *Prawo karne wykład porównawczy z uwzględnieniem prawa obowiązującego w Rzeczypospolitej Polskiej*, Lwów – Warszawa 1924.
- A. Malinowska-Bizon, *Poselski projekt zmiany definicji zgwałcenia. Odpowiedź na uregulowania międzynarodowe i oczekiwania społeczne czy wylewanie dziecka z kąpielą? Uwagi krytyczne*, Prok. i Pr. 2024, nr 9.
- M. Małecki, *Niezmienny kodeks karny*, Kraków 2023.
- A. Marek, *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2007.
- Z. Marten, *Psychologia zeznań*, Warszawa 2012.

- A. Michalska-Warias, *Zgwałcenie w małżeństwie. Studium prawnokarne i kryminologiczne*, Warszawa 2016.
- V.E. Munro, *Sexual Autonomy* [w:] M.D. Dubber, T. Hörnle (red.), *The Oxford Handbook of Criminal Law*, Oxford 2014.
- H. Myśliwiec, *Podstęp jako znamię przestępstwa zgwałcenia*, Prok. i Pr. 2012, nr 11.
- M. Najman, *Refleksje nad rozszerzaniem odpowiedzialności karnej za przestępstwo zgwałcenia*, Prok. i Pr., 2024, nr 3.
- M. Płatek, *Przeciwdziałanie wtórnej wiktyimizacji* [w:] L. Mazowiecka (red.), *Wiktyimizacja wtórna. Geneza, istota i rola w przekształcaniu polityki traktowania ofiar przestępstw*, Warszawa 2012.
- Ł. Pohl, P. Banaszak-Grzechowiak, M. Galiński, *Ujęcie przestępstwa zgwałcenia w wybranych krajach europejskich oraz analiza polskiego ujęcia tego przestępstwa pod kątem ewentualności poszerzenia jego znamion o warunek „braku zgody”*, Warszawa 2024.
- G. Rejman, *Z rozważań o karze* [w:] J. Utrat-Milecki (red.), *Kara w nauce i kulturze*, Warszawa 2009.
- J. Skorupka, *O sprawiedliwości procesu karnego*, Warszawa 2013.
- T. Sroka, *Prewencyjne pozbawienie wolności*, Kraków 2021.
- M. Stożek, *Przemoc w rodzinie. Zapobieganie w świetle przepisów prawa*, Warszawa 2009.
- M. Szczepaniec, *Media a wtórna wiktyimizacja* [w:] L. Mazowiecka, W. Klaus, A. Tarwacka, *Z problematyki wiktyimologii. Księga dedykowana Profesor Ewie Bieńkowskiej*, Warszawa 2017.
- M. Szerer, *Karanie a humanizm*, Warszawa 1964.
- P. Theuss, J. Skulimowska, *Gwałt a zgwałcenie w polskim prawie karnym*, PPK 2022, nr 2, t. 6.
- J. Utrat-Milecki, *Penologia ogólna. Perspektywa integralnokulturowa. Tom 1. Kara kryminalna jako ogólna kategoria instytucji prawnej i społecznej*, Warszawa 2022.
- J. Warylewski, *Kara. Podstawy filozoficzne i historyczne*, Gdańsk 2007.
- J. Warylewski, *Wstęp do nauki prawa karnego*, Gdańsk 2002.
- P. Zakrzewski, *Komentarz do art. 197 k.k.* [w:] J. Majewski (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2014.

Abstract

This article discusses the issue of changes made to the definition of rape in the Polish legal system. The author analyses both the essence of this highly harmful crime, and the attempts made in the 10th term of the Polish Parliament to amend the Act of 28 June 2024 on the amendment of the Criminal Code and certain other acts, concerning the change in the definition of rape and basing it on the absence of voluntary and conscious consent, and (in the original submission) changing the legal category of this act from a misdemeanour to a felony. It seems, that the legislative changes introduced (which came into force on 13 February 2025) will make it easier to prove, that the crime of rape has been committed.

Keywords: rape, crime, criminal law, amendment, legislation

Pozycja procesowa specjalisty w postępowaniu karnym, karnym skarbowym oraz wykroczeniowym

*Procedural Position: Specialist in Criminal,
Fiscal and Petty Offence Proceedings*

Streszczenie

Tematem artykułu jest przedstawienie pozycji procesowej specjalisty jako pomocnika organów procesowych w postępowaniu karnym, karnym skarbowym oraz wykroczeniowym, a także wskazanie argumentów, jakie przemawiają za przyznaniem temu podmiotowi ochrony art. 245 k.k.² Celem niniejszego artykułu jest przybliżenie modelu funkcjonowania instytucji specjalisty, czyli kreatywnego pomocnika organu procesowego, posiadającego wiadomości specjalistyczne z zakresu nauk przyrodniczych i kryminalistycznych, przyzywanego w celu wykonania czynności technicznych. W rezultacie rozważań nad istotą roli specjalisty Autor stwierdza m.in., że ten uczestnik postępowania, podobnie jak biegły i tłumacz, powinien podlegać ochronie art. 245 k.k., postulując jednocześnie konieczność zmian legislacyjnych w dotychczasowym brzmieniu tego przepisu poprzez rozszerzenie zakresu jego stosowania również na specjalistę. Ponadto Autor zwraca uwagę na wadliwość niektórych regulacji prawnych dotyczących tego uczestnika postępowania, zawartych w art. 205 i 206 k.p.k., proponując jednocześnie korektę tych przepisów.

Słowa kluczowe: kodeks postępowania karnego, kodeks karny skarbowy, kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia, specjalista, biegły

¹ Marcin Jachimowicz, prokurator Prokuratury Rejonowej delegowany do Prokuratury Okręgowej w Zielonej Górze, wykładowca Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury.

² Ustawa z 6.06.1997 r. Kodeks karny (t.j. Dz.U. z 2025 r. poz. 383), dalej jako: k.k.

I.

Wprowadzenie instytucji specjalisty do unormowań proceduralnych, co nastąpiło z momentem wejścia w życie aktualnie obowiązującego k.p.k.³, podyktowane było zamiarem ograniczenia potrzeby powoływania biegłych do udziału w czynnościach procesowych, w sytuacjach gdy niezbędna była przy ich wykonywaniu nie tyle wiedza specjalna w rozumieniu art. 193 § 1 k.p.k., ile raczej wiedza techniczna, która pomocna jest przy czynnościach dowodowych, jakie może przeprowadzić sam organ procesowy⁴. Przyczyną wprowadzenia tej instytucji do procesu karnego była konieczność rozróżnienia pojęcia wiedzy specjalnej w rozumieniu art. 193 § 1 k.p.k. od wiedzy czysto technicznej, jaka pomocna jest dla rzetelnego i prawidłowego zrealizowania specyficznych czynności dowodowych.

Z przeprowadzonych przez specjalistę czynności dowodowych organ procesowy czerpie wiedzę, jaka może następnie stanowić podstawę ustaleń faktycznych w przedmiocie najważniejszych celów postępowania, którymi zgodnie z art. 2 § 1 pkt 1 oraz art. 2 § 2 k.p.k. (art. 2 § 1 pkt 1 oraz art. 2 § 2 k.p.k. w zw. z art. 113 § 1 k.k.s.⁵, art. 2 § 1 pkt 1 oraz art. 2 § 2 k.p.k. w zw. z art. 8 k.p.s.w.⁶) są wykrycie i pociągnięcie do odpowiedzialności karnej sprawcy przestępstwa (przestępstwa skarbowego) lub wykroczenia (wykroczenia skarbowego), a także dokonanie prawdziwych ustaleń faktycznych.

II.

Kodeks postępowania karnego określa pozycję procesową specjalisty w art. 205 § 1, zgodnie z dyspozycją którego w sytuacji, gdy: „dokonanie oględzin, przesłuchania przy użyciu

³ Ustawa z 6.06.1997 r. Kodeks postępowania karnego (t.j. Dz.U. z 2025 r. poz. 46, ze zm.), dalej jako: k.p.k.

⁴ J. Kasprzak, *Technik kryminalistyki w roli specjalisty przed sądem*, Legionowo 2001, s. 9.

⁵ Ustawa z 10.09.1999 r. – Kodeks karny skarbowy (t.j. Dz.U. z 2025 r. poz. 633, ze zm.), dalej jako: k.k.s.

⁶ Ustawa z 24.08.2001 r. – Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia (t.j. Dz.U. z 2025 r. poz. 860), dalej jako: k.p.s.w.

urządzeń technicznych umożliwiających przeprowadzenie tej czynności na odległość, eksperymentu, ekspertyzy, zatrzymania rzeczy lub przeszukania wymaga czynności technicznych, w szczególności takich jak wykonanie pomiarów, obliczeń, zdjęć, utwalenie śladów, można do udziału w nich wezwać specjalistę”. Doprecyzowanie tej regulacji zawarte zostało w art. 206 § 1 k.p.k., który stwierdza, że: „do specjalistów stosuje się odpowiednio przepisy dotyczące biegłych, z wyjątkiem art. 194, 197, 200 i 202 k.p.k.” Odpowiednie stosowanie przepisu polega m.in. na zastosowaniu przepisu wprost⁷. Instytucja specjalisty, obok postępowania karnego, występuje również w postępowaniu karnym skarbowym (art. 205 i 206 k.p.k. w zw. z art. 113 § 1 k.k.s.), a także w postępowaniu w sprawach o wykroczenia (art. 205 i 206 k.p.k. w zw. z art. 42 § 3 k.p.s.w.), gdzie znajdują odpowiednie zastosowanie przepisy k.p.k.

III.

Specjalista, podobnie jak biegły oraz tłumacz, dysponuje wiadomościami specjalnymi, jakie niezbędne są do dokonania określonych czynności, a także stwierdzenia okoliczności mających istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy, co wynika z dyspozycji art. 193 § 1 k.p.k., art. 204 § 3 w zw. z art. 193 § 1 k.p.k. oraz art. 206 § 1 w zw. z art. 193 § 1 k.p.k.⁸ Podmioty te są pomocnikami sądu lub organu prowadzącego postępowanie przygotowawcze w ustalaniu lub ocenie stanu faktycznego, a zatem osobami pełniącymi w procesie funkcje niesamodzielne, pomocnicze⁹. Rola specjalisty w procesie karnym jest równie istotna jak rola biegłego czy tłumacza, a różnice między tymi podmiotami, mając na uwadze uregulowania zawarte w rozdziale 22 k.p.k., można sprowadzić do stricte procesowych – decyzja organu procesowego o udziale specjalisty w czynności dowodowej nie przybiera postaci postanowienia (art. 194 k.p.k.), specjalista nie składa przyrzeczenia o treści, jaka zastrzeżona jest dla

⁷ L. Morawski, *Zasady wykładni prawa*, Toruń 2010, s. 218.

⁸ A. Czapigo, *Rola biegłego a rola specjalisty w procesie karnym – aspekty praktyczne na tle rozwiązań modelowych*, Prok. i Pr. 2000, nr 9, s. 113.

⁹ M. Cieślak, *Polska procedura karna: podstawowe założenia teoretyczne*, Warszawa 1984, s. 45.

biegłego (art. 197 k.p.k.), specjalista nie składa opinii (art. 200 k.p.k.), specjalista nie może brać udziału w opiniowaniu o stanie zdrowia psychicznego oskarżonego (art. 202 k.p.k.). Każdy spośród wymienionych tu podmiotów ma w procesie inną rolę – rola biegłego sprowadza się, w szczególności do wydania opinii, rolą tłumacza jest przełożenie na język polski pisma sporządzonego w języku obcym lub odwrotnie, albo zapoznanie strony z treścią przeprowadzonego dowodu lub tłumaczenie przesłuchania albo innej czynności dowodowej, rolą specjalisty natomiast jest dokonanie określonych czynności technicznych¹⁰.

IV.

Specjalista, tak jak biegły oraz tłumacz, posiada wiadomości specjalne, odnoszące się w przypadku tego uczestnika postępowania do kwestii o charakterze technicznym¹¹, niezbędne do dokonania określonych czynności, a także stwierdzenia okoliczności mających istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy (art. 193 § 1 k.p.k. w zw. z art. 206 § 1 k.p.k.). Specjalista, tak jak biegły i tłumacz, jednakowo, „z całą sumiennością i bezstronnością”, ma wykonywać powierzone mu zadania w procesie karnym. Specjalista jest osobą zaufania publicznego, a od jego wiedzy i rzetelności bardzo często zależy trafność rozstrzygnięcia w sprawie karnej¹².

Zasadniczym zadaniem specjalisty jest pomoc organowi procesowemu w dotarciu do prawdy obiektywnej. Artykuł 205 § 1 k.p.k. wskazuje, że wezwanie specjalisty uzależnione jest od

¹⁰ A. Czapigo, *Rola...*, s. 117.

¹¹ Tadeusz Tomaszewski definiuje wiadomości specjalne jako wiadomości przekraczające normalną, ogólnie dostępną w danym społeczeństwie wiedzę w zakresie nauki, sztuki, techniki, rzemiosła (T. Tomaszewski, *Dowód z opinii biegłego w procesie karnym*, Kraków 1998, s. 9). Należy w tym miejscu zaaprobować stanowisko wyrażone w wyroku SN z 15 kwietnia 1976 r. (II KR 48/76, OSNKW 1976, nr 10-11, poz. 133), że do wiadomości specjalnych nie należą te wiadomości, które są dostępne dla dorosłego człowieka o odpowiednim doświadczeniu życiowym, wykształceniu i zasobie wiedzy ogólnej. W przypadku specjalisty w grę wchodzi wiadomości specjalne o charakterze technicznym obejmujące zarówno wiadomości faktyczne, jak i praktyczne, które wykraczają poza przeciętne umiejętności czy wiedzę.

¹² A. Gaberle, *Dowody w sądowym procesie karnym. Teoria i praktyka*, Warszawa 2010, s. 176-177.

swobodnego uznania organu prowadzącego postępowanie, prawodawca nie nałożył bowiem na organ procesowy obowiązku przybrania specjalisty do udziału w czynnościach dowodowych, pozostawiając mu w tym przedmiocie swoisty luz decyzyjny. Zasadne jest jednak, by w każdym przypadku, gdy istnieje niebezpieczeństwo utraty bądź też zniekształcenia dowodów, gdy czynności techniczne mają charakter bardzo skomplikowany lub wymagający specjalistycznego sprzętu, albo gdy ich przeprowadzenie jest uzależnione od fachowej wiedzy, organ procesowy lub biegły korzystali z pomocy specjalisty¹³.

Specjalistą, w rozumieniu k.p.k., jest zatem osoba, która posiada wiadomości specjalne niezbędne do dokonania czynności technicznych¹⁴, w szczególności takich jak wykonanie pomiarów, obliczeń, zdjęć, utrwalenie śladów w ramach ogleńdzin, przesłuchania na odległość, eksperymentu, ekspertyzy, zatrzymanie rzeczy lub przeszukania, najczęściej pracownik laboratorium kryminalistycznego lub technik kryminalistyczny – funkcjonariusz Policji, Straży Granicznej, Żandarmerii Wojskowej, Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Centralnego Biura Antykorupcyjnego, Krajowej Administracji Skarbowej.

W postępowaniu karnym (karnym skarbowym oraz wykroczeniowym) w charakterze specjalisty występuje najczęściej funkcjonariusz organów ścigania. Może również wystąpić w tym charakterze osoba nierekrutująca się z kręgów policyjnych czy też spośród funkcjonariuszy innych organów ścigania (tzw. specjalista ad hoc). Rozstrzyga o tym art. 195 k.p.k. w zw. z art. 206 § 1 k.p.k., stosownie do treści którego do pełnienia czynności specjalisty obowiązana jest każda osoba, o której wiadomo, że ma odpowiednią wiedzę w danej dziedzinie, jak i art. 205 § 2 k.p.k., w myśl którego specjalistę niebędącego funkcjonariuszem organów procesowych można wezwać przed przystąpieniem do czynności do złożenia przyrzeczenia o określonej w tym przepisie treści. Przykładem specjalisty nie funkcjonariusza może być zawodowy fotograf wezwany do

¹³ J. Gurgul, *Instytucja specjalisty w procesie karnym (artykuł dyskusyjny)*, Prok. i Pr. 1998, nr 11-12, s. 116-117.

¹⁴ A. Czapigo, *Rola...*, s. 110.

udziału w oględzinach miejsca zdarzenia czy okazaniu osoby, w przypadku gdy nie może w nich uczestniczyć np. technik kryminalistyczny albo gdy dana jednostka Policji nie dysponuje odpowiednim sprzętem technicznym, który może zostać wykorzystany do dokumentowania przebiegu czynności procesowej, czy weterynarz, który bierze udział w oględzinach zwierzęcia. Sytuacje takie są jednak wyjątkiem i w praktyce organów ścigania występują niezwykle sporadycznie¹⁵. O wiele częściej zdarza się, że przy czynności przesłuchania na odległość do obsługi sprzętu wzywani są w charakterze specjalistów informatycy, którymi mogą być np. pracownicy laboratorium kryminalistycznego – funkcjonariusze Policji (innych organów ścigania) lub cywile¹⁶. Kodeks postępowania karnego nie kategoryzuje specjalistów w zależności od tego, czy są funkcjonariuszami lub pracownikami organów ścigania, czy nie. Każda z tych osób, występując w sprawie w charakterze specjalisty, posiada w toku postępowania takie same prawa i obowiązki. W charakterze specjalisty może wystąpić zatem każda osoba, jeżeli ma odpowiednie kwalifikacje zawodowo specjalistyczne w danej dziedzinie, a nie ma zastrzeżeń co do jej bezstronności.

Ustawa procesowa nie rekomenduje żadnych kryteriów, jakimi powinien kierować się organ procesowy przy wyborze specjalisty. Wydaje się, że decydujące znaczenie powinny mieć tutaj proberze wiedzy, doświadczenia oraz umiejętności. Posiadanie wiadomości specjalnych nie musi być wykazane odpowiednimi dokumentami stwierdzającymi kwalifikacje specjalisty i jego praktyczne doświadczenie w zakresie konkretnych umiejętności, obywatelstwa¹⁷, wieku, nieskazitelności charakteru, a także rękojmi należytego wykonywania obowiązków specjalisty¹⁸.

¹⁵ K. Browarny, *Metody i środki wykorzystywane przez specjalistów w praktyce dochodzeniowo-śledczej* [w:] I. Szostak, I. Dembowska (red.), *Innowacyjne metody wykrywania sprawców przestępstw, Materiały z konferencji*, Wrocław 2014, s. 12.

¹⁶ G. Krysmann, *Przesłuchanie świadka przy użyciu urządzeń technicznych umożliwiających przeprowadzenie tej czynności na odległość*, <http://www.zielona-gora.gov.pl/index.php?id=26> (dostęp:10.10.2025 r.).

¹⁷ Specjalistą może być obywatel państwa obcego lub osoba mieszkająca za granicą (art. 589 k.p.k.).

¹⁸ Organ procesowy przy wyborze specjalisty może pomocniczo kierować się wymogami, jakie określone zostały w § 12 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości

Ustawa procesowa nie wprowadza również ograniczenia przy powoływaniu specjalisty w zależności od jego płci. Wyjątkiem w tym przypadku jest jedynie art. 223 k.p.k., normujący problematykę przeszukania osoby, odzieży na niej oraz podręcznych przedmiotów, której to czynności należy dokonać, w miarę możliwości, za pośrednictwem osoby tej samej płci.

Na tle powyższych rozważań powstaje pytanie, czy przy wzywaniu poszczególnych osób jako specjalistów i przy ocenie, czy posiadają one odpowiednie kwalifikacje fachowe, fakt uprawiania przez nie zawodu będzie miernikiem decydującym o ich wezwaniu, czy też okoliczność ta może być pominięta przy tej ocenie. Ustawa procesowa milczy w tym temacie. Skłaniać się jednak należy ku temu, że osoba, która zawód wykonuje, daje na pewno lepszą gwarancję prawidłowego wykonywania czynności jako specjalista, aniżeli osoba, która wprawdzie posiada te same kwalifikacje fachowe, jednakże zawodu swego nie wykonuje.

Z żadnego przepisu k.p.k. nie wynika, by obowiązkiem organu, który prowadzi postępowanie, było uzyskanie do sprawy przede wszystkim specjalistów rekrutujących się spośród funkcjonariuszy lub pracowników organów ścigania oraz by w razie braku takiej osoby istniała dopiero możliwość wezwania w charakterze specjalisty innej osoby legitymującej się odpowiednimi kwalifikacjami. W literaturze tematu przeważa pogląd, że zasadne jest, by mając możliwość wyboru, organ prowadzący postępowanie korzystał z „usług” specjalisty będącego funkcjonariuszem lub pracownikiem organów ścigania¹⁹, co z punktu widzenia

z dnia 24 stycznia 2005 r. w sprawie biegłych sądowych (Dz.U. z 2015 r. Nr 15, poz. 133). Specjalistą zatem może być ustanowiona osoba, która korzysta z pełni praw cywilnych i obywatelskich, ukończyła 25 lat życia, posiada teoretyczne i praktyczne wiadomości specjalne w danej gałęzi nauki, techniki, sztuki, rzemiosła, a także innej umiejętności, dla której ma być ustanowiona, daje rękojmię należytego wykonywania obowiązków specjalisty, a także wyrazi zgodę na ustanowienie jej specjalistą. Nie będzie dawała należytej rękojmi osoba skazana prawomocnym orzeczeniem sądu (wyrok WSA w Warszawie z 30.03.2007 r., VI SA/Wa 119/07, Lex nr 335193).

¹⁹ K. Dudka, *Charakter prawny i rola specjalisty w polskim procesie karnym* [w:] L. Leszczyński, E. Skrętowicz, Z. Hołda (red.), *Problemy teorii i praktyki prawa karnego. Księga Pamiątkowa ku czci prof. Andrzeja Wąska*, Lublin 2005, s. 696.

interesów wymiaru sprawiedliwości i praktyki procesowej jawi się jako najbardziej słuszne i trafne. Specjalista pochodzący z kręgu organów ścigania, obok wiadomości specjalnych, powinien do pewnego stopnia posiadać podstawowe wiadomości co do metodyki przeprowadzania czynności dowodowych, do udziału w których może być wezwany, i ich znaczenia prawnego w procesie karnym²⁰. Specjalista będący funkcjonariuszem lub pracownikiem organów ścigania daje lepszą gwarancję znajomości znaczenia procesowego czynności dowodowych, do udziału w których może zostać wezwany, aniżeli osoba wezwana jako specjalista dorywczo. Mając na uwadze powyższe, postulować należy wprowadzenie do art. 205 k.p.k. kolejnej jednostki redakcyjnej o następującej treści: „Do pełnienia czynności specjalisty wzywa się funkcjonariuszy lub pracowników organów ścigania. W razie braku odpowiedniego specjalisty rekrutującego się spośród wymienionych osób lub gdy zachodzą szczególne trudności w powołaniu takiego specjalisty, można w tym charakterze wezwać każdą inną osobę posiadającą wiadomości specjalne w danej dziedzinie.” Wprowadzenie takiej regulacji wymagałoby oczywiście zmiany art. 206 § 1 k.p.k. poprzez dodanie do katalogu przepisów tam wskazanych art. 195 k.p.k.

Od specjalisty będącego funkcjonariuszem organów procesowych nie odbiera się przyrzeczenia, co powodowane jest założeniem ustawodawcy, że osoba taka przez sam fakt zatrudnienia w organie tego typu daje rękojmię należytego, sumiennego oraz bezstronnego wykonywania powierzonych jej obowiązków bez konieczności dodatkowego przypominania jej o tym²¹. Specjalistę niebędącego funkcjonariuszem organów procesowych można natomiast wezwać przed przystąpieniem do czynności do złożenia następującego przyrzeczenia: „Świadomy znaczenia powierzonej mi czynności i odpowiedzialności przed prawem przyrzekam uroczyście, że powierzone mi obowiązki wykonam z całą sumiennością i bezstronnością” (art. 205 § 2 k.p.k.).

²⁰ T. Nowak, *Osoby, które mogą być powoływane na biegłych według kodeksu postępowania karnego*, RPEiS 1962, nr 3, s. 25.

²¹ K. Dudka, *Charakter...*, s. 606.

V.

Istotne znaczenie ma forma wezwania specjalisty na potrzeby konkretnego postępowania. W procesie karnym można wezwać tłumacza (art. 72 § 2 k.p.k., art. 204 § 1 k.p.k., art. 204 § 2 k.p.k.), świadka (art. 177 § 1 k.p.k.) lub oskarżonego (art. 75 § 1 k.p.k.). Wezwanie tłumacza następuje w formie postanowienia, co wynika z art. 194 k.p.k. w zw. z art. 204 § 3 k.p.k. Forma postanowienia do wezwania specjalisty została jednak wykluczona przez art. 206 § 1 k.p.k., który eliminuje możliwość zastosowania do tego uczestnika postępowania art. 194 k.p.k. Wezwanie specjalisty powinno nastąpić w formie wydanego przez organ prowadzący postępowanie zarządzenia (art. 93 § 2 i 3 k.p.k.). W zarządzeniu należy określić zakres czynności specjalisty, z tym zastrzeżeniem, że nie mogą one wchodzić w zakres czynności, jakie przeprowadzane są w ramach opinii przez biegłego.

Nie budzi najmniejszych zastrzeżeń wezwanie dla potrzeb konkretnego postępowania specjalisty, gdy ten jest funkcjonariuszem organów procesowych, wątpliwości natomiast nasuwają się co do wezwania w tym charakterze osób niebędących funkcjonariuszami organów ścigania. Należy bowiem zadać tu pytanie, czy osoba w stosunku do której wydano zarządzenie o wezwaniu jej w charakterze specjalisty, a niebędąca funkcjonariuszem organów ścigania, bez skrupowania może odmówić stawiennictwa i nie przyjąć nałożonych na nią obowiązków. Można postawić tutaj tezę, że odmowa taka znajduje swoje oparcie chociażby w art. 31 ust. 2 Konstytucji²², stosownie do treści którego: „Każdy jest obowiązany szanować wolności i prawa innych. Nikogo nie wolno zmuszać do czynienia tego, czego prawo mu nie zakazuje.” Przepis ten koresponduje z art. 65 ust. 1 Konstytucji, który gwarantuje swobodę wykonywania zawodu i wyboru miejsca pracy, a bezsprzecznie wezwanie specjalisty do wykonania czynności jest wykonywaniem pracy, najczęściej w miejscu wskazanym przez organ procesowy. Także w obowiązkach obywatela, jakie nakłada Konstytucja, nie sposób doszukać się zapisów dających możliwość przymuszenia takiej osoby

²² Ustawa z 2 kwietnia 1997 r. – Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (t.j. Dz.U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483, ze zm.), dalej jako: Konstytucja.

do wykonania zarządzenia o wezwaniu jej w charakterze specjalisty. Z kolei przepisem, który wskazuje na konieczność podjęcia obowiązków specjalisty, jest art. 31 ust. 3 Konstytucji, który stanowi, że: „Ograniczenia w zakresie korzystania z konstytucyjnych wolności i praw mogą być ustanawiane tylko w ustawie i tylko wtedy, gdy są konieczne w demokratycznym państwie dla jego bezpieczeństwa lub porządku publicznego, bądź dla ochrony środowiska, zdrowia i moralności publicznej, albo wolności i praw innych osób. Ograniczenia te nie mogą naruszać istoty wolności i praw.” Powyższe rozważania pozwalają na sformułowanie tezy, że w przypadku gdy osoba, która wezwana została w charakterze specjalisty, a która nie jest funkcjonariuszem ani pracownikiem organów ścigania, odmówi wykonania zarządzenia o jej powołaniu w tym charakterze, organ, który wydał zarządzenie, ma możliwość przymuszenia takiej osoby do wykonania czynności, jakie określone są w art. 205 k.p.k.²³ Szansę taką, w mojej ocenie, daje art. 31 ust. 3 Konstytucji. Nie można zapo-

²³ M. Stachowski, *Specjalista w procesie karnym*, <http://www.prawnakancelaria.eu/teksty/kpk/specjalistawprocesiekarnym.html> (dostęp: 11.10.2025 r.). Pełnienie obowiązków specjalisty jest obowiązkiem prawnym. Analiza regulacji prawnych dotyczących biegłych i tłumaczy w tym przedmiocie stawia specjalistę w znacznie gorszej sytuacji niż pozostałych pomocników organów procesowych. § 5 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 24 stycznia 2005 r. w sprawie biegłych sądowych stanowi, że: „Biegły nie może odmówić wykonania należących do jego obowiązków czynności w okręgu sądu okręgowego, przy którym został ustanowiony, zleconych przez sąd lub organ prowadzący postępowanie przygotowawcze w sprawach karnych, z wyjątkiem wypadków określonych w przepisach regulujących postępowanie przed tymi organami.” Z kolei art. 15 ustawy z dnia 25 listopada 2004 r. o zawodzie tłumacza przysięgłego (t.j. Dz.U. z 2019 r. poz. 1326) stanowi, że: „Tłumacz przysięgły nie może odmówić wykonania tłumaczenia w postępowaniu prowadzonym na podstawie ustawy, na żądanie sądu, prokuratora, Policji oraz organów administracji publicznej, chyba że zachodzą szczególnie ważne przyczyny uzasadniające odmowę.” Kierując się wskazanymi tu przepisami, postulować należy wprowadzenie do k.p.k. zapisu o treści: „Specjalista nie może odmówić udziału w czynności, do której został wezwany, chyba że zachodzą szczególnie ważne przyczyny uzasadniające odmowę.” Regulacja taka znalazłaby zastosowanie do specjalistów *ad hoc* i pozwoliłaby na wyeliminowanie przypadków, w których specjalista taki nie daje rękąmi należytego spełnienia obowiązków, w szczególności z uwagi na niechęć do wykonania obowiązków specjalisty albo zwykłą nieumiejętność zrealizowania czynności, do jakiej został wezwany zgodnie z wymogami procesu karnego. Przymuszenie do wykonania obowiązków specjalisty przez zastosowanie art. 287 k.p.k. może niekorzystnie oddać się na postępowaniu poprzez nierzetelne ich wykonanie.

mniej również o tym, że na gruncie ustawy procesowej istnieje możliwość przymuszenia specjalisty do wykonania zarządzenia o jego wezwaniu. Chodzi tu o przepisy rozdziału 31 k.p.k., które przewidują możliwość zastosowania wobec tego uczestnika postępowania kar porządkowych, m.in. za niestawienie się na wezwanie organu prowadzącego postępowanie lub bezpodstawne uchylenie się od wykonania czynności specjalisty.

Do specjalisty znajduje odpowiednie zastosowanie art. 193 § 2 k.p.k. W oparciu o regulację zawartą w tym przepisie możliwe jest wezwanie w charakterze specjalisty, na potrzeby konkretnego postępowania, przez organ procesowy, instytucji naukowej lub specjalistycznej. Przepis ten dopuszcza zatem możliwość wezwania tzw. „zbiorowego specjalisty”. W takim przypadku w protokole dokumentującym przeprowadzenie czynności dowodowej z udziałem takiego specjalisty wskazać należy pracownika lub pracowników podmiotów, o jakich mowa we wskazanym tu przepisie, którzy faktycznie brali w niej udział. W ten sposób nie będzie budzić wątpliwości fakt, kto brał udział w czynności dowodowej w charakterze specjalisty i kto w zakresie kompetencji zastrzeżonych dla specjalisty ponosi za nią odpowiedzialność.

VI.

Z uwagi na wagę czynności specjalisty w zakresie czynienia ustaleń faktycznych w toku postępowania karnego (karnego skarbowego, wykroczeniowego) prawodawca przewidział regulacje mające zapewnić jego bezstronność. Nie tylko bowiem fachowość specjalisty (a zatem jego wiedza i doświadczenie) wpływa na możliwość wykorzystania jego pracy w procesie. Istotne są również osobiste walory etyczne i brak związku ze sprawą. Stąd instytucje prawne, które mają na celu zabezpieczenie interesu stron oraz interesu wymiaru sprawiedliwości, a związane z zagwarantowaniem bezstronności specjalisty²⁴.

Art. 196 § 1 k.p.k. w zw. z art. 206 § 1 k.p.k. stanowi, że nie

²⁴ K. Papke-Olszauskas, *Wyłączenie uczestników procesu karnego*, Gdańsk 2007, s. 52-72.

mogą być specjalistami osoby wskazane w art. 178 k.p.k., 182 k.p.k. i 185 k.p.k. oraz osoby, do których odnoszą się odpowiednio przyczyny wyłączenia, jakie wymienione zostały w art. 40 § 1 pkt. 1–3 i 5 k.p.k., osoby powołane w sprawie w charakterze świadków, a także osoby, które były świadkami czynu. Instytucja ta stanowi gwarancję procesową dla uczestników postępowania, chroniącą ich przed korzystaniem z określonych źródeł dowodowych, które mogłyby mieć z góry ukierunkowane nastawienie do sprawy²⁵. Cechą charakterystyczną regulacji zawartej w art. 196 § 1 k.p.k. w zw. z art. 206 § 1 k.p.k. jest niewzruszalne domniemanie, że w wymienionych w tym przepisie przypadkach specjalista obiektywnym być nie może.

Czynności specjalisty nie może wykonywać:

- 1) obrońca oskarżonego, tak obecny, jak i wykonujący obowiązki obrońcy poprzednio²⁶, jak również ten, który udzielał porady prawnej (art. 178 k.p.k.);
- 2) duchowny, w zakresie, w jakim w toku spowiedzi powziął informacje dotyczące sprawy, w której miałaby występować w roli specjalisty (art. 178 k.p.k.);
- 3) osoba najbliższa dla oskarżonego w rozumieniu art. 115 § 11 k.k. (art. 182 § 1 k.p.k.);
- 4) osoba, która w innym toczącym się postępowaniu jest oskarżona o udział w przestępstwie objętym postępowaniem w sprawie, w której miałaby wykonać obowiązki specjalisty (art. 182 § 3 k.p.k.);
- 5) osoba pozostająca z oskarżonym w szczególnie bliskim stosunku osobistym (art. 185 k.p.k.), przy czym nie jest wymagane złożenie wniosku o zwolnienie jej z obowiązku wykonywania czynności w charakterze specjalisty, jak ma to miejsce w przypadku osoby występującej w charakterze świadka²⁷.

²⁵ Z. Kwiatkowski, *Zakazy dowodowe w procesie karnym*, Warszawa 2005, s. 87.

²⁶ Ibidem.

²⁷ P. Hofmański, *Komentarz do art. 196 [w:] P. Hofmański (red.), E. Sadzik, K. Zgryzek, Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz do artykułów 1-296*, Warszawa 2011, s. 862.

Specjalistą nie może być także:

- 6) osoba, której sprawa bezpośrednio dotyczy (art. 40 § 1 pkt 1 k.p.k.)²⁸;
- 7) małżonek²⁹ strony lub pokrzywdzonego albo ich obrońcy, pełnomocnika lub przedstawiciela ustawowego albo osoba, która pozostaje we wspólnym pożyciu z jedną z tych osób (art. 40 § 1 pkt 2 k.p.k.);
- 8) krewny lub powinowaty w linii prostej, a w linii bocznej aż do stopnia pomiędzy dziećmi rodzeństwa osób wymienionych w art. 40 § 1 pkt 2 k.p.k. (strony, pokrzywdzonego, ich obrońcy, pełnomocnika, przedstawiciela ustawowego) albo osoba związana z jedną z tych osób węzłem przysposobienia, opieki lub kurateli (art. 40 § 1 pkt 3 k.p.k.);
- 9) ten, kto brał udział w sprawie jako prokurator³⁰, obrońca³¹, pełnomocnik, przedstawiciel ustawowy strony, albo ten, kto prowadził postępowanie przygotowawcze (art. 40 § 1 pkt 5 k.p.k.).

²⁸ Bezpośrednie zainteresowanie sprawą odnosi się zarówno do sytuacji, w której specjalista jest stroną postępowania, jak również gdy rozstrzygnięcie wywiera bezpośredni wpływ na jego uprawnienia lub interesy, np. w sferze prawa karnego, cywilnego lub administracyjnego. Należy jednak podkreślić, że nie można utożsamiać pracownika pokrzywdzonej instytucji z osobą pokrzywdzoną przestępstwem, a w konsekwencji uznać, że sprawa o przestępstwo popełnione na szkodę instytucji dotyczy bezpośrednio pracownika tej instytucji, co powodowałoby wyłączenie pracownika pokrzywdzonej instytucji od możliwości pełnienia funkcji specjalisty (wyrok SN z 31.07.1981 r., IV KR 166/81, Lex nr 17369).

²⁹ Zwrócić należy uwagę, że przepis nie wskazuje, że wyłączenie dotyczy osób, których małżeństwo zostało rozwiązane. Należy zatem uznać, że fakt uprzedniego pozostawania w związku małżeńskim ze stroną, pokrzywdzonym, obrońcą, pełnomocnikiem lub przedstawicielem ustawowym, jak i uprzednie wspólne pożycie z tymi osobami, mogą być jedynie przesłanką wyłączenia specjalisty w oparciu o art. 196 § 3 k.p.k. w zw. z art. 206 § 1 k.p.k.

³⁰ Wyłączeniu podlega zarówno ten prokurator, który wnosił oskarżenie i popierał je przed sądem, ale także ten, który prowadził śledztwo lub dochodzenie w tej sprawie (uchwała SN z 6.08.1965 r., VI KZP 25/65, OSNKW 1965, nr 10, poz. 118). Analogicznie wyłączeniu podlega prokurator, który sporządził i podpisał akt oskarżenia, choćby sam nie wniósł tego aktu oskarżenia i nie popierał go osobiście przed sądem (uchwała SN z 20.12.1972 r., VI KZP 67/72, OSNKW 1973, nr 2-3, poz. 24).

³¹ Obrońca podlega wyłączeniu także na podstawie art. 178 k.p.k. w zw. z art. 196 § 1 k.p.k. w zw. z art. 206 § 2 k.p.k.

Obowiązków specjalisty nie może podjąć się osoba przesłuchana w sprawie w charakterze świadka, a także osoba, która była świadkiem czynu, którego dotyczy postępowanie, choćby nie została jeszcze przesłuchana w tym charakterze. Trafnie jednak zauważa się w doktrynie, że świadkiem czynu jest ten, kto okoliczności jego popełnienia zna z własnej percepcji zmysłowej, nie zaś z relacji naocznego świadka lub środków masowego przekazu³². Jako osobę powołaną w sprawie w charakterze świadka należy traktować nie tylko osobę, która już została przesłuchana w tym charakterze, ale także tę, co do której został złożony wniosek o przesłuchanie w takim charakterze³³.

Reasumując powyższe, stwierdzić należy, że wśród przyczyn wyłączenia specjalisty są nie tylko takie, które dotyczą specjalisty bezpośrednio lub charakteryzują jego stosunek do jednego z podmiotów postępowania, ale występują również i takie okoliczności, które charakteryzują ogólnie stosunek specjalisty do samej sprawy³⁴.

Wyłączenie specjalisty może powodować również ujawnienie się powodów osłabiających zaufanie do jego wiedzy lub bezstronności, a także zaistnienie innych ważnych powodów (art. 196 § 3 k.p.k. w zw. z art. 206 § 1 k.p.k.). Co istotne, w tym przypadku nie zachodzi konieczność udowodnienia, że specjalista nie ma wystarczających umiejętności lub nie będzie bezstronny w danej sprawie; wystarczające jest uprawdopodobnienie tych okoliczności³⁵. Jednakże jeżeli strona powołuje się na istnienie powodów osłabiających zaufanie do specjalisty i żąda jego zmiany, to wówczas ma obowiązek przytoczenia ważnych powodów istniejących obiektywnie, które uzasadniają konieczność wezwania innego specjalisty³⁶. Powodami, które osłabiają zaufanie do wiedzy lub bezstronności specjalisty, w rozumieniu art. 196 § 3 k.p.k. w zw. z art. 206 § 1 k.p.k., są wyłącznie

³² L.K. Paprzycki, *Komentarz do art. 196* [w:] L.K. Paprzycki (red.), J. Grajewski, S. Steinborn, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz. Tom I. Komentarz do art. 1-424 k.p.k.*, Kraków 2013, s. 571.

³³ Wyrok SN z 24.11.1989 r., V KRN 238/89, OSNKW 1990, nr 7-12, poz. 31.

³⁴ Z. Kwiatkowski, *Zakazy...*, s. 87.

³⁵ T. Widła, *Ocena dowodu z opinii biegłego*, Katowice 1992, s. 36.

³⁶ Wyrok SN z 17.03.1980 r., I KR 12/80, OSNPG 1980, nr 11, poz. 135.

takie powody, które nie mieszczą się w katalogu wskazanym w art. 196 § 1 k.p.k. w zw. z art. 206 § 1 k.p.k. Powodem wyłączenia specjalisty w tym trybie mogą być sytuacje wskazujące na trwałe powiązanie personalne między nim a stroną postępowania lub jej przedstawicielem, takie jak przyjaźń, niechęć, wrogość, zbieżność lub rozbieżność interesów, jako że jest to okoliczność, która może wywołać uzasadnioną wątpliwość co do jego bezstronności³⁷, a także branie udziału w sprawie w charakterze protokolanta³⁸ lub tłumacza. Okolicznością taką może być również używanie przez specjalistę, w toku czynności dowodowych, wypowiedzi świadczących o braku bezstronności, np. form polemicznych lub ironicznych, obraźliwych dla jednej ze stron. Powodem osłabiającym zaufanie do wiedzy specjalisty będzie każda okoliczność wskazująca na brak jego kompetencji w zakresie czynności dowodowej, do udziału w której został wezwany. Jako przesłankę podważającą, w sposób istotny, zaufanie do wiedzy specjalisty wskazać można niewłaściwe przygotowanie do udziału w czynności dowodowej i w konsekwencji niewłaściwe wykonanie czynności technicznej mającej kluczowe znaczenie dla finalnego efektu czynności procesowej, jaka wykonywana jest z udziałem specjalisty.

Z całą pewnością nie sposób zaliczyć do tego rodzaju okoliczności np. młodego wieku specjalisty i jego niewielkiego w związku z tym doświadczenia oraz przypadkowego doboru osoby wezwanej w tym charakterze przez organ procesowy³⁹.

Skutki wyłączenia specjalisty normuje art. 196 § 2 i 3 k.p.k. w zw. z art. 206 § 1 k.p.k. W przypadku specjalisty podlegającego wyłączeniu z uwagi na zaistnienie przesłanek, o jakich mowa w art. 196 § 1 k.p.k. w zw. z art. 206 § 1 k.p.k., ustawa procesowa przewiduje jednoznaczną regulację: jeżeli ujawnią się przyczyny wyłączenia specjalisty wymienione w tym przepisie, czynność procesowa, jaka wykonana została z jego udziałem, nie stanowi dowodu, a na miejsce specjalisty wyłączonego

³⁷ Postanowienie SN z 7.07.1972 r., I KR 12/72, OSNPG 1972, nr 11, poz. 179; wyrok SN z 11.04.1980 r., IV KR 55/80, OSPiKA 1982, nr 1-2, poz. 11.

³⁸ Uchwała SN z 19.11.1982 r., VI KZP 24/82, OSNKW 1983, nr 3, poz. 16.

³⁹ Wyrok SN z 12.01.1977 r., V KR 227/76, OSNKW 1977, nr 4-5, poz. 39.

powołuje się innego specjalistę. Oczywistym jest, że jeżeli przyczyny wyłączenia ujawnią się przed przystąpieniem do wykonywania czynności, skutkiem wyłączenia będzie jedynie wydanie zarządzenia o powołaniu innego specjalisty. O wiele dalej idące skutki niesie za sobą ujawnienie tych okoliczności już po wykonaniu czynności dowodowej. W przypadku okoliczności powodujących wyłączenie specjalisty z mocy prawa skutkiem ich zaistnienia jest to, że czynność procesowa wykonana z udziałem takiego specjalisty nie stanowi dowodu, co oznacza, że nie może być podstawą wydania wyroku (art. 410 k.p.k.) lub postanowienia kończącego postępowanie, a jako taka nie może zostać zaliczona w poczet materiału dowodowego i ujawniona jako jego część składowa, choć w aktach sprawy pozostaje (art. 393 § 1 i 394 § 2 k.p.k.)⁴⁰. Bez wątpienia sąd orzekający w sprawie, czy też organ prowadzący lub nadzorujący postępowanie przygotowawcze, nie może w oparciu o taką czynność czynić żadnych ustaleń faktycznych, ani też wykorzystywać tej czynności do oceny innych dowodów. Gdyby to jednak uczynił, strony mogą podnieść tę okoliczność jako względną przesłankę odwoławczą, wykazując wpływ wykorzystania tejże czynności na treść orzeczenia w sprawie⁴¹.

Natomiast w przypadku zaistnienia przesłanek skutkujących wyłączeniem specjalisty z przyczyn osłabiających zaufanie do jego wiedzy lub bezstronności albo innych ważnych powodów art. 196 § 3 k.p.k. w zw. z art. 206 § 1 k.p.k. przewiduje jedynie konieczność wezwania innego specjalisty. Wskazany tu przepis nie posiada podobnej jak art. 196 § 2 k.p.k. w zw. z art. 206 § 1 k.p.k. klauzuli wyłączenia przeprowadzonej już czynności dowodowej z materiału dowodowego. Przyjąć należy, że w przypadku wykonania czynności dowodowej z udziałem specjalisty, co do którego ujawnią się przesłanki podważające zaufanie do jego wiedzy lub bezstronności, należy per analogiam stosować art. 196 § 2 k.p.k. w zw. z art. 206 § 1 k.p.k. Czynność dowodowa wykonana z udziałem stronniczego lub niekompetentnego

⁴⁰ L.K. Paprzycki, *Komentarz...*, s. 567.

⁴¹ J. Misztal-Konecka, J. Konecki, *Wyłączenie biegłego w postępowaniu karnym*, Prok. i Pr. 2010, nr 7-8, s. 159.

specjalisty nie może stanowić dowodu. Odmiennie natomiast ocenić należy przypadek, w którym specjalista wziął już udział w czynności procesowej, a dopiero później zaistniały ważne powody jego wyłączenia w rozumieniu art. 196 § 3 k.p.k. w zw. z art. 206 § 1 k.p.k. W takiej sytuacji brak jakiegokolwiek uzasadnienia, by pozbawiać taką czynność waloru dowodowego⁴².

O wyłączenie może wnosić sam specjalista lub strona postępowania. Ustawa procesowa nie precyzuje terminu, w jakim wniosek taki może zostać złożony, co pozwala przyjąć, że jest to dopuszczalne w każdym stadium postępowania od chwili wezwania danej osoby do pełnienia czynności specjalisty. Orzeka o tym sąd albo organ prowadzący postępowanie przygotowawcze, w sytuacjach o jakich mowa w art. 196 § 1 i 3 k.p.k. w zw. z art. 206 § 1 k.p.k., postanowieniem, które jest niezaskarżalne (art. 459 § 2 k.p.k.).

Mając na uwadze fakt, że czynności, jakie wykonywane są z udziałem specjalisty, to w głównej mierze czynności niepowtarzalne, kluczowa rola w weryfikowaniu istnienia przyczyn wyłączenia specjalisty spoczywa przede wszystkim na organie, który wzywa tego uczestnika postępowania do udziału w czynnościach procesowych, o jakich mowa w art. 205 § 1 k.p.k. Brak należytej uwagi w tym zakresie po stronie organu procesowego skutkować może destabilizacją postępowania w konkretnej sprawie, z uwagi na konsekwencje, o jakich mowa w art. 196 § 2 i 3 k.p.k. w zw. z art. 206 § 1 k.p.k.

VII.

Jak wskazuje art. 205 § 1 k.p.k. specjalista może wziąć udział w następujących czynnościach dowodowych: oględzinach (w grę wchodzi tutaj oględziny, o jakich mowa w art. 207 § 1 k.p.k., a zatem oględziny miejsca, osoby lub rzeczy, a także oględziny, o jakich mowa w art. 209 § 1 k.p.k., a zatem oględziny zwłok), przesłuchaniu przy użyciu urządzeń technicznych umożliwiających przeprowadzenie tej czynności na odległość (przesłuchanie takie dotyczyć może: świadków – na podstawie

⁴² Ibidem.

art. 177 § 1a k.p.k., biegłych – na podstawie art. 200 § 3 k.p.k. w zw. z art. 197 § 3 k.p.k. w zw. z art. 177 § 1a k.p.k., tłumaczy – na podstawie art. 200 § 3 k.p.k. w zw. z art. 197 § 3 k.p.k. w zw. z art. 177 § 1a k.p.k., sprawców w postępowaniu przyspieszonym – na podstawie art. 517b § 2a k.p.k.), eksperymencie procesowym (wykonywanym na podstawie art. 211 k.p.k.), ekspertyzie (opinii biegłego), zatrzymaniu rzeczy, w tym zatrzymaniu dokonywanym elektronicznie (art. 217 k.p.k. i art. 217 k.p.k. w zw. z art. 236a k.p.k.), a także przeszukaniu (art. 219 k.p.k., a w tym przeszukaniu osoby). Lista czynności dowodowych, w których *de lege lata* dopuszczalny jest udział specjalisty, jest listą zamkniętą, chociaż zagadnienie to budzi liczne kontrowersje w doktrynie. Za uznaniem katalogu czynności procesowych, w których dopuszczalny jest udział specjalisty za zamkniętą, przemawia przede wszystkim redakcja art. 205 § 1 k.p.k. W treści tego przepisu bowiem ustawodawca nie zamieścił w odpowiednim miejscu, czyli przed wymienieniem katalogu czynności procesowych, w których dopuszczalny jest udział specjalisty, obwarowania takiego jak: „w szczególności”, „m.in.” lub „np.”, jak uczynił to, wyliczając czynności techniczne, które wykonywać może specjalista. Trafnie zatem A. Taracha podkreślił, iż brzmienie wskazanego przepisu nie pozostawia w tym aspekcie jakichkolwiek wątpliwości i w konsekwencji żadna reguła interpretacyjna nie pozwala na przyjęcie, że wyliczenie to jest wyliczeniem przykładowym, a katalog czynności dowodowych, w których może brać udział specjalista, jest katalogiem otwartym⁴³. Poza A. Tarachą za uznaniem wyliczenia czynności dowodowych wskazanych w art. 205 § 1 k.p.k. za katalog zamknięty opowiadają się J. Gurgul⁴⁴, W. Grzeszczyk⁴⁵ oraz R. Kmiecik⁴⁶. Odmienne poglądy w tym zakresie, mówiący o tym, że katalog

⁴³ A. Taracha, *Instytucja specjalisty w polskim procesie karnym. Zagadnienia prawno-dowodowe* [w:] Z. Kegel (red.), *Aktualne tendencje w badaniach dokumentów. Materiały XIII Wrocławskiego Sympozjum Badań Pisma*, Wrocław 2010, s. 509-510.

⁴⁴ J. Gurgul, *Instytucja...*, s. 116.

⁴⁵ W. Grzeszczyk, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Warszawa 2012, s. 198.

⁴⁶ R. Kmiecik *Przegląd orzecznictwa Sądu Najwyższego – Izby Karnej w zakresie zagadnień kryminalistyczno-dowodowych w postępowaniu karnym (w latach 1997-2001)*, Prok. i Pr. 2002, nr 7-8, s. 31-32.

czynności dowodowych wskazanych w art. 205 § 1 k.p.k. jest katalogiem otwartym, prezentują m.in. A. Czapigo⁴⁷, K. Dudka⁴⁸ czy A. i Z. Keglowie⁴⁹.

Rozwiązanie legislacyjne, polegające na wprowadzeniu zamkniętego katalogu czynności dowodowych, w jakich możliwy jest udział specjalisty, nie wydaje się racjonalne. Jak słusznie zauważa T. Tomaszewski, katalog owych czynności powinien być katalogiem otwartym, dzięki czemu organy prowadzące postępowanie karne dysponowałyby większą swobodą w korzystaniu z pomocy specjalisty, w zależności od konkretnej sytuacji procesowej i technicznej⁵⁰. Pogląd ten nie jest odosobniony, albowiem również J. Gurgul wskazuje, że: „norma jest jasna, ale można jej zarzucić bezpodstawne zawężanie potrzeby korzystania z jego, czyli specjalisty, usług”⁵¹. Przedstawione tu argumenty pozwalają na sformułowanie tezy, że rozwiązanie, jakie przewidziane zostało w art. 205 § 1 k.p.k., które ogranicza udział specjalisty do enumeratywnie wymienionych w tym przepisie czynności procesowo-kryminalistycznych, nie spełnia potrzeb współczesnego pola walki z przestępczością, jaka prowadzona jest przez organy postępowania przygotowawczego, ani sprawujących wymiar sprawiedliwości sądów⁵². Wprowadzenie otwartego katalogu czynności dowodowych, w których możliwy będzie udział specjalisty, staje się zatem koniecznością legislacyjną.

Czynności techniczne wykonywane przez specjalistę w trakcie przeprowadzania określonych czynności dowodowych wymienione zostały w art. 205 § 1 k.p.k. Mamy tutaj do czynienia z katalogiem otwartym, specjalista poza czynnościami, jakie wyszczególnione są w tym przepisie, może wykonywać

⁴⁷ A. Czapigo, *Rola...*, s. 110.

⁴⁸ K. Dudka, *Charakter...*, s. 693.

⁴⁹ A. Kegel, Z. Kegel, *Przepisy o biegłych sądowych, tłumaczach i specjalistach. Komentarz*, Kraków 2004, s.184.

⁵⁰ T. Tomaszewski, *Dowód...*, s. 21.

⁵¹ J. Gurgul, *Instytucja...*, s. 116.

⁵² M. Skwarcow, *Rola, pozycja procesowa i rodzaje specjalistów w polskim postępowaniu karnym* [w:] W. Cieślak, S. Steinborn (red.), *Profesor Marian Cieślak – osoba, dzieło, kontynuacja*, Warszawa 2013, s. 1039.

również i inne czynności techniczne (np. wykonać szkic miejsca zdarzenia, dokonać utrwalenia przebiegu czynności dowodowej za pomocą urządzenia rejestrującego obraz i dźwięk, pobrać, w trakcie oględzin, materiał porównawczy do badań kryminalitycznych, np. odciski daktyloskopijne, zapach, włosy, ślinę), albowiem wyliczenie czynności, jakich może dokonać specjalista, zawarte w tym przepisie, przez posłużenie się w jego końcowej części określeniem „w szczególności”, nie jest wyliczeniem zamkniętym, taksatywnym.

VIII.

W treści art. 205 k.p.k. wskazano, że czynności wykonywane przez specjalistę są czynnościami technicznymi. Określenie takie nie wydaje się jednak trafne, na co zwraca uwagę J. Gurgul, który twierdzi, iż: „W uzasadnieniu projektu k.p.k. stwierdza się bez ogródek, że specjalistów powołuje się jedynie do czynności technicznych, najczęściej o charakterze pomocniczym. Przymiotnik «techniczny» i «pomocniczy» znaczą: drugorzędny, uboczny, działający na zasadzie bezmyślnego mechanizmu. Tego rodzaju podejście do instytucji specjalisty byłoby (...) szkodliwe zwłaszcza w konfrontacji z doświadczeniem, że wzywa się go w tej fazie śledztwa, kiedy wszystko jest prawdopodobne i każdy pomysł wart rzetelnego zastanowienia”⁵³. Z kolei J. Jerzewska podkreśla, że: „czynności wykonywane przez specjalistów są jedynie z pozoru czynnościami technicznymi, albowiem niejednokrotnie wykonanie niektórych z nich wymaga «mistrzostwa» specjalisty”⁵⁴. Na wagę specjalisty, dla procesu karnego, w świetle problematyki właściwego zabezpieczenia przedmiotów, które służyły lub były przeznaczone do popełnienia przestępstwa, jak i przedmiotów pochodzących bezpośrednio z przestępstwa, co czynione jest często przez tego pomocnika organów procesowych w trakcie oględzin miejsca zdarzenia lub w toku czynności dowodowych w postaci zatrzymania rzeczy lub przeszukania, zwrócił uwagę SA w Krakowie w wyroku

⁵³ J. Gurgul, *Instytucja...*, s. 125.

⁵⁴ J. Jerzewska, *Od oględzin do opinii biegłego. Poradnik dla prowadzących postępowanie karne*, Warszawa 2005, s. 72.

z 1 kwietnia 1999 r., w którym stwierdzono, że: „Wady postępowania z dowodami rzeczowymi powodują zarówno najpoważniejsze skutki procesowe, aż po brak dostatecznych dowodów winy, jak i utrudnienia czynności, a to potrzebę wzywania osób, wielogodzinnego wysłuchiwanie ich zeznań, zatem znaczne nakłady, których by nie ponoszono, gdyby nie popełnione zaniedbania: brak należytego zabezpieczenia dowodu, luki w relacji z przeprowadzonych badań itp.”⁵⁵ Specjalista w trakcie wykonywanych czynności może, a niejednokrotnie powinien zwrócić uwagę organowi procesowemu na konieczność wezwania biegłego, co nie zawsze następuje na początku oględzin, okazania, czy też innej czynności dowodowej przeprowadzanej z jego udziałem. Specjalista może zasugerować również organowi prowadzącemu postępowanie niezbędność sięgnięcia po inne czynności dowodowe, które pozostają w związku z dokonywaną czynnością procesową, np. zasygnalizować, w trakcie oględzin miejsca zdarzenia, konieczność przeprowadzenia przeszukania lub zatrzymania rzeczy⁵⁶.

IX.

W odróżnieniu od biegłego, specjalista nie jest osobowym źródłem dowodowym, nie wydaje również ani pisemnej, ani ustnej opinii. Z wykonanych czynności może sporządzić notatkę urzędową. Specjalista może niekiedy uzyskać status osobowego źródła dowodowego, stając się źródłem informacji o faktach, dostarczając środek dowodowy – informację, jaka płynie ze źródła dowodowego w sposób określony przez prawo procesowe. Nastąpi to w sytuacji, gdy zostanie przesłuchany w charakterze świadka. Przesłuchanie specjalisty w charakterze świadka możliwe jest, zgodnie z art. 206 § 2 k.p.k., „w razie potrzeby”. Sformułowanie to nie jest zbyt fortunne, albowiem powodować może, w praktyce, wątpliwości w określaniu, czy potrzeba przesłuchania specjalisty istnieje, czy nie. Postulować należy zmianę treści wskazanego tu przepisu poprzez wyeliminowanie z jego dyspozycji wskazanego powyżej zwrotu. Z pewnością redakcja

⁵⁵ Wyrok SA w Krakowie z 1.04.1999 r., II AKa 38/99, OSA 1999, nr 11-12, poz. 88.

⁵⁶ J. Jerzewska, *Od oględzin...*, s. 74.

art. 206 § 2 k.p.k. w brzmieniu: „Specjalistę można przesłuchać w charakterze świadka” będzie bardziej czytelna i wyeliminuje wątpliwości, jakie mogą pojawić się przy interpretacji tego przepisu w jego aktualnym brzmieniu.

Różnica pomiędzy specjalistą a świadkiem, a także między świadkiem a specjalistą nie polega na tym, że specjalista musi posiadać specjalne wiadomości (specjalista przesłuchiwany w charakterze świadka też musi je posiadać), ale na przyczynie, która decyduje o wezwaniu danej osoby dla potrzeb konkretnego postępowania. Świadka wzywa się w celu uzyskania jego relacji, która dotyczy faktów, jakie spostrzegł przypadkowo, a nie na zlecenie organu, który prowadzi postępowanie karne (karne skarbowe, wykroczeniowe). Co innego specjalista czy specjalista przesłuchiwany w charakterze świadka, który spostrzega zawsze na zlecenie władzy⁵⁷.

Konieczność przesłuchania specjalisty w charakterze świadka pojawia się wówczas, gdy ujawnią się wątpliwości co do sposobu wykonania czynności technicznej lub pomocniczej zrealizowanej w toku czynności procesowej, np. wyjaśnienia wymaga sposób wykonania pomiarów lub obliczeń albo szkiców, zwłaszcza w przypadku skomplikowanych i poważnych zdarzeń, a dokumentacja, jaka została sporządzona z czynności wykonanej z udziałem specjalisty, jest niepełna, nieczytelna lub niejasna⁵⁸. W tym przypadku, w obowiązującym stanie prawnym, specjalista występujący w charakterze świadka ma zapewnioną ochronę art. 245 k.k., którego czynność sprawcza polega na użyciu przemocy lub groźby bezprawnej, co oznacza, że sprawca stosuje każdą formę przemocy: fizycznej, psychicznej, a także ekonomicznej, nakierowanej na osiągnięcie wpływu na świadka, biegłego, tłumacza, oskarżyciela albo oskarżonego.

W razie przesłuchania specjalisty w charakterze świadka zastosowanie do niego znajdują wprost przepisy dotyczące świadków. W takim układzie procesowym spoczywają na nim

⁵⁷ S. Śliwiński, *Polski proces karny przed sądem powszechnym. Zasady ogólne*, Warszawa 1961, s. 33.

⁵⁸ P. Hofmański, *Komentarz...*, s. 1180; A Czapigo, *Rola...*, s. 114.

obowiązki stawiennictwa na wezwanie organu procesowego i złożenia prawdziwych zeznań (art. 177 § 1 i 188 § 1 k.p.k.) oraz złożenia przyrzeczenia (art. 187 § 1 k.p.k.). Do specjalisty przesłuchiwanego w charakterze świadka zastosowanie znajduje, jak zauważono, art. 187 k.p.k., w którym określono obowiązek złożenia przyrzeczenia, o treści wskazanej w art. 188 § 1 k.p.k. Z uregulowania tego wynika, że osoba wezwana w charakterze specjalisty w trybie określonym przez art. 205 § 1 k.p.k., która złożyła już przyrzeczenie, o treści wskazanej w art. 205 § 2 k.p.k., związane z wykonaniem nałożonych na nią przez organ procesowy obowiązków, w przypadku gdy zostanie wezwana w charakterze świadka, ponownie musi złożyć przyrzeczenie, tym razem według roty przewidzianej dla świadka, chyba że obecne na rozprawie strony nie sprzeciwiają się odstąpieniu od odebrania przyrzeczenia (art. 187 § 3 k.p.k.). Fakt złożenia ponownego przyrzeczenia wynika z tego, że złożone w trybie art. 205 § 2 k.p.k. przyrzeczenie odnosi się do rzetelności i bezstronności wykonania czynności przez osobę wezwaną jako specjalista, zaś przyrzeczenie, o jakim mowa w art. 187 i 188 k.p.k., dotyczy zupełnie innej sytuacji, co prawda związanej z wykonywanymi czynnościami, ale charakter tego przyrzeczenia związany jest z zeznaniem co do faktów i okoliczności powziętych przez specjalistę w trakcie wykonywania czynności dowodowej. Nie ulega zatem wątpliwości, że art. 188 k.p.k. jest ściśle związany z art. 233 § 1 k.k. odnoszącym się do obowiązku świadka, jakim jest złożenie zeznania zgodnego z prawdą pod rygorem odpowiedzialności karnej (art. 233 § 1 k.k.). W razie złożenia fałszywych zeznań specjalista zeznający jako świadek ponosił będzie odpowiedzialność karną za przestępstwo, o jakim tutaj mowa. Znajdzie do niego, w takiej sytuacji, zastosowanie art. 233 § 5 k.k., który w pkt 2 przewiduje instytucję tzw. czynnego żalu. Warunkiem skorzystania z dobrodziejstwa czynnego żalu, na podstawie tego przepisu, jest to, aby sprawca sprostował zeznanie dobrowolnie, tzn. z własnej woli, a nie zmuszony został do tego zaistniałymi okolicznościami. Dobrowolne odstąpienie od popełnienia następuje wówczas, gdy sprawca mimo istnienia sprzyjających mu okoliczności zrealizowania przestępnego działania działanie to przerywa i odstępuje od jego kontynuowania.

W sytuacji gdy przerwanie działania następuje na skutek przyczyn zewnętrznych od sprawcy niezależnych, to nie zachodzi wypadek dobrowolności⁵⁹.

Niestawienie się, bez należytego usprawiedliwienia, na wezwanie organu prowadzącego postępowanie karne albo wydalenie się z miejsca czynności bez zgody tego organu przez specjalistę wezwanego w charakterze świadka może skutkować nałożeniem przez uprawniony organ (sąd lub prokuratora) kary pieniężnej w wysokości do 3 000 zł. (art. 285 § 1 k.p.k.) oraz zarządzeniem zatrzymania i przymusowego doprowadzenia (art. 285 § 2 k.p.k.). W tym przypadku, to jest konieczności przesłuchania specjalisty w charakterze świadka, nie znajduje zastosowania do takiego uczestnika postępowania art. 285 § 2 zd. 2 k.p.k., stosownie do treści, którego: „Zatrzymanie i przymusowe doprowadzenie biegłego, tłumacza i specjalisty stosuje się tylko wyjątkowo”. Pierwszeństwo bowiem, w takim układzie procesowym, przyznać należy regulacjom proceduralnym dotyczącym świadka. Następstwem bezpodstawnego uchylania się od złożenia zeznania lub złożenia przyrzeczenia przez specjalistę, który wezwany został w charakterze świadka może być nałożenie kary pieniężnej w kwocie do 3 000 zł (art. 287 § 1 k.p.k.), zaś uporczywe uchylanie się od złożenia zeznania skutkować może aresztowaniem na czas nieprzekraczający 30 dni (art. 287 § 2 zd. 1 k.p.k.)⁶⁰. Ten ostatni przepis stosuje się odpowiednio

⁵⁹ Wyrok SO w Gliwicach z 18.09.2018 r., VI Ka 578/18, Lex nr 2622201.

⁶⁰ W judykaturze wskazuje się, że uporczywość uchylania się od obowiązku zeznań zakłada wielokrotność odmowy wykonania obowiązków procesowych i świadome działanie zmierzające do zniweczenia zaplanowanej czynności procesowej przesłuchania świadka mimo obiektywnych możliwości takiego przesłuchania (postanowienie SA w Krakowie z 19.04.2006 r., II AKz 117/06, Lex nr 183433). Żeby można było mówić o uporczywości, osoba, której ona dotyczy, musi mieć zarówno świadomość, że spoczywa na niej obowiązek złożenia zeznań, jak i świadomość niweczenia wielokrotnym uchycieniem się od wykonania swojej powinności możliwości osiągnięcia stanu założonego przez prawo (postanowienie SA w Krakowie z 13.12.2000 r., II AKz 289/00, Lex nr 46065). Warto wymienić tu również stanowisko SA w Katowicach zaprezentowane w postanowieniu z 15.05.2002 r., gdzie stwierdzono, że: „Wielokrotne niestawienie świadka – pomimo nakładania kar pieniężnych i kilkunastu prób doprowadzenia go na rozprawę – stanowi uporczywe uchylanie się od złożenia zeznania, a w konsekwencji zasadne staje się zastosowanie najsurowszej kary porządkowej, jaką jest aresztowanie.” (II AKz 476/02 Lex nr 56969).

w razie uporczywego niestawiennictwa na wezwanie organu prowadzącego postępowanie, jeżeli zarządzenie zatrzymania i przymusowego doprowadzenia, o którym mowa w art. 285 § 2 k.p.k., nie jest wystarczające dla zapewnienia stawiennictwa osoby wezwanej (art. 287 § 2 zd. 2 k.p.k.).

W związku z przesłuchaniem w charakterze świadka specjaliście przysługują również określone w ustawie procesowej uprawnienia: prawo do odmowy składania zeznań w sprawie prowadzonej przeciwko osobie dla niego najbliższej (art. 182 § 1 k.p.k.), prawo do uchylenia się od odpowiedzi na pytanie, jeżeli jej udzielenie mogłoby narazić jego lub osobę dla niego najbliższą na odpowiedzialność za przestępstwo lub przestępstwo skarbowe (art. 183 § 1 k.p.k.), możliwość zwolnienia od złożenia zeznań lub odpowiedzi na pytania, jeżeli pozostaje z oskarżonym w szczególnie bliskim stosunku osobistym, o ile wniesie o takie zwolnienie (art. 185 k.p.k.). Jeżeli zachodzi uzasadniona obawa niebezpieczeństwa dla życia, zdrowia, wolności albo mienia w znacznych rozmiarach dla specjalisty występującego w charakterze świadka lub osoby dla niego najbliższej, takiemu uczestnikowi postępowania przysługuje prawo do zachowania w tajemnicy okoliczności umożliwiających ujawnienie jego tożsamości, w tym danych osobowych, o ile nie mają one znaczenia dla rozstrzygnięcia w sprawie (art. 184 § 1 k.p.k.). Specjaliście przesłuchiwanemu w charakterze świadka należy zapewnić swobodę wypowiedzi (art. 177 § 1 k.p.k.).

W przypadku przeprowadzania z udziałem specjalisty czynności dowodowej w postaci przesłuchania uzyskuje on status świadka (art. 206 § 2 k.p.k.). W takiej sytuacji zastosowanie do niego mają wówczas reguły określone w art. 148a k.p.k. Co istotne, specjalista, o ile nie wystąpi w postępowaniu w roli świadka lub biegłego, jest wyłączony spod oddziaływania normy z art. 197 § 2a k.p.k., co wynika wprost z art. 206 § 1 k.p.k. Wydaje się, że takie uregulowanie wspomnianej tu kwestii nie było zaniechaniem ustawodawcy, lecz celowym jego działaniem, albowiem w charakterze specjalistów występują najczęściej funkcjonariusze organów ścigania.

Specjalista nie może ujawnić, w trakcie przesłuchania w charakterze świadka, informacji niejawnych o klauzuli tajności „tajne” lub „ściśle tajne”, chyba że został zwolniony od obowiązku ich zachowania przez organ przełożony na wniosek sądu lub prokuratora (art. 179 k.p.k.). W przypadku gdy specjalista, który przesłuchiwany w charakterze świadka będzie zmuszony ujawnić informacje niejawne o klauzuli tajności „zastrzeżone” lub „poufne” lub informacje objęte tajemnicą związaną z wykonywaniem zawodu lub funkcji, sąd lub prokurator powinien, dopuszczając dowód z jego przesłuchania, zwolnić go od obowiązku zachowania tej tajemnicy (art. 180 § 1 k.p.k.). W przypadku przesłuchiwania specjalisty w charakterze świadka na okoliczności objęte tajemnicą, o jakiej mowa w art. 179 oraz 180 k.p.k., przesłuchuje się go na rozprawie z wyłączeniem jawności (art. 181 § 1 k.p.k.). Reguły te jednak, w praktyce, mając na uwadze pozycję specjalisty w ustawie procesowej i jego zadania, mają marginalne zastosowanie.

Prawodawca w art. 199 k.p.k. w zw. z art. 206 § 1 k.p.k. ustanowił bezwzględny zakaz dowodowy w odniesieniu do środka dowodowego w postaci oświadczenia oskarżonego, dotyczącego zarzuconego mu czynu, złożonego wobec biegłego, a także specjalisty albo wobec lekarza udzielającego pomocy medycznej. Oświadczenie takie nie może stanowić dowodu. Należy przyjąć, że wskazanym tu zakazem to oświadczenie objęte jest także wtedy, gdy zostało złożone przed formalnym postawieniem określonej osoby w stan podejrzenia. Przewidziany w tym przepisie zakaz dowodowy nie może zostać uchylony w żadnym wypadku, a do tego typu wypowiedzi oskarżonego nie można przeprowadzić żadnego innego dowodu, co oznacza, że nie można przesłuchać co do tych okoliczności biegłego, specjalisty lub lekarza, a także osoby, która słyszała taką wypowiedź⁶¹.

X.

Czynności dowodowe wykonywane z udziałem specjalisty wymagają sporządzenia protokołu, na co ustawodawca zwrócił

⁶¹ L.K. Paprzycki, *Komentarz...*, s. 518.

uwagę w art. 205 § 3 k.p.k. Przepis ten koresponduje bezpośrednio z art. 143 § 1 k.p.k., który zawiera wyliczenie czynności procesowych, z przebiegu których sporządzenie protokołu jest obowiązkowe, wymieniając wśród nich: przesłuchanie przy użyciu urządzeń technicznych umożliwiających przeprowadzenie tej czynności na odległość (art. 143 § 1 pkt. 2 k.p.k.), oględziny (art. 143 § 1 pkt. 3 k.p.k.), eksperyment (art. 143. § 1 pkt. 5 k.p.k.), zatrzymanie rzeczy lub przeszukanie (art. 143 § 1 pkt. 6 k.p.k.).

Protokół jest dokumentem, który powinien wskazywać, jaka czynność, kiedy i gdzie została przeprowadzona oraz jakie osoby w niej uczestniczyły, jaki był przebieg tej czynności i jakie oświadczenia czy też wnioski zostały złożone przez osoby uczestniczące, a także jakie wydano w toku czynności postanowienia i zarządzenia, a jeżeli postanowienia lub zarządzenia sporządzono osobno, wzmiankę o ich wydaniu, a w miarę potrzeby stwierdzenie innych okoliczności dotyczących przebiegu czynności (art. 148 § 1 k.p.k.). Do czynności wykonanych z udziałem specjalisty odpowiednie zastosowanie znajduje art. 148 § 2 k.p.k. odnoszący się do zamieszczenia w protokole z możliwą dokładnością wyjaśnień, zeznań, oświadczeń i wniosków oraz stwierdzeń określonych okoliczności przez organ prowadzący postępowanie. Protokoły z czynności procesowych zrealizowanych z udziałem specjalistów powinny zawierać ich imiona i nazwiska, specjalność, stanowisko, a także wskazywać rodzaj i zakres czynności, jakie wykonane zostały przez każdego z nich (art. 205 § 3 k.p.k.). Celem tego jest możliwość weryfikacji zakresu czynności technicznych, jakie faktycznie zostały wykonane, oraz określenie podmiotu, który w razie potrzeby może zostać przesłuchany w charakterze świadka.

Z wyjątkiem protokołu rozprawy i posiedzenia sądowego, każdy inny protokół podlega podpisaniu przez wszystkie osoby biorące udział w czynności procesowej. Złożenie podpisu poprzedzone jest obowiązkowym odczytaniem treści protokołu osobom uczestniczącym w czynności procesowej. W razie potrzeby dokonuje się odpowiednich skreśleń i poprawek, przy czym fakt przeprowadzenia takich zabiegów wymaga

pisemnego omówienia i potwierdzenia podpisem przez uczestników czynności⁶². Protokół może być sporządzony przez przeprowadzającego czynność, co w postępowaniu przygotowawczym zdarza się najczęściej. W każdej sytuacji można do protokolowania przybrać również inną osobę, z tym zastrzeżeniem, że nie może to być osoba podlegająca wyłączeniu, np. strona postępowania. Protokół w ogóle niepodpisany co do zasady traktowany jest jako projekt dokumentu. Do uznania dokumentu za protokół konieczne jest złożenie na nim podpisów przez co najmniej 2 osoby. Jednocześnie jednak brak jednego podpisu, przy zachowaniu innych koniecznych wymogów, nie pozbawia protokołu jego mocy dowodowej. Co prawda art. 150 § 1 k.p.k. wyraźnie stanowi, że z wyjątkiem protokołu rozprawy lub posiedzenia, protokół podpisują wszystkie osoby biorące udział w czynności, lecz zgodnie z art. 121 ustawy procesowej: „Jeżeli osoba uczestnicząca w czynności procesowej odmawia podpisu lub nie może go złożyć, organ dokonujący czynności zaznacza przyczynę braku podpisu.” Taki niepodpisany, ale opisany protokół podlega, w dalszym postępowaniu, ocenie sądu na ogólnych zasadach, tak jak pozostały materiał dowodowy. Warto w tym miejscu zwrócić uwagę na stanowisko SN, jakie wyrażone zostało w jednym z orzeczeń, w którym Sąd stwierdził, że: „nie podziela zapatrywania, zgodnie z którym brak podpisania protokołu przez któregokolwiek z uczestników czynności powoduje całkowitą niemożność wykorzystania w dalszym postępowaniu protokołu dotkniętego taką usterką. Istotne znaczenie wiąże się bowiem z rzeczywistą treścią dowodu i przestrzeganiem gwarancji procesowych przy jego pozyskaniu, a nie wyłącznie z aspektem stosowania się do formalnych rygorów sporządzania protokołu”⁶³.

Pisemna dokumentacja czynności procesowej wykonanej z udziałem specjalisty może podlegać utrwaleniu także w formie stenogramu. Pamiętać jednak należy, że stenogram nie zastępuje protokołu, który należy sporządzić zawsze na zasadach ogólnych, choć, w takim przypadku, można go ograniczyć do

⁶² J. Wojtasik, *Protokół*, 21.02.2013 <https://janwojtasik.pl/protokol/>, (dostęp: 12.10.2025 r.).

⁶³ Postanowienie SN z 8.02.2006 r., III KK 370/04, Lex nr 176060.

zapisania najbardziej istotnych oświadczeń osób biorących udział w czynności procesowej. Stenogram, czyli pierwopis, oraz jego przekład są załącznikami do protokołu (art. 145 § 1 k.p.k.).

Protokoły dotyczące czynności procesowych wykonanych z udziałem specjalistów mogą być sporządzane po zakończeniu czynności, ustawodawca nie nakazuje bowiem bezwzględnego sporządzenia protokołu w trakcie wykonywania czynności, choćby ze względu na charakter czynności, jakie wskazane zostały w art. 205 § 1 k.p.k.

Protokoły z czynności dowodowych wykonywanych z udziałem specjalistów nie powinny być sporządzane pismem odręcznym, które wielokrotnie utrudnia ich odczytywanie, a poza tym należy uznać, że w dobie możliwości technologicznych nic nie stoi na przeszkodzie, by protokoły mogły być sporządzane w formie maszynopisu.

XI.

Z żadnego przepisu k.p.k. nie wynika zakaz łączenia funkcji specjalisty i biegłego. Nie ma zatem przeszkód, by specjalista wykonujący czynności techniczne następnie, ze względu na legitymowanie się wiadomościami specjalnymi, został powołany postanowieniem odpowiedniego organu procesowego jako biegły do wydania ustnie lub na piśmie opinii dla potrzeb konkretnego postępowania⁶⁴. W takim przypadku specjalista, występując w charakterze biegłego, korzystał będzie z ochrony art. 245 k.k., a odpowiednie zastosowanie do niego znajdować będą wówczas przepisy dotyczące biegłych.

Specjalista, tak jak biegły i tłumacz, korzysta z ochrony z art. 589 k.p.k. Za objęciem normą gwarancyjną z art. 589 k.p.k. specjalisty przemawia podobieństwo łączące tego uczestnika postępowania z biegłym, a także reguły wykładni systemowej. Podmioty te bowiem należą do tych uczestników postępowania, którzy udzielają sądowi pomocy w rozstrzygnięciu sprawy. Ponadto zgodnie z art. 206 § 1 k.p.k. do specjalisty stosuje się odpowiednio przepisy dotyczące biegłych⁶⁵.

⁶⁴ A. Taracha, *Instytucja...*, s. 509-510.

⁶⁵ D. Drejewicz, *Quasi – list żelazny*, Prok. i Pr. 2013, nr 11, s. 149-150.

XII.

Przedstawione powyżej argumenty pozwalają na uznanie specjalisty za jednego z najważniejszych uczestników procesu karnego (postępowania karnego skarbowego, wykroczeniowego). Od jego odpowiedzialności, determinacji, błyskotliwości, krytycznego myślenia, wyobraźni, rzetelności, pasji poznania, doświadczenia, dociekań, umiejętności poszukiwania i umiejętności budowania wersji kryminalistycznych dotyczących przebiegu zdarzenia bardzo często zależą dalsze losy całego postępowania, a w szczególności możliwość udzielenia odpowiedzi na tzw. „7 złotych pytań”, a więc w zakresie: kto (*quis*), co (*quid*), gdzie (*ubi*), za pomocą czego (*quibus auxibus*), dlaczego (*cur*), w jaki sposób (*quo modo*), kiedy (*quando*)⁶⁶. Specjalista wykonuje bowiem czynności, które wymagają znajomości techniki kryminalistycznej, musi zatem dysponować odpowiednim zasobem wiedzy oraz umiejętności z tej dziedziny, co zbliża go do pozycji biegłego.

Już sama regulacja k.p.k., a co za tym idzie również k.k.s. i k.p.s.w. w tym przedmiocie, wskazuje na niedopatrzenie ustawodawcy w zakresie katalogu pomocników organów procesowych objętych ochroną art. 245 k.k. Brak jest, w mojej ocenie, jakichkolwiek negatywnych przesłanek ku temu, by sferę ochrony art. 245 k.k. rozszerzyć również na specjalistów. Nie znajduje bowiem żadnego racjonalnego uzasadnienia objęcie specjalisty ochroną art. 245 k.k. jedynie w tych sytuacjach, gdy będzie on występował w procesie w charakterze świadka lub biegłego, zwłaszcza że w tych rolach procesowych pojawi się on dopiero po wykonaniu czynności na potrzeby konkretnego postępowania jako specjalista, a więc w swej głównej roli, przewidzianej dla niego przez przepisy k.p.k. i odpowiednio k.k.s. oraz k.p.s.w. Czynności procesowe wykonane z udziałem specjalisty, który występował będzie w charakterze świadka lub biegłego, będą miały charakter następczy, wtórny, drugoplanowy do tych, jakie wykonał on uprzednio jako specjalista *sensu stricto*, a ich znaczenie nie będzie miało tak istotnego wpływu dla zapewnienia

⁶⁶ K. Browarny, *Metody...*, s. 13.

prawidłowego biegu postępowania, jak czynności wykonane w momencie realizowania przez niego czynności technicznych, pierwotnych, np. zatrzymania rzeczy, zabezpieczania śladów w trakcie oględzin miejsca przestępstwa lub wykroczenia, czy udziału w wykonywaniu ekspertyzy sporządzanej przez biegłego (np. ekspertyzy osmologicznej wykonywanej przy udziale specjalisty, jakim jest przewodnik psa⁶⁷). Celem przesłuchania specjalisty będzie bowiem wyjaśnienie przez niego sposobu jego postępowania w momencie wykonania czynności technicznej dokonanej na potrzeby procesu karnego (karnego skarbowego, wykroczeniowego), w tym wyjaśnienie i rozstrzygnięcie niejasności lub sprzeczności w sporządzonych przez niego szkicach, planach czy tablicach poglądowych. Te same argumenty tyczą się specjalisty, który następnie występował będzie w konkretnym postępowaniu w charakterze biegłego.

Reasumując powyższe rozważania, stwierdzić należy, że pominięcie specjalisty wśród podmiotów korzystających z ochrony art. 245 k.k. jest nie do pogodzenia z objęciem ochroną tego przepisu biegłego oraz tłumacza, którzy podobnie jak specjalista są pomocnikami organów procesowych. Ponadto za przyznaniem tej kategorii pomocników organów procesowych ochrony wynikającej z art. 245 k.k. przemawia umieszczenie instytucji specjalisty w rozdziale 22 k.p.k. zatytułowanym „Biegli, tłumacze, specjaliści”, zwłaszcza że do specjalistów znajdują odpowiednie zastosowanie niemal wszystkie przepisy proceduralne dotyczące biegłych. Nieprzypadkowo prawodawca ułożył unormowania dotyczące tych uczestników postępowania karnego w jedynym rozdziale ustawy procesowej. Przepisy nie tworzą bezładnego zbioru reguł, zatem normy prawne należy

⁶⁷ Efektywność badań śladów zapachowych ludzi poprzez ich porównanie przy użyciu specjalnie przeszkolonych psów uzależniona jest od wielu czynników, które w sposób istotny wpływają na ich wiarygodność. Do tych czynników należy zaliczyć m.in. poprawność pobrania, zabezpieczenia i przechowywania materiału dowodowego, a także właściwe pobranie, zabezpieczenie i przechowywanie materiału porównawczego (zob. wyrok SA w Lublinie z 29.09.1998 r., II AKa 142/97, Lex nr 37066). Czynności te dokonywane są w przeważającej liczbie przypadków przez specjalistów, a jakość ich wykonania decyduje następnie o finalnym efekcie ekspertyzy osmologicznej.

interpretować, biorąc pod uwagę ich miejsce w systematyce aktu prawnego (*argumentum a rubrica*)⁶⁸. Impostacja interpretowanego tekstu w określonym miejscu podyktowana jest względami racjonalnymi i gwarantuje spójność systemu⁶⁹.

Podniesione tu argumenty wskazują na doniosłość specjalisty dla zapewnienia prawidłowego biegu procesu karnego (karnego skarbowego, wykroczeniowego), a tym samym na konieczność zapewnienia temu pomocnikowi organu procesowego ochrony prawnej przed zamachami na prawidłowe i wolne od nacisków jego funkcjonowanie poprzez objęcie go ochroną art. 245 k.k.

Zwrócić należy uwagę na fakt, że forma czynności sprawczej, jaka przyjęta została przez ustawodawcę w art. 245 k.k., a zatem użycie przemocy lub groźby bezprawnej, które musi nastąpić w celu wywarcia wpływu na wymienione w treści tego przepisu osoby, a także naruszenie w związku z tym ich nietykalności cielesnej wydaje się lepiej oddawać rzeczywisty cel zachowania sprawcy stosującego wobec specjalisty wskazane tu formy zachowań, aniżeli forma czynności sprawczej, jaka wskazana została w art. 222 § 1 czy też w art. 224 § 2 k.k. Celem działania sprawcy przestępstwa, o jakim mowa w art. 245 k.k., jest bowiem szeroko rozumiana destabilizacja czynności dowodowych, w jakich specjalista bierze udział i wpłynięcie tym samym na bieg postępowania karnego (karnego skarbowego, wykroczeniowego), a nie sama osoba specjalisty jako funkcjonariusza publicznego czy też osoby przybranej funkcjonariuszowi publicznemu do pomocy.

Bibliografia

K. Browarny, *Metody i środki wykorzystywane przez specjalistów w praktyce dochodzeniowo-śledczej* [w:] I. Szostak, I. Dembowska (red.), *Innowacyjne metody wykrywania sprawców przestępstw, Materiały z konferencji*, Wrocław 2014.

⁶⁸ L. Morawski, *Zasady...*, s. 110 i 134.

⁶⁹ R.A. Stefański, *Wykładnia przepisów prawa karnego* [w:] T. Bojarski (red. tomu), A. Marek (red. nac. systemu), *System prawa karnego, Źródła prawa karnego*, t. II, Warszawa 2011, s. 501.

- M. Cieślak, *Polska procedura karna: podstawowe założenia teoretyczne*, Warszawa 1984.
- A. Czapigo, *Rola biegłego a rola specjalisty w procesie karnym – aspekty praktyczne na tle rozwiązań modelowych*, Prok. i Pr. 2000, nr 9.
- D. Drejewicz, *Quasi – list żelazny*, Prok. i Pr. 2013, nr 11.
- K. Dudka, *Charakter prawny i rola specjalisty w polskim procesie karnym* [w:] L. Leszczyński, E. Skrętowicz, Z. Hołda (red.), *Problemy teorii i praktyki prawa karnego. Księga Pamiątkowa ku czci prof. Andrzeja Wąska*, Lublin 2005.
- A. Gaberle, *Dowody w sądowym procesie karnym. Teoria i praktyka*, Warszawa 2010.
- W. Grzeszczyk, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Warszawa 2012.
- J. Gurgul, *Instytucja specjalisty w procesie karnym (artykuł dyskusyjny)*, Prok. i Pr. 1998, nr 11-12.
- P. Hofmański, *Komentarz do art. 196* [w:] P. Hofmański (red.), E. Sądziak, K. Zgryzek, *Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz do artykułów 1-296*, Warszawa 2011.
- J. Jerzewska, *Od oględzin do opinii biegłego. Poradnik dla prowadzących postępowanie karne*, Warszawa 2005.
- J. Kasprzak, *Technik kryminalistyki w roli specjalisty przed sądem*, Legionowo 2001.
- A. Kegel, Z. Kegel, *Przepisy o biegłych sądowych, tłumaczach i specjalistach. Komentarz*, Kraków 2004.
- R. Kmiecik *Przeгляд orzecznictwa Sądu Najwyższego – Izby Karnej w zakresie zagadnień kryminalistyczno-dowodowych w postępowaniu karnym (w latach 1997-2001)*, Prok. i Pr. 2002, nr 7-8.
- Z. Kwiatkowski, *Zakazy dowodowe w procesie karnym*, Warszawa 2005.
- J. Misztal-Konecka, J. Konecki, *Wyłączenie biegłego w postępowaniu karnym*, Prok. i Pr. 2010, nr 7-8.
- L. Morawski, *Zasady wykładni prawa*, Toruń 2010
- T. Nowak, *Osoby, które mogą być powoływane na biegłych według kodeksu postępowania karnego*, RPEiS 1962, nr 3.
- K. Papke-Olszauskas, *Wyłączenie uczestników procesu karnego*, Gdańsk 2007.
- L.K. Paprzycki, *Komentarz do art. 196* [w:] L.K. Paprzycki (red.), J. Grajewski, S. Steinborn, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz. Tom I. Komentarz do art. 1-424 k.p.k.*, Kraków 2013.

- M. Skwarcow, *Rola, pozycja procesowa i rodzaje specjalistów w polskim postępowaniu karnym* [w:] W. Cieślak, S. Steinborn (red.), *Professor Marian Cieślak – osoba, dzieło, kontynuacja*, Warszawa 2013.
- R.A. Stefański, *Wykładnia przepisów prawa karnego* [w:] T. Bojarski (red. tomu), A. Marek (red. nac. systemu), *System prawa karnego, Źródła prawa karnego*, t. II, Warszawa 2011.
- S. Śliwiński, *Polski proces karny przed sądem powszechnym. Zasady ogólne*, Warszawa 1961.
- A. Taracha, *Instytucja specjalisty w polskim procesie karnym. Zagadnienia prawnodowodowe* [w:] Z. Kegel (red.), *Aktualne tendencje w badaniach dokumentów. Materiały XIII Wrocławskiego Sympozjum Badań Pisma*, Wrocław 2010.
- T. Widła, *Ocena dowodu z opinii biegłego*, Katowice 1992.

Abstract

This article presents the procedural position of the specialist as an assistant to the procedural authorities in criminal, fiscal, and petty offense proceedings, as well as the arguments supporting the protection of this entity under Article 245 of the Penal Code. The purpose of this article is to present the model of operation of the specialist institution, that is, a creative assistant to the procedural authority, possessing specialized knowledge in the natural sciences and forensics, called upon to perform technical tasks. As a result of the considerations on the essence of the specialist's role, the author concludes, among other things, that this participant in the proceedings, like an expert witness and translator, should be subject to the protection of Article 245 of the Penal Code, simultaneously postulating the need for legislative changes to the current wording of this provision by extending its scope to include specialists. Furthermore, the author draws attention to the flaws in certain legal regulations concerning this participant in the proceedings, contained in Articles 205 and 206 of the Code of Criminal Procedure, and proposes a correction to these provisions.

Keywords: Code of Criminal Procedure, Fiscal Penal Code, Code of Procedure for Petty Offences, specialist, expert.

***Wybrane aspekty związane ze
zwiększeniem bezpieczeństwa prawnego
funkcjonariuszy Policji i Straży Granicznej
oraz żołnierzy w związku z sytuacją na
granicy polsko-białoruskiej – art. 78a
k.p.k. i Zespół Ochrony Praw Żołnierzy***

*The Chosen Aspects of Increasing the Legal
Security of Policemen, Border Guards and
Soldiers in Accordance with the Situation on
Polish-Belarussian Border – Article 78a of
the Code of Criminal Procedure and Soldiers
Rights Protection Team*

Streszczenie:

Artykuł przedstawia wybrane zagadnienia związane ze zwiększeniem bezpieczeństwa prawnego funkcjonariuszy Policji i Straży Granicznej oraz żołnierzy w związku z sytuacją na granicy polsko-białoruskiej. Szczególna uwaga została poświęcona nowemu art. 78a Kodeksu postępowania karnego oraz działalności nowej struktury, jaką jest Zespół Ochrony Praw Żołnierzy. Autor przytacza kontekst, jaki towarzyszył wprowadzeniu zmian, oraz wskazuje na wątpliwości, jakie mogą pojawić się przy interpretacji art. 78a k.p.k.

Słowa kluczowe: bezpieczeństwo prawne, pomoc prawna, obrońca z urzędu, żołnierze, funkcjonariusze Policji, funkcjonariusze Straży Granicznej.

¹ Filip Mikołajczyk, student IV roku prawa na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego.

W pierwszej połowie 2024 roku na granicy z Białorusią miały miejsce wydarzenia, które stały się przyczyną dyskusji na temat prawnych aspektów ochrony granicy przez Siły Zbrojne oraz inne służby mundurowe, jak Policja i Straż Graniczna. Emocje opinii publicznej wzbudzała śmierć Mateusza Sitka, żołnierza Wojska Polskiego, który zginął na skutek użycia wobec niego ostrego narzędzia przez migranta. W tym czasie media informowały, że na przełomie marca i kwietnia doszło do zatrzymania żołnierzy, którzy na granicy polsko-białoruskiej mieli oddać strzały ostrzegawcze². Pokazało to, że przepisy dotyczące pokojowego funkcjonowania wojska i służb podległych MSWiA nie przystawały do realiów wykreowanego przez władze białoruskie kryzysu migracyjnego.

Ustawą z dnia 26 lipca 2024 roku o zmianie niektórych ustaw w celu usprawnienia działań Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej, Policji oraz Straży Granicznej na wypadek zagrożenia bezpieczeństwa państwa ustawodawca dokonał zmian w treści dziesięciu ustaw. Dotyczyły one wprowadzenia instytucji operacji wojskowej prowadzonej w czasie pokoju, doprecyzowania zasad zatrzymania żołnierzy przez Żandarmerię Wojskową, wsparcia Straży Granicznej przez Policję, a także udzielania pomocy prawnej żołnierzom oraz funkcjonariuszom Policji i Straży Granicznej. Oprócz tego uchwalono przepisy stanowiące o możliwości zachowania przez tymczasowo aresztowanego lub zawieszzonego w czynnościach służbowych żołnierza, funkcjonariusza Policji i Straży Granicznej prawa do pełnego uposażenia, o ile decyzję w zakresie utrzymania tego prawa podjął dowódca jednostki wojskowej lub odpowiedni przełożony, biorąc pod uwagę okoliczności zarzucanego przestępstwa. Ustawa określiła zasady stosowania przez funkcjonariuszy poszczególnych środków w celu przeciwdziałania zamachom na granicę państwową. Zmieniona została definicja środka przymusu bezpośredniego. Ustanowiono nowe kontraty, które odnoszą się albo do

² MKS, *MON wyjaśni przebieg zatrzymania żołnierzy WZZ Podlasie*, 6.06.2024, Polska Zbrojna, <https://polska-zbrojna.pl/home/ArticleShow/41841> (dostęp: 17.09.2025 r.); PAP, *Oddał strzały na granicy z Białorusią. Jest akt oskarżenia wobec żołnierza*, 11.06.2025 r., <https://www.pap.pl/aktualnosci/oddal-strzaly-na-granicy-z-bialorusia-jest-akt-oskarzenia-wobec-zolnierza> (dostęp: 17.09.2025 r.).

sytuacji ochrony granicy państwowej w warunkach, kiedy nie jest prowadzona operacja wojskowa, albo działań podejmowanych przez żołnierzy podczas operacji wojskowej realizowanej na terytorium Rzeczypospolitej w czasie pokoju. Zdecydowana większość przepisów ustawy weszła w życie 31 sierpnia 2024 roku.

W kontekście powyższego istotnym zagadnieniem jest kwestia pomocy prawnej udzielanej żołnierzom oraz funkcjonariuszom Policji i Straży Granicznej. Na uwagę zasługują także inne aspekty z tym związane. Nowe przepisy zostały dodane do ustawy o obronie Ojczyzny, jak również Kodeksu postępowania karnego. Należy wskazać art. 78a k.p.k. oraz art. 296 ust. 5, art. 316 ust. 1, 4, 5 i art. 316a ustawy o obronie Ojczyzny. W ujęciu art. 296 ust. 5 ustawy o obronie Ojczyzny żołnierzowi zawodowemu przyznaje się wsparcie w zakresie sfinansowania pomocy prawnej jeszcze przed zakończeniem postępowania karnego, jeśli żołnierz ten nie korzysta z obrońcy z urzędu, a toczy się przeciwko niemu postępowanie karne o przestępstwo popełnione w następstwie zastosowania środków przymusu bezpośredniego lub broni palnej w związku z wykonywaniem czynności lub zadań służbowych. Poniesione koszty pomocy prawnej nie podlegają zwrotowi niezależnie od wyniku postępowania karnego, czyli nawet w przypadku skazania czy warunkowego umorzenia postępowania. Z kolei art. 316 ust. 1, 4, 5 i art. 316a ustawy o obronie Ojczyzny, które odnoszą się do żołnierzy niezawodowych, stanowią odpowiednie nawiązanie do przepisów art. 296 ust. 1, 4, 5 oraz art. 297 ustawy. W konsekwencji uprawnienia, jakie przysługują żołnierzom zawodowym w zakresie zwrotu kosztów poniesionych na pomoc prawną, sfinansowania jej przez państwo oraz jej bezpłatnego udzielenia, znajdują zastosowanie także w stosunku do żołnierzy niezawodowych. Dotyczy to w szczególności żołnierzy, przeciwko którym toczy się postępowanie karne o przestępstwa popełnione w danych okolicznościach (art. 296 i art. 316 ustawy o obronie Ojczyzny), a także będących osobami pokrzywdzonymi określonym przestępstwem w związku z wykonywaniem zadań lub czynności służbowych (art. 297 i art. 316a ustawy o obronie Ojczyzny).

Przepis art. 78a k.p.k. wprowadza do procedury karnej nowy przypadek, kiedy oskarżony może skorzystać z pomocy obrońcy

z urzędu. Jego wyznaczenia może żądać żołnierz, funkcjonariusz Policji lub Straży Granicznej, który nie ma obrońcy z wyboru. Zgodnie z § 1 podmiot uprawniony musi być „oskarżony o przestępstwo popełnione w następstwie stosowania środków przymusu bezpośredniego, użycia broni lub innego uzbrojenia albo użycia lub wykorzystania środków przymusu bezpośredniego lub broni palnej w związku z wykonywaniem czynności lub zadań służbowych odpowiednio:

- 1) na podstawie art. 11b albo art. 11c ustawy z dnia 12 października 1990 r. o Straży Granicznej (Dz. U. z 2024 r. poz. 915, z późn. zm.), art. 18 ustawy z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji (Dz. U. z 2024 r. poz. 145, z późn. zm.) albo w czasie trwania operacji wojskowej, o której mowa w art. 2 pkt 18a ustawy z dnia 11 marca 2022 r. o obronie Ojczyzny (Dz. U. z 2024 r. poz. 248, 834, 1089, 1222, 1248 i 1585),
- 2) w przypadku konieczności odparcia bezpośredniego, bezprawnego zamachu na życie, zdrowie lub wolność swoją lub innej osoby albo nienaruszalność granicy państwowej lub przeciwdziałania czynnościom zmierzającym bezpośrednio do tych zamachów albo prowadzenia działań kontrterrorystycznych, o których mowa w art. 2 pkt 2 ustawy z dnia 10 czerwca 2016 r. o działaniach antyterrorystycznych (Dz. U. z 2024 r. poz. 92, 1248 i 1684)”.

Syntetycznie rzecz ujmując, § 1 pkt 1 odnosi się do sytuacji, gdy:

- a) oddziały lub pododdziały Sił Zbrojnych były wykorzystywane do wsparcia Straży Granicznej lub Policji w wykonywaniu ich zadań, jeśli użycie tych służb było niewystarczające albo użycie wojska było uzasadnione stopniem zagrożenia albo
- b) oddziały lub pododdziały Sił Zbrojnych były użyte do samodzielnego przeciwdziałania określonym zagrożeniom, których nie mogły zwalczać w danej chwili Straż Graniczna lub Policja ze względu na niemożliwość zapewnienia skuteczności w swoich działaniach albo

c) trwała operacja wojskowa prowadzona na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej w czasie pokoju.

Warto podkreślić, iż podstawę dla powyższych działań stanowi co do zasady postanowienie Prezydenta wydane na wniosek Prezesa Rady Ministrów.

Należy zauważyć, że § 1 nasuwa wątpliwości interpretacyjne. Jego brzmienie jednoznacznie nie przesądza, czy dla wyznaczenia obrońcy z urzędu konieczne jest spełnienie co najmniej jednej przesłanki spośród każdego z punktów tego paragrafu, czy też wystarczające jest wystąpienie tylko jednej. Co ważne, § 1 pkt 1 nie został zakończony koniunkcją ani alternatywą, lecz przecinkiem. Taka redakcja przepisu nie przyczynia się do usunięcia wspomnianych niejasności. Trzeba jednocześnie zaznaczyć, że użyte w § 1 słowo „odpowiednio” może sugerować, aby pkt 1 i 2 nie były interpretowane w ten sposób, że dla zastosowania art. 78 § 1 k.p.k. niezbędne jest zaistnienie co najmniej jednej okoliczności z każdego z tych punktów. Przyjęcie odmiennego stanowiska może budzić zastrzeżenia, gdyż powoduje zawężenie zakresu normowania omawianej regulacji. Przykładowo, żołnierz w czasie trwania operacji wojskowej musiałby odpierać bezpośredni i bezprawny zamach na nienaruszalność granicy państwowej. Mając na względzie przyczyny, jakie stały u podstaw uchwalenia omawianych zmian, nie wydaje się w pełni przekonujące, aby zgodne z wolą ustawodawcy było dokonywanie tak wąskiej wykładni art. 78a § 1 k.p.k. W dyskusji podnoszono konieczność zapewnienia bezpieczeństwa oraz komfortu żołnierzy i funkcjonariuszy służących na granicy. Trudno uznać, aby miałyby być to zależne od prowadzenia operacji wojskowej albo udzielenia wsparcia Policji lub Straży Granicznej przez Siły Zbrojne. Zasadne jest wskazanie, że powyższa niejednoznaczność mogłaby zostać wyeliminowana, gdyby na końcu pkt. 1 zostało dodane słowo „albo”. Wówczas nakazywałoby to traktować pkt 1 i 2 jako niezależne od siebie, a więc wyznaczające osobne przesłanki.

Wypada przypomnieć, że analizowany przepis został uchwalony ustawą, która wprowadziła w życie nowe kontratypy. Mowa o art. 10a ustawy o środkach przymusu bezpośredniego i broni

palnej oraz art. 694a ustawy o obronie Ojczyzny. Podobnie jak art. 78a k.p.k. charakteryzują się one wysokim stopniem szczególności. Z pozoru można sądzić, że przesłanki określone w tych trzech przepisach pokrywają się. W przypadku kontratypów wyłączenie odpowiedzialności karnej następuje przeważnie przy podjęciu określonego działania w obliczu bezpośredniego i bezprawnego zamachu na granicę państwową. Jak wynika z wcześniejszych rozważań, art. 78a k.p.k. nie ogranicza uprawnienia oskarżonego do skorzystania z obrońcy z urzędu do wystąpienia tylko takich sytuacji. Innymi słowy, przepis ten może znaleźć zastosowanie także i wtedy, kiedy oskarżony nie działał w warunkach kontratypu. Nie sposób pominąć, że jedną z okoliczności warunkujących wyłączenie odpowiedzialności karnej jest przeciwstawianie się „osobie niepodporządkowującej się wezwaniu do natychmiastowego porzucenia broni, materiału wybuchowego lub innego niebezpiecznego przedmiotu, którego użycie może zagrozić życiu, zdrowiu lub wolności żołnierza, funkcjonariusza albo innej osoby, lub która usiłuje bezprawnie odebrać broń żołnierzowi, funkcjonariuszowi lub innej osobie uprawnionej do jej posiadania”. Taka podstawa nie została literalnie wskazana w nowym przepisie Kodeksu postępowania karnego.

Na uwagę zasługuje treść art. 78a § 1 k.p.k., która była przewidziana w projekcie ustawy. Według niego: „Żołnierz, funkcjonariusz Policji lub Straży Granicznej oskarżony o przestępstwo popełnione w następstwie stosowania środków przymusu bezpośredniego, użycia broni lub innego uzbrojenia albo użycia lub wykorzystania środków przymusu bezpośredniego lub broni palnej w związku z wykonywaniem czynności lub zadań służbowych, który nie ma obrońcy z wyboru, może żądać, aby mu wyznaczono obrońcę z urzędu”³. Zaproponowane rozwiązanie legislacyjne odznaczało się szerokim ujęciem przesłanek. Na jego mocy obrońca z urzędu mógłby zostać wyznaczony

³ Sejm RP X kadencji, *Rządowy projekt ustawy o zmianie niektórych ustaw w celu usprawnienia działań Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej, Policji oraz Straży Granicznej na wypadek zagrożenia bezpieczeństwa państwa*, druk nr 471, 21.06.2024 r., <https://www.sejm.gov.pl/Sejm10.nsf/druk.xsp?nr=471> (dostęp: 17.09.2025 r.).

w przypadkach niemających związku z sytuacjami zagrożenia państwa lub realizacją zadań w zakresie ochrony granicy państwowej przed presją migracyjną. W uzasadnieniu projektu ustawy projektodawca argumentował, iż „Realizacja konstytucyjnych zadań przez Siły Zbrojne Rzeczypospolitej Polskiej, w szczególności w obecnej sytuacji geopolitycznej oraz dynamicznie zmieniającej się sytuacji na granicy Rzeczypospolitej Polski z Federacją Rosyjską i Republiką Białorusi, w tym eskalacja bezpośredniego zagrożenia dla bezpieczeństwa tej granicy, a w szczególności dla bezpieczeństwa, życia i zdrowia żołnierzy Sił Zbrojnych pełniących służbę w tym rejonie, wymusza konieczność podjęcia interwencji legislacyjnej mającej na celu uregulowanie kwestii użycia Sił Zbrojnych do samodzielnych działań w czasie pokoju oraz prawnej ochrony podejmowanych przez żołnierzy Wojska Polskiego działań. [...] Z tego też względu jest niezbędne podjęcie działań legislacyjnych usprawniających działania Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej, Policji oraz Straży Granicznej na wypadek zagrożenia bezpieczeństwa państwa”. Prowadzi to do wniosku, że projektowane brzmienie przepisu nie odpowiadało w pełni celowi przyjętemu przez projektodawcę. Należy odnieść się do tego krytycznie. Natomiast aktualne zastosowanie art. 78a k.p.k. jest bardziej ograniczone niż zakładał to projekt. Ostateczny kształt omawianego przepisu został przyjęty w trzecim czytaniu ustawy w Sejmie w rezultacie sporządzenia dodatkowego sprawozdania przez Komisję Obrony Narodowej oraz Komisję Sprawiedliwości i Praw Człowieka⁴.

Obrońca z urzędu, o którym mowa w art. 78a k.p.k., może zostać wyznaczony w każdym stadium postępowania karnego⁵. Ponadto w myśl § 2 powyższego artykułu § 1 stosuje się odpowiednio, jeżeli oskarżony żąda wyznaczenia obrońcy z urzędu

⁴ Sejm RP X kadencji, *Dodatkowe sprawozdanie Komisji Obrony Narodowej oraz Komisji Sprawiedliwości i Praw Człowieka o rządowym projekcie ustawy o zmianie niektórych ustaw w celu usprawnienia działań Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej, Policji oraz Straży Granicznej na wypadek zagrożenia bezpieczeństwa państwa*, druk 505-A, 12.07.2024 r., <https://www.sejm.gov.pl/Sejm10.nsf/druk.xsp?nr=505-A> (dostęp: 17.09.2025 r.).

⁵ K. Eichstaedt, *Komentarz do art. 78(a) [w:] D. Świecki (red.), Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany*, LEX/el.

w celu dokonania określonej czynności procesowej, na przykład złożenia zażalenia na postanowienie w przedmiocie środka zapobiegawczego. Z kolei zgodnie z § 3 sąd może cofnąć wyznaczenie obrońcy, jeśli okaże się, że nie istnieją okoliczności, na podstawie których go wyznaczono. Na postanowienie o cofnięciu wyznaczenia obrońcy przysługuje zażalenie do innego równorzędnego składu tego sądu. Sens art. 78a § 2 i 3 oraz art. 78 § 1a i 2 jest zbieżny.

Art. 78a k.p.k. jest kolejnym przepisem, który stanowi podstawę żądania oskarżonego do wyznaczenia obrońcy z urzędu. Uczynienie zadość takiemu żądaniu nie jest, jak w przypadku art. 78 k.p.k., uzależnione od statusu materialnego. Nowa instytucja procedury karnej wiąże wyznaczenie obrońcy z urzędu z określoną cechą oskarżonego, którą jest bycie żołnierzem, funkcjonariuszem Policji lub Straży Granicznej. Poza zakresem normy znajdują się zatem funkcjonariusze pozostałych służb, którzy hipotetycznie mogą realizować zadania związane z ochroną granicy albo stosują środki przymusu bezpośredniego, używają broni lub są szczególnie narażeni na niebezpieczeństwo. Drugim warunkiem jest urzeczywistnienie się okoliczności przestępstwa opisanych w przepisie. Projektodawca nie wyjaśnił w sposób wyczerpujący, dlaczego przesłanki nowego przepisu Kodeksu postępowania karnego odnoszą się do przypadków niezwiązanych z odpięciem zamachu na nienaruszalność granicy państwowej.

Na mocy art. 88 § 1 k.p.k. do pełnomocnika stosuje się odpowiednio art. 78a k.p.k. W uzasadnieniu projektu ustawy nie określono, w jaki sposób należy tego dokonywać. Znacząca jest uchwała Sądu Najwyższego, w której podniesiono, że: „[...] przepis, który ma być odpowiednio stosowany, jest źródłem normy kierowanej do dwóch zakresów odniesienia. [...] Przy ustalaniu sposobu dostosowania normy w drugim zakresie odniesienia niezbędne staje się wykorzystanie zasad wykładni systemowej i funkcjonalnej. Te zaś skłaniają do przyjęcia, że stosowanie normy w drugim zakresie odniesienia, chociaż «odpowiednie», powinno nastąpić w sposób najbardziej zbliżony do tego, w jakim funkcjonuje ona w pierwszym zakresie. Przy odmiennym za-

łożeniu posłużenie się odesłaniem do innego przepisu, odpowiednio stosowanego, traciłoby rację bytu, gdyż osłabiałoby wymóg ścisłego i jasnego określenia granic obowiązywania normy prawnej, jako wzorca powinnego zachowania się jej adresata (K. Opalek, J. Wróblewski: Zagadnienia teorii prawa, Warszawa 1969, s. 65)⁶. Odpowiednie stosowanie art. 78a k.p.k. powinno uwzględniać także treść art. 87 k.p.k., który określa podmioty, jakie mogą wyznaczyć pełnomocnika. Przyjmując powyższe za punkt wyjścia, można zaproponować następujący sposób odpowiedniego stosowania art. 78a § 1 k.p.k.: „Żołnierz, funkcjonariusz Policji lub funkcjonariusz Straży Granicznej będący stroną inną niż oskarżony albo niebędący stroną, jeżeli wymagają tego jego interesy w toczącym się postępowaniu, w sprawie o przestępstwo popełnione w następstwie stosowania środków przymusu bezpośredniego, użycia broni lub innego uzbrojenia albo użycia lub wykorzystania środków przymusu bezpośredniego lub broni palnej w związku z wykonywaniem czynności lub zadań służbowych odpowiednio:

- 1) na podstawie art. 11b albo art. 11c ustawy z dnia 12 października 1990 r. o Straży Granicznej (Dz. U. z 2024 r. poz. 915, z późn. zm.), art. 18 ustawy z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji (Dz. U. z 2024 r. poz. 145, z późn. zm.) albo w czasie trwania operacji wojskowej, o której mowa w art. 2 pkt 18a ustawy z dnia 11 marca 2022 r. o obronie Ojczyzny (Dz. U. z 2024 r. poz. 248, 834, 1089, 1222, 1248 i 1585),
- 2) w przypadku konieczności odparcia bezpośredniego, bezprawnego zamachu na życie, zdrowie lub wolność swoją lub innej osoby albo nienaruszalność granicy państwowej lub przeciwdziałania czynnościom zmierzającym bezpośrednio do tych zamachów albo prowadzenia działań kontrterrorystycznych, o których mowa w art. 2 pkt 2 ustawy z dnia 10 czerwca 2016 r. o działaniach antyterrorystycznych (Dz. U. z 2024 r. poz. 92, 1248 i 1684)

– który nie ma pełnomocnika z wyboru, może żądać, aby mu wyznaczono pełnomocnika z urzędu”.

⁶ Uchwała SN(7) z 30.01.2001 r., I KZP 50/00, OSNKW 2001, nr 3-4, poz. 16.

Ilustracją omawianej kwestii jest następujący przykład: „Żołnierz będący oskarżycielem posiłkowym w sprawie o przestępstwo popełnione w następstwie stosowania środków przymusu bezpośredniego w związku z wykonywaniem czynności lub zadań służbowych w przypadku konieczności odparcia bezpośredniego, bezprawnego zamachu na granicę państwową – który nie ma pełnomocnika z wyboru, może żądać, aby mu wyznaczono pełnomocnika z urzędu”. Oznacza to, że pełnomocnik może zostać wyznaczony dla żołnierza występującego w charakterze oskarżyciela posiłkowego, który w następstwie zastosowania środków przymusu bezpośredniego wobec osoby bezprawnie przekraczającej granicę państwową został przez nią uderzony.

Do pełnomocnika stosuje się odpowiednio również § 2 i 3 omawianego artykułu. Paragrafy te stanowią powtórzenie już istniejących regulacji. W związku z tym nie jest celowe wyjaśnienie ich odpowiedniego stosowania.

Z przedstawionym powyżej zagadnieniem wiąże się powołanie Zespołu Ochrony Praw Żołnierzy. Zaczął on funkcjonować niespełna dwa miesiące po wejściu w życie większości przepisów ustawy, która wprowadziła do Kodeksu postępowania karnego nowy art. 78a. Jego utworzenie znajduje podstawę w decyzji Nr 127/MON Ministra Obrony Narodowej z dnia 22 października 2024 r. zmieniającej decyzję w sprawie organizacji Wojskowej Służby Prawnej⁷. Jego powstanie należy łączyć z dążeniem do poprawy bezpieczeństwa prawnego żołnierzy. Struktura ta podlega bezpośrednio Szefowi Centralnego Wojskowego Centrum Rekrutacji. 23 października 2024 roku Minister Obrony Narodowej przyrównał ją do „polskiego biura JAG”, czyniąc nawiązanie do popularnego serialu o prawnikach

⁷ Decyzja nr 127/MON z 22.10.2024 r. zmieniająca decyzję w sprawie organizacji Wojskowej Służby Prawnej (Dz.Urz. MON z 2024 r. poz. 162), <https://www.dz.urz.mon.gov.pl/dziennik/pozycja/decyzja-162-decyzja-nr-127mon-z-dnia-22-pazdziernika-2024-r-zmieniajaca-decyzje-w-sprawie-organizacji-wojskowej-sluzby-prawnej> (dostęp: 17.09.2025 r.); decyzja nr 233/MON z 15.07.2016 r. w sprawie organizacji Wojskowej Służby Prawnej (Dz.Urz. MON z 2016 r., poz. 128), <https://www.dz.urz.mon.gov.pl/dziennik/pozycja/decyzja-128-decyzja-nr-233mon-z-dnia-15-lipca-2016-r-w-sprawie-organizacji-wojskowej-sluzby-prawnej> (dostęp: 17.09.2025 r.).

służących w armii Stanów Zjednoczonych⁸. Zespół tworzą doradcy prawni Wojskowej Służby Prawnej. Mogą oni być żołnierzami lub pracownikami cywilnymi wojska. Zespół Ochrony Praw Żołnierzy udziela wsparcia prawnego żołnierzom objętym postępowaniami karnymi wszczętymi w następstwie zdarzeń zaistniałych w związku lub podczas wykonywania zadań lub czynności służbowych. Pomoc jest udzielana także w przypadku, kiedy żołnierz jest pokrzywdzony przestępstwem z art. 222 k.k. (naruszenie nietykalności cielesnej funkcjonariusza publicznego), art. 223 k.k. (czynna napaść na funkcjonariusza publicznego) albo art. 226 k.k. (znieważenie funkcjonariusza publicznego). Te same zadania mogą zostać powierzone zakontraktowanym radcom prawnym lub adwokatom. Tymczasem w zakresie reprezentowania przed urzędami i sądami w charakterze pełnomocnika lub obrońcy realizują je tylko podmioty wybrane w konkursie. Pozostałe czynności mogą być wykonywane przez żołnierzy lub pracowników Zespołu Ochrony Praw Żołnierzy. Dotyczy to między innymi informowania żołnierza o obowiązującym stanie prawnym oraz przysługujących mu uprawnieniach lub spoczywających na nim obowiązkach, w tym w związku z toczącym się postępowaniem przygotowawczym lub sądowym. Możliwe jest również uzyskanie wyjaśnień co do sposobów rozwiązania problemu prawnego. Co istotne, wsparcie może przybrać formę sporządzenia projektów pism. Na stronie internetowej dedykowanej Zespołowi zamieszczono dane umożliwiające nawiązanie z nim kontaktu⁹. Jak wynika z jej treści, ochronę praw żołnierzy ma zapewnić szesnastu radców prawnych lub adwokatów świadczących swoje usługi w ramach outsourcingu. Obsadę Zespołu stanowią oficerowie Wojskowej Służby Prawnej.

Pomoc świadczona przez Zespół Ochrony Praw Żołnierzy może zostać udzielona żołnierzowi uprawnionemu do wyznaczenia obrońcy z urzędu w oparciu o art. 78a k.p.k. Zauważenia

⁸ P. Glińska, M. Kowalska-Sendek, *Polskie „JAG” już działa*, 23.10.2024, Polska Zbrojna, <https://www.polska-zbrojna.pl/home/articleshow/42650?t=Polskie-JAG-juz-dziala> (dostęp: 17.09.2025 r.).

⁹ Wojsko Polskie, *Zespół Ochrony Praw Żołnierzy*, Centralne Wojskowe Centrum Rekrutacji, <https://www.wojsko-polskie.pl/zostanzolnierzem/zespol-ochrony-praw-zolnierzy/> (dostęp: 17.09.2025 r.).

wymaga, że zgodnie z art. 81a § 1 k.p.k. obrońca z urzędu wyznaczany jest z listy obrońców. Sposób, w jaki to następuje, został określony w rozporządzeniu Ministra sprawiedliwości z dnia 28 września 2020 r. w sprawie sposobu zapewnienia oskarżonemu korzystania z pomocy obrońcy z urzędu. Akt ten został wydany na podstawie art. 81a § 4 k.p.k. Stosownie do jego treści, w sprawach podlegających orzecznictwu wojskowych sądów garnizonowych prezes sądu lub sąd wyznacza go z listy obrońców ustalonej przez prezesa sądu okręgowego z siedzibą w miejscowości będącej siedzibą wojskowego sądu garnizonowego. Dla Wojskowego Sądu Garnizonowego w Gdyni stosuje się listę obrońców ustaloną przez prezesa Sądu Okręgowego w Gdańsku, a dla Wojskowego Sądu Garnizonowego w Warszawie listę obrońców ustaloną przez prezesa Sądu Okręgowego w Warszawie. Natomiast w sprawach podlegających orzecznictwu wojskowych sądów okręgowych prezes sądu lub sąd wyznacza obrońcę z urzędu z listy obrońców ustalonej przez prezesa sądu apelacyjnego z siedzibą w miejscowości będącej siedzibą wojskowego sądu okręgowego. W rezultacie sprowadza się to do stwierdzenia, że sądy wojskowe nie prowadzą swoich oddzielnych list obrońców, ale korzystają z tych, które są ustalone przez prezesów sądów okręgowych albo apelacyjnych. Nie można pominąć, że w myśl art. 88 § 1 k.p.k. przepisy wydane na podstawie art. 81a § 4 k.p.k. stosuje się odpowiednio do pełnomocnika. Jest to istotne w kontekście odpowiedniego stosowania art. 78a k.p.k. do pełnomocnika.

Siły Zbrojne zapewniają bezpłatną pomoc prawną w postępowaniu karnym, w którym żołnierz uczestniczy w charakterze pokrzywdzonego lub oskarżyciela posiłkowego. Zgodnie z art. 297 i art. 316a ustawy o obronie Ojczyzny warunkiem jest, aby taki żołnierz był osobą pokrzywdzoną przestępstwem z art. 222, 223 lub 226 k.k., w związku z wykonywaniem czynności lub zadań służbowych. Jeżeli brak jest możliwości zapewnienia wsparcia, przysługuje mu zwrot kosztów pomocy prawnej. Uzasadnione wydaje się przyjęcie, że normę tę można powiązać z działalnością nowej struktury podlegającej Szefowi Centralnego Wojskowego Centrum Rekrutacji.

Asumptem do utworzenia Zespołu Ochrony Praw Żołnierzy oraz uchwalenia art. 78a k.p.k. i innych wymienionych w niniejszym artykule przepisów były wspomniane na wstępie wydarzenia, które wystąpiły w 2024 roku na granicy polsko-białoruskiej. Niewątpliwie poddane analizie zmiany prawa stanowią reakcję na współczesne wyzwania. Przyjęcie szczegółowych rozwiązań prawnych w powyższym zakresie wyraźnie pokazuje, że od czasu wybuchu wojny na Ukrainie zagadnienia związane z bezpieczeństwem państwa oraz działalnością sił zbrojnych i służb mundurowych stały się przedmiotem szczególnej uwagi władzy publicznej i społeczeństwa. Praktyka pokaże, w jaki sposób i jak często nowe instytucje prawne będą wykorzystywane oraz jaka będzie skala działalności Zespołu Ochrony Praw Żołnierzy.

Bibliografia

K. Eichstaedt, *Komentarz do art. 78(a) [w:] D. Świecki (red.), Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany*, LEX/el.

Abstract:

The article presents the chosen aspects of increasing the legal security of policemen, border guards, and soldiers in accordance with the situation on Polish-Belarusian border. Emphasis is placed on the new Article 78a of the Code of Criminal Procedure and the activities of the new structure as Soldiers Rights Protection Team. The author outlines the context of the legal changes and indicates the doubts about the interpretation of the Article 78a of the Code of Criminal Procedure.

Keywords: legal security, legal aid, public defender, soldiers, policemen, border guards.

Komunikaty dla Autorów i Czytelników

Informacje dla autorów i recenzentów

Warunki publikacji i wskazówki edytorskie

1. „Wojskowy Przegląd Prawniczy” przyjmuje do publikacji artykuły, materiały szkoleniowe i glosy o tematyce prawnej i dotyczące wojskowości, w szczególności z zakresu: międzynarodowego prawa humanitarnego, terroryzmu, cyberterroryzmu, cyberprzestępczości, bezpieczeństwa międzynarodowego, narodowego i wewnętrznego, obronności, jak również artykuły historyczne o tematyce prawnej i wojskowej.
2. Materiały należy przesyłać na adres e-mail: redakcja.pk.wpp@prokuratura.gov.pl.
3. Redakcja prosi o nadsyłanie materiałów przeznaczonych do publikacji wyłącznie w formie elektronicznej w edytorze Word, dla następujących ustawień: marginesy standardowe, czcionka Times New Roman w rozmiarze 12 (dla przypisów dolnych 10), interlinia 1,5 wiersza.
4. Ramy artykułu nie powinny przekraczać 25 stron znormalizowanego tekstu, a pozostałych opracowań – 10 stron.
5. Na pierwszej stronie należy zamieścić: imię i nazwisko autora (autorów), tytuł pracy, krótkie (kilkuzdaniowe) streszczenie ujmujące główne tezy opracowania. Należy dołączyć tłumaczenie tytułu i streszczenia (2–3 zdania) w języku angielskim.
6. Nie należy dołączać streszczeń do materiałów innego rodzaju (glos, recenzji, sprawozdań).
7. Na końcu pracy należy podać: adres (adresy) autora (autorów), nr telefonu, adres e-mail, a także informacje o statusie profesjonalnym autora (autorów), z wyszczególnieniem posiadanych tytułów naukowych, nazwy instytucji zatrudniającej oraz zajmowanego stanowiska. Od doktorantów

- i aplikantów wymagana jest opinia dotycząca wartości merytorycznej przedstawionego artykułu – rekomendacja opiekuna naukowego i odpowiednio zawodowego.
8. W przypadku asesora oraz asystenta prokuratora oczekuje się rekomendacji kierownika jednostki organizacyjnej, a asystenta sędziego – przewodniczącego wydziału.
 9. Redakcja zastrzega sobie prawo do dokonywania w nadesłanych materiałach zmian tytułów, skrótów, poprawek stylistyczno-językowych oraz innych przeróbek technicznych.
 10. Redakcja przyjmuje prace dotychczas niedrukowane, również na prywatnych stronach internetowych.

Zasady recenzowania

Wszystkie materiały publikowane w czasopiśmie podlegają ocenie recenzentów. Recenzentowi nie przekazuje się informacji o autorze materiału przekazanego w celu sporządzenia recenzji. Autor ma prawo zapoznać się z treścią recenzji. Nazwiska recenzentów poszczególnych materiałów nie są ujawniane.

Recenzja przedstawiana jest redakcji w formie pisemnej i elektronicznej, w terminie 1 miesiąca od otrzymania materiału przez recenzenta. Termin ten w uzasadnionych wypadkach może zostać przedłużony w uzgodnieniu z Redaktorem Naczelnym „Wojskowego Przeglądu Prawniczego”. Przekroczenie wskazanego terminu może skutkować powierzeniem sporządzenia recenzji innej osobie wskazanej przez Redaktora Naczelnego.

Recenzja powinna zawierać jednoznaczny wniosek recenzenta dotyczący dopuszczenia materiału do publikacji lub jego odrzucenia. W przypadku zasugerowania przez recenzenta poprawek, warunkiem przyjęcia materiału do publikacji jest ich uwzględnienie przez autora tekstu.

W recenzji należy przedstawić główne tezy recenzowanego materiału.

Merytoryczna ocena recenzowanego tekstu powinna uwzględniać wartość tekstu, a w szczególności przydatność poruszanej

w nim tematyki dla potrzeb praktyki i zgodności tekstu z profilem wydawniczym „Wojskowego Przeglądu Prawniczego”, poprawność logiczną wywodów, sposób przedstawiania poglądów własnych autora oraz poprawność wykorzystania przywołanych w tekście poglądów doktryny i judykatury.

Formalna ocena recenzowanego tekstu powinna obejmować poprawność językową i redakcyjną tekstu oraz wskazywać, czy nadesłany tekst odpowiada wymogom stawianym przez redakcję „Wojskowego Przeglądu Prawniczego”. Zauważone błędy i poprawki w tym zakresie należy wskazać w recenzji.

Ostateczną decyzję o przyjęciu materiału do publikacji bądź jego odrzuceniu podejmuje Redakcja.

Lista recenzentów współpracujących z czasopismem zamieszczana jest na stronie internetowej Prokuratury Krajowej, w zakładce „Wojskowy Przegląd Prawniczy” i podlega corocznej aktualizacji.

Zapobieganie przypadkom ghostwriting i guest authorship

Redakcja podejmuje działania zapobiegające przypadkom *ghostwriting* (osoba wniosła istotny wkład w powstanie publikacji, bez ujawnienia swojego udziału jako jeden z autorów) oraz *guest authorship* (osoba jest wymieniana jako autor lub współautor publikacji, choć jej udział w powstaniu tekstu jest znikomy lub w ogóle nie miał miejsca) poprzez zobowiązanie autora lub współautorów składających materiał do redakcji do procentowego określenia swojego wkładu w powstanie publikacji, a także poinformowania redakcji o źródłach finansowania badań, których wyniki zostały przedstawione w utworze.

II. Informacje dla czytelników

Minister Nauki komunikatem z 5 stycznia 2024 r. ogłosił wykaz czasopism naukowych i recenzowanych materiałów z konferencji międzynarodowych. W wykazie pod pozycją 32218 umieszczony został „Wojskowy Przegląd Prawniczy”. Czasopismo uzyskało **40 pkt.**

Nakład 200 egz.